

T.C.

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ

ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

COVID-19 PANDEMİSİNİN TARIM

ÇALIŞANLARINA ETKİSİ: ÇANAKKALE İLİ

ÖRNEĞİ

Simge ÖZKAN

195017124

Tez Danışmanı:

Doç. Dr. Kemal YILDIZ

Bandırma 2023

T.C.
BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇALIŞMA EKONOMİSİ VE ENDÜSTRİ İLİŞKİLERİ
ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

COVID-19 PANDEMİSİNİN TARIM
ÇALIŞANLARINA ETİSİ: ÇANAKKALE İLİ
ÖRNEĞİ

Simge ÖZKAN
195017124

Tez Danışmanı:
Doç. Dr. Kemal YILDIZ

Bandırma 2023

YÜKSEK LİSANS TEZİ ONAYI

Bandırma Onyedİ Eylöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Dalı, Çalışma İlişkileri ve İnsan Kaynakları Programında Yüksek Lisans öğrencisi Simge ÖZKAN tarafından Doç. Dr. Kemal YILDIZ’ ın danışmanlığında hazırlanan “Covid-19 Pandemisinin Tarım Çalışanlarına Etkisi: Çanakkale İli Örneğı” başlıklı tez aşağıdaki jüri üyelerini tarafından/...../20... tarihinde yapılan Tez Savunma Sınavında oyçokluğu/oybirliği ile başarılı bulunmuş ve Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

Jüri-Danışman

Jüri Üyesi

ETİK BEYAN

TÜRKİYE CUMHURİYETİ

BANDIRMA ONYEDİ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik ilkelere uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (...../...../20...)

Simge ÖZKAN

ÖZET

COVID-19 PANDEMİSİNİN TARIM ÇALIŞANLARINA ETKİSİ: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ

Simge ÖZKAN

Tarım geçmişten bugüne insanlığın başlangıçta beslenme gereksinimini karşılamak için var olan bir yapı olarak ortaya çıkmıştır. İnsanlık tarihi kadar eski olan tarım sektörü, günümüzde beslenmenin haricinde başlı başına önem oluşturan etkin bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Tarım sektörü etkileyen ve etkilenen bir sektör olma özelliğini içinde barındırırken, son dönemde yaşanan Covid-19 küresel salgın krizinin boyutuyla yeniden incelenmesi gerekliliğini ortaya koymuştur. İlk olarak 2019 yılı Aralık ayında Çin’de ortaya çıkan korona virüs salgının küresel bir boyut kazanması ile birlikte tüm ekonomik sektörler ve tarım sektörü salgının seyrinden oldukça etkilenmiştir. Bu çalışmada da Covid-19 salgın döneminin başta ekonomiye ve özelde tarım ekonomisine olan etkilerini analiz ederek, bu tip küresel krizlerin tarımın geleceğine ve tarım çalışanlarına olan etkisinin boyutunu incelemek, araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Yapılan çalışma esnasında Covid-19 salgınının etkisinin ekonomik sektörlerle etkisi, bu alanda yapılan literatür çalışmaları da incelenerek değerlendirilmiş olup, tarım çalışanlarının genel durumu ve salgın döneminden etkilenme düzeyleri ise 81 soru ve 5 ana bölümden oluşan bir anket çalışması ile değerlendirilmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre salgın dönemi kişisel çalışma durumunu etkilememesine rağmen, salgının yarattığı ekonomik belirsizlik hali ve tarımın var olan sorunlarına ek olarak salgın döneminde yaşanan arz sorunlarının da tarım sektörüne önemli derecede etki edeceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Sözcükler: Covid-19, Salgın, Tarım, Tarım Sektörü, Tarım Çalışanları

ABSTRACT

EFFECT OF COVID-19 PANDEMIC ON AGRICULTURAL EMPLOYEES: THE A CASE STUDY IN ÇANAKKALE PROVINCE

Simge ÖZKAN

Agriculture has emerged as a structure that exists to meet the nutritional needs of humanity from the past to the present. The agricultural sector, which is as old as the history of humanity, is an effective sector that is important on its own, apart from nutrition. While the agriculture sector is an influencing and affected sector, it has revealed the necessity of re-examining the size of the recent Covid-19 global epidemic crisis. All economic sectors, including the agricultural sector, were significantly impacted by the coronavirus epidemic course after it first emerged in China in December 2019. The purpose of this research is to examine the effects of the Covid-19 epidemic period on the economy, particularly the agricultural economy, and to determine the extent to which such global crises affect the future of agriculture and agricultural workers. The impact of the Covid-19 epidemic on various economic sectors has been examined during the study, and the general situation of agricultural workers and the extent of their exposure to the epidemic period has been assessed using a survey study with 81 questions and 5 main sections. According to the participants' responses, even though the epidemic period has no effect on an individual's job, it has concluded that the agricultural sector would be significantly impacted by the economic uncertainty caused by the epidemic, ongoing agricultural issues, and supply issues encountered during the epidemic period.

Keywords: Covid-19, Epidemic, Agriculture, Agricultural Sector, Agricultural Workers

ÖNSÖZ

Tez çalışmam boyunca değerli katkılarını her zaman hissettiğim, tecrübeleri ışığında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen, değerli tez danışmanım Doç. Dr. Kemal YILDIZ'a, eğitim hayatıma çok büyük ve değerli katkıları olan Bandırma Onyedli Eylül Üniversitesi Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri bölümü hocalarıma çok teşekkür ederim.

Bu süreci birlikte atlattığım, birbirimize her zaman problem yaşadığımız konularda destek olduğumuz ve kendileri de aynı süreçlerden geçen çok sevgili dostlarıma teşekkür ederim.

Bu zamana kadar tüm eğitim hayatımda beni en çok destekleyen, pes ettiğim anlarda her zaman yüreklendiren, süreç içinde benimle birlikte yorulan canım annem Hayriye ÖZKAN'a ve canım babam Ercan ÖZKAN'a sonsuz teşekkür ve sevgimi sunuyorum.

İÇİNDEKİLER

YÜKSEK LİSANS TEZ ONAYI	ii
ETİK BEYAN.....	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vi
İÇİNDEKİLER	vii
TABLolar	x
GRAFİKLER	xi
KISALTMALAR	xii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	4
DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TARIM	4
1. Dünyada Tarım ve Tarım Politikaları	5
1.1. Dünyada Tarımın Durumu.....	5
1.2. Dünyada Tarım Politikaları	7
2. Türkiye'de Tarım ve Tarım Politikaları.....	9
2.1.Türkiye'de Tarımın Durumu	9
2.2. Türkiye'de Tarım Politikaları.....	13
3. Tarımda Yaşanan Sorunlar ve Gıda Güvencesi Sorunu.....	15
3.1. İklim ve Kuraklık	17
3.2. Gıda Ticareti Sorunu	22
3.3. Üretim ve Tüketimden Kaynaklanan Sorunlar.....	22
3.4. Maliyetlerden Kaynaklanan Sorunlar.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	28
TARIM SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ İÇİN UYGULANAN POLİTİKALAR	28
1. Agroekolojik Tarım Modeli	28
2. Gıda Bankaları	29
3. Organik Tarım	31
4. Topluluk Destekli Tarım Modeli	34
5. Sözleşmeli Tarım Modeli	36
6. Gıdanın Muhafazası ve Nakliyesine Yönelik Politikalar.....	38

7. Gıda Sektöründe Sağlıklı İstihdam	39
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	43
PANDEMİLER VE EKONOMİK ETKİLERİ.....	43
1. Tarihte Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Ekonomik Etkileri	43
1.1. Veba Salgınları	44
1.2. İspanyol Gribi.....	46
1.3. Asya Gribi	48
2. Covid-19 Pandemisi ve Ekonomik Etkileri.....	49
3. Covid-19 Pandemisinin Tarım Ekonomisine Etkisi.....	51
4. Covid-19 Pandemisinin Tarım Ekonomisine Yaptığı Olumsuz Etkilerin İzolesi	57
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	64
ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ	64
1. Araştırma Bölgesi Genel Özellikleri.....	64
2. Araştırmanın Amacı	65
3. Araştırmanın Yöntemi.....	66
3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi.....	66
3.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi.....	66
4. Araştırmanın Sınırlılıkları	66
5. Araştırmanın Güçlü Yanları.....	67
BEŞİNCİ BÖLÜM	68
ARAŞTIRMA BULGULARI.....	68
1. Frekans Tabloları.....	68
1.1. Demografik Bilgilere Ait Frekans Tabloları.....	68
1.2. Pandemi Döneminde Kişisel Etki Düzeylerine Ait Ölçeklerin Frekans Tabloları	73
1.3. Covid-19 Pandemisinin Tarım Sektörüne Etkisi Konusundaki Ölçeklerin Frekans Tabloları.....	78
2. Anketin Güvenilirlik Analizine Ait Cronbach's Alpha Testi.....	82
3. Normallik Testi ve Varyansların Homojenliği Testi.....	86
4. Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA)	92
4.1. Salgın Süreci Esnasında Yaşanan Kapanma Dönemi İçerisinde İş Yapılabilirlik Durumu	88
4.2. Üreticiden Tüketicieye Aracısız Oluşturulabilecek Bir İnternet Alışveriş Sisteminin Tarımın Geleceği Açısından Başarı Durumu	89

5. Bağımsız Örneklem T- Testi.....	96
SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA	105
EKLER.....	114

TABLÖLAR

Tablo 1.1	: Gelişmiş Ülkelerin Yıllar İtibariyle Tarımsal İstihdam Oranları.....	6
Tablo 1.2	: Türkiye Tarımsal İstihdam Oranı.....	12
Tablo 2.1	: Hayvan sayıları ve değişim oranları (2020-2021).....	39
Tablo 5.1	: Anketin Görüşüldüğü Yer.....	68
Tablo 5.2	: Anketin Görüşüldüğü Köy.....	68
Tablo 5.3	: Tarım Çalışanları Bilgileri.....	69
Tablo 5.4	: Demografik Bilgiler-Cinsiyet.....	70
Tablo 5.5	: Demografik Bilgiler-Yaş Aralığı.....	70
Tablo 5.6	: Demografik Bilgiler-Medeni Durum.....	71
Tablo 5.7	: Demografik Bilgiler-Eğitim Durumu.....	71
Tablo 5.8	: Demografik Bilgiler-Hane halkı nüfusu sayısı.....	72
Tablo 5.9	: Demografik Bilgiler-Sosyal Güvence Bağlılığı.....	73
Tablo 5.10	: Tarımsal Üretim Etkisi Frekans Tablosu.....	73
Tablo 5.11	: Pandemi Dönemine Dair Bilgiler.....	75
Tablo 5.12	: Pandemi Döneminde Yaşanılan Sorunların Frekans Tablosu.....	76
Tablo 5.13	: Pandeminin Yaratmış Olduğu Etki Düzeyi Frekans Tablosu.....	78
Tablo 5.14	: Güvenilirlik Analizi Tablosu.....	82
Tablo 5.15	: Güvenilirlik Analizi (Maddelerin İstatistikleri).....	83
Tablo 5.16	: Normallik Testi (İş Yapma Durumu-Tarımsal Statü).....	86
Tablo 5.17	: Normallik Testi (Gıda İnternet Alışverişi-Yaş Göre).....	87
Tablo 5.18	: Varyansların Homojenliği Testi (İş Yapma Durumu-Tarımsal Statü).....	90
Tablo 5.19	: Varyansların Homojenliği Testi (Gıda İnternet Alışverişi-Yaş Göre).....	91
Tablo 5.20	: Betimleyici İstatistiksel Analiz (Tarımdaki Statüye Göre İş Yapma Durumu).....	93
Tablo 5.21	: One-Way Anova Testi (Tarımdaki Statüye Göre İş Yapma Durumu).....	94
Tablo 5.22	: Betimleyici İstatistiksel Analiz (Yaş Göre Gıda Alışveriş Sistemine Bakış).....	94
Tablo 5.23	: One –Way Anova Testi (Yaş Göre Gıda Alışveriş Sistemine Bakış).....	95
Tablo 5.24	: Bağımsız Örneklemelerin Normallik Testi (Girdi Fiyatlarına Göre İş Yapma) .	96
Tablo 5.25	: Bağımsız Örneklemelerin T Testi (Girdi Fiyatlarına Göre İş Yapma).....	97

GRAFİKLER

Grafik 1.1 : Son Üç Yıldaki “Seçilmiş” Ürünlerin Bitkisel Üretim İstatistikleri.....10

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
BM	: Birleşmiş Milletler
BÜKOOP	: Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi
CSIRO	: Commonwealth Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Organizasyonu
DTÖ	: Dünya Ticaret Örgütü
FAO	: Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FEBA	: European Food Bank
FIBL	: Organik Tarım Araştırma Enstitüsü
GATT	: Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması
GSYİH	: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
IFOAM	: Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu
ILO	: Uluslararası Çalışma Örgütü
IMF	: Uluslararası Para Fonu
IPCC	: Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli
OECD	: İktisadi İşbirliği ve Gelişme Teşkilatı
TDT	: Topluluk Destekli Tarım Modeli
TİDER	: Temel İhtiyaç Derneği
TİSVA	: Türkiye İsrافی Önleme Vakfı
TMO	: Toprak Mahsulleri Ofisi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
UNCTAD	: Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
UTTA	: Uruguay Turu Tarım Anlaşması
WHO	: Dünya Sağlık Örgütü

GİRİŞ

Tarım, insanın kendine yeterli ve yararlı olanı ürettiği bu süreçte toprağı ve tohumu en uygun biçimde kullanarak bitkisel ve hayvansal ürünleri işlediğı bir yapıyı ifade etmektedir. Tarım insanın beslenmesinden, barınma ve giyinme gibi faaliyetleri de içine alan kapsamlı bir süreçtir. Tarımdaki üretim özellikle doğa koşullarından etkilenen, bu anlamda içerisinde riskler barındıran bir sektör olma özelliğı taşımaktadır. Tarım sektörü beslenme için gerekli olan maddelerin hazırlanmasından işlenmesine ve son aşamada tüketiciye ulaştırılmasına kadar kapsamlı bir işleyiş yapısına sahiptir (Akın ve diğerleri, 2020:904).

Tarım sektörü içerisinde gıda güvenliğini, kendine yeterliliğı, beslenme alışkanlıklarını, politika araçlarını da bünyesinde bulundurarak çok yönlü ve sistematik bir yaklaşımı barındırmaktadır. Dünya nüfusunun günden güne artış yaşadığı son yıllarda tarım, ülkelerin, politika yapıcılarının ve akademik tarafların üzerinde durması gereken önemli bir olgu olma özelliğı taşımaktadır. Son yıllarda değişen iklim yapısı, küresel ekonomik dalgalanmaların getirdiğı maliyet artışları, üretim ve tüketim yapısının değişen doğası gibi faktörlerden etkilenen tarım sektörü, gıdanın sürdürülebilirliğı açısından oldukça önemli bir yapıya sahiptir. Özellikle Birleşmiş Milletlerin üzerinde durduğu “2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri” doğrultusunda açlığın yok edilmesi hedefi tarım sektörüne olan önemi bir kez daha gün yüzüne çıkarmaktadır.

Tüm bu problemler dahilinde tarım sektörü, 2020 yılında yeni bir krizle tanışmıştır. Çin’in Hubei eyaletinde yeni bir virüsün ortaya çıkması ile birlikte tüm dünya, ekonomik sistemlerin yeniden yapılanma sürecine şahit olmuştur. Virüsün tüm dünyaya yayılım göstermesi doğrultusunda, Dünya Sağlık Örgütü tarafından bu salgının 11 Mart 2020 yılında pandemi ilan edilmesi ile birlikte tüm sektörler ve tarım sektörü de dâhil olmak üzere olumsuzluklarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle Covid-19 döneminde tarımda tedarik sorunları yaşanmış, ülkeler kendi halklarının beslenmesine önem vererek temel gıda tüketim maddelerinde kısıtlamalar gerçekleştirmişlerdir. Salgın ya da iklimde yaşanabilecek olumsuzluklar neticesinde ülkelerin bu tip kısıtlamaları gerçekleştirmesi olağan bir yaklaşım olabilirken, gıdanın güvenilirliğı için

arzın sürekli ve yeterli olabilmesi gerekmektedir (Aydın ve Güner, 2020:156). Pandemi esnasında yaşanan ticaret sorunu, ulusların kapanma kararları gıdanın ulaşımı ve dağıtımını büyük ölçüde etkilemiştir. Tarımdaki var olan problemlere eklenen salgın süreci, gıda konusunun yeniden üzerinde durulması gereken bir yapı olduğunu gözler önüne sermiştir. Bu bilgiler ve yaşanan süreç doğrultusunda Covid-19 pandemi döneminin tarıma olan etkisini değerlendirebilmek adına araştırmamız gerçekleştirilmiştir.

Çalışmada, Covid-19 pandemisinin etkisi ile birlikte tarım sektörünün bu salgından etkilenme düzeyinin ölçülmesi ile tarım çalışanlarının salgın boyutundan ne denli etkilendikleri araştırılmak istenmiştir. Bu anlamda araştırmaya başlamadan önce hipotezler oluşturulmuştur. Bunlar;

H₁: Covid-19 döneminde tarım çalışanları herhangi bir iş yapamamışlardır.

H₂: Covid-19 döneminde tarım çalışanları ekonomik olarak gelir kaybına uğramışlardır.

H₃: Tarım çalışanları pandemi süreci devam ederse, tarım sektörünün her yönüyle bu durumdan etkileneceğini düşünmektedir.

Özellikle salgın döneminin tüm ekonomik sektörleri etkilediği fikri ile yola çıkılan çalışmada, tarım sektörünün ülkelerin aldıkları kapanma kararları dolayısıyla üst seviyelerde ekonomik bir dar boğaz yaşayacağı ve bu durumun doğrudan tarım çalışanlarına etki edeceği düşünülmüştür.

Çalışma beş ayrı bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde tarım sektörünün dünyada ve Türkiye'deki durumu irdelenmeye çalışılmış, geçmişten bugüne kadar olan kısımda tarım politikaları gerekli literatür taraması ile incelenmiştir. İkinci bölümümüzde tarım sektörünün değişimi ve dönüşümü için uygulanan güncel yaklaşımlar, modeller ve politikalar incelenmiştir. Üçüncü bölümde geçmiş yıllarda yaşanan pandemiler ve ekonomik etkileri ile birlikte günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik etkiler, bu konu üzerinde yayımlanan ulusal ve uluslararası literatür incelenerek değerlendirilmiştir. Dördüncü bölüm araştırmamızın özelliklerinin yer aldığı genel bilgiler kısmıdır. Bu bölümde araştırma bölgemiz, araştırmamızın sınırlılıkları, yöntemi gibi gerekli bilgiler verilmiştir. Beşinci ve son

bölüm olan araştırma bulguları kısmında, araştırma esnasında uygulanan ve veri toplama yöntemimiz olan anketin bulguları ele alınmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA'DA VE TÜRKİYE'DE TARIM

Toplum var olduğundan beri süre gelen tarımsal üretim, sanayi sektörünün ortaya çıkışı ile önemini yitirse de alan yazında “birinci dalga” diye adlandırılan tarım sektörü 17.yüzyıla kadar önemini koruyan bir sektör olmuştur. Sektörün en önemli faktörü olan emek ise bu sürece kadar önemini koruyan bir yapıda kalmıştır. Tarımda emek faktörü insan gücüne dayalı, doğanın tüm şartlarına uygun üretimi gerektiren bir yapıda yürütülmüştür. Ancak sanayi devriminin ortaya çıkışı tarımdaki emek üretim biçiminin yavaş yavaş yok oluşuna neden olmuş, emek artık sadece bir ucuz işgücü olarak anılmaya başlamıştır. Emeğin değeri, tarım toplumunun giderek yerini sanayi toplumuna bırakması ile önemini yitirmiş, tarımın emeğe dayalı yapısı gün geçtikçe devrim geçirmiştir (Erdem, 2010: 544-545). Sanayi devriminin getirdiği makineleşme, sermaye düşüklüğü, geleneksel yöntemlerin terk edilememesi, üretim esnasına etki eden problemler gibi nedenler tarımdaki emek verimliliğinin giderek yok olmasına sebep olmuştur. Ayrıca tarım dışı sektörlerin günümüzde giderek önem kazanması, tarımdaki emek gücünün bu alanlara kaymasına neden olmuştur. Tarımdaki istihdam oranları, genel istihdam oranları arasında en düşük paya sahip olmakla birlikte, bu anlamda emek verimliliği diğer tüm sektörlerle göre oldukça düşük seyretmektedir (Ağazade ve Eştürk, 2019). Tüm bu nedenler dâhilinde tarımdaki işgücü tüm dünyada ve Türkiye’de giderek azalmakta, buna bağlı olarak üretim yapısı değişerek, toplumların gıdada birbirlerine daha çok ihtiyaç duyduğu bir yöne doğru ilerlemektedir. Her ne kadar tarımın işgücü potansiyeli diğer sektörlerle doğru geçiş gösterse de tarım mevcut durumda küçük aile çiftlikleri gibi yapıların devam etmesi ile yürütülmeye çalışılmaktadır.

Tarım sektörü, tarım dışı sektörlerin varlığından bu zamana kadar olan süreçte yapısal anlamda istihdamda, üretimde çeşitli zorluklardan geçmiş ve bugünde aynı sorunları yaşayan bir sektör olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda bu bölümde günümüz tarımın mevcut durumu ile geçmişten bugüne kadar olan süreçte tarım politikalarının işleyişi irdelenmeye çalışılmış, tarımın emek verimliliğini etkileyen günümüz sorunları incelenmeye çalışılmıştır.

1. Dünyada Tarım ve Tarım Politikaları

1.1. Dünyada Tarımın Durumu

Tahıl, insanların ve hayvanların beslenmesi ile endüstride hammadde ihtiyacını karşılamak amacıyla üretilen bir ürün grubudur. Tahıl üretimindeki en çok pay 1,1 milyar ton ile insanların tüketim ihtiyacı için sağlanmaktadır. Tahıldaki talep, üretimi arttırıcı bir etki yaratırken, ekonomik olarak büyümede ters etki yaratmaktadır. Dünyada tarımsal ürün üretimi bitkisel ürünlerde en çok tahıl grubunda meydana gelmektedir. 2016 yılında 1,9 milyar ton değerinde üretilen şeker kamışı birçok ürünü geride bırakarak en üst seviyede yer almıştır. Bunu en yakın mısır takip etmektedir. Dünyada mısır üretimi aynı yıl 1 milyar ton olmuştur. Üçüncü sırada ise buğday vardır. Buğdaydaki üretim miktarı 749 milyon ton olmuştur. Ardından çeltik, patates ve soya fasulyesi gelmektedir. Ürünlerin küresel üretimi, tüketimi, stok durumu ve pazar payları bakımından incelenmesine göre dünyada buğday, pamuk, pirinç, soya ve mısır önemli ürünler kategorisine girmektedir. Stoktaki en yüksek miktarı pamuğun ardından buğday karşılamaktadır. Soya üretimi ise dış ticaret açısından önemli bir üründür. Soyanın dış ticaret oranı %40 seviyesindedir. Yine buğday temel gıda maddelerinin hammaddesi olması dolayısıyla, %29 oranında dünyada stoku bulunan bir bitkisel üründür. Pamukta ise %90 gibi bir stok durumu söz konusudur (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 7).

Dünyada yağlı tohumlar üretimi ise son yıllarda en çok gelişen sektör olma özelliğini taşımaktadır. Beslenmede ve yemde kullanılan yağlı tohumlar son yıllarda biyoyakıt olarak da tüketilmektedir. 21.yüzyılın en önemli tarım ürünü olan yağlı tohumlar son yirmi yılda %4,3 düzeyinde büyüme göstererek tarımın genel büyüme oranı olan %2,3 oranını geçmiştir. Yağlı tohum üretiminin bu denli yükselişe geçmesi dünya üzerindeki fiyat artışına etki etmektedir. 2017 ve 2018 dönemi yağlı tohumlar üretimi arasında en önemli payı soya oluşturmaktadır. Soya üretimindeki en önemli ülke ise ABD'dir. Ardından Brezilya ve Arjantin soya üretimi konusundaki önemli ülkelerdendir (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 8-9).

2019 yılındaki FAO verilerine göre dünyadaki gayri safi hasılanın %4,5 oranında tarım sektöründen karşılandığı belirtilmektedir. Küresel düzeyde hayvancılık faaliyetlerinin gayri safi hasıladaki oranı ise %35'tir. Bölgeler düzeyinde incelendiğinde

hayvancılık sektörünün ekonomiye katkısının AB genelinde %50, ABD’de %47 ve gelişmekte olan ülkeler grubunda %36 olduğu bildirilmiştir. Protein tüketimi konusunda FAO verilerine göre; 2018 yılında dünyada kişi başı 83 gram olarak belirlenirken, bu oranın 33 gramını sadece hayvansal ürünler karşılamaktadır. Hayvansal protein tüketimi en çok AB ve ABD’de gerçekleşirken düzeyin %200 ile dünya ortalamasını geçtiği düşünülmektedir. 2019 yılındaki dünya verilerine göre hayvansal ürünler miktarı sığırdan 1,5 milyar baş, koyun ve keçi 2,3 milyar baştır. Ayrıca rakamlara bakıldığında manda üretiminde 204 milyon baş, kanatlı hayvanda 28 milyar baş ve domuzda 850 milyon baş düzeyini göstermektedir (TİGEM, 2020: 4-5).

Dünyada tarımsal istihdam boyutu incelendiğinde ise, özellikle gelişmiş ülkelerdeki tarımsal istihdamın hemen hemen yok denebilecek kadar az olduğu görülmektedir. Tarım sektörü hizmet ve sanayi sektöründen sonra gelerek dünya için önemi en alt boyut sektör olmuştur. Son yıllarda teknoloji ve bilgi çağı gelişimi, tarımın emek yoğun işgücünün de teknoloji ile değişimini beraberinde getirmiştir. Tarımsal istihdam gün geçtikçe azalarak küçük bir azınlığa denk gelmektedir. Dünyada bazı gelişmiş ülkelerin tarımsal istihdam oranları yıllar itibariyle azalış göstermiştir (Anlar, 2008: 68).

Tablo 1.1. Gelişmiş Ülkelerin Yıllar İtibariyle Tarımsal İstihdam Oranları

Ülke	Yıllar İtibariyle Tarımsal Alandaki İstihdam Oranları (%)			
	1989-91	2001-03	2010	2019
İngiltere	2.2	1.3	1.22	1.05
ABD	2.9	2.5	1.42	1.36
Kanada	4.3	2.8	1.81	1.51
Almanya	4.1	2.5	1.65	1.21
Rusya	14.1	10.5	7.75	5.83
Japonya	7.2	4.7	4.07	3.38

Türkiye	47.4	35.5	23.7	18.11
Fransa	6.4		2.91	2.53

Kaynak: Anlar, M.H.N (2008) “Türkiye’de Kırsal Nüfusun Sosyo-Ekonomik Önemi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, S.B.E., İstanbul.

Kaynak: The World Bank, (2021) “Employment in Agriculture” , “Çevirmici” <https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?end=2019&start=1991&view=map>, Erişim Tarihi 17/08/2022.

Türkiye’de ise tarımsal istihdam genellikle kırsal alanda görülmektedir. Kentlerde de tarımsal istihdam vardır. Ancak kent tarımı istihdam oranı, kırsaldaki kadar önem sergilememektedir. Türkiye tarımsal istihdamı, tabloda da görüldüğü gibi gelişmiş ülkelere göre oldukça fazladır (Anlar, 2008: 68).

1.2. Dünyada Tarım Politikaları

Tarım, tarihsel anlamda uygarlık tarihi kadar eski olmakla birlikte tarımı sadece bir hizmet ve ekonomik sektör olarak görmek mümkün değildir. Tarım sektörünün başlı başına bir sosyo-ekonomik özelliği olmakla birlikte, ülkelerin kalkınması rolünde en temel noktayı da oluşturmaktadır. Ülkeler gıdanın ticareti yoluyla ekonomik kalkınmalarını artırırken, tarım aynı zamanda gıda güvenliğinin sağlanmasında devletler için stratejik bir önem arz etmektedir. Bu anlamda tarım sektörü yıllar boyunca farklı biçimlerde devlet müdahalesine uğramıştır. Modern anlamda ilk tarımsal politikalar ABD’nin 1929 Ekonomik Bunalımı sonrası yaşamış olduğu tarımdaki kriz ortamının ve çiftçilerin iflasları ile karşılaştığı ekonomik çöküntü döneminde dönemin Amerika başkanı Roosevelt tarafından yayımlanan yasalarla düzenlenmeye çalışılmıştır. 1933 yılında ekili tarım alanlarına sınırlama getiren “Agricultural Adjustment Act” ve ürünlerin bir kısmına müdahaleyi gerektiren “Commodity Credit Corporation” sistemleri devreye sokulmuştur. ABD başta olmak üzere tarımdaki devlet müdahalesi 1929 Ekonomik Buhranından sonra başta Fransa tüm Batı Avrupa ülkeleri tarafından benimsenmiştir (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016: 2019).

Tarım politikalarının devletler tarafından uygulanmaya başlanması ancak II. Dünya Savaşından sonraki sürece denk gelmektedir. Savaş durumunda yaşanmış olan gıda kıtlığı ve ileriki yıllarda yaşanan Soğuk Savaş dönemi ile Batı Avrupa ve Uzak Doğu Devletlerinde gıda güvenliğinin tehdidi ve bu süreçte gelişmekte olan ülkelerin ekonomilerini geliştirme istekleri politikaların oluşmasındaki en temel unsuru

taşımaktadır (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016:2019). Ancak ülkelerin politika oluşumundaki koşullarının değişimi tarım politikalarının oluşumunda da kendini göstermektedir. Bu manada tarım politikaları da dinamik bir yapıdadır ve bu etkenin 20. yüzyılın sonlarına doğru tarım politikalarının şekillenmesine katkısı oldukça fazladır. Önceleri devleti ve çiftçiyi gözeten, gıda güvencesini temelde tutan politikalar, yeni aktörlerin sektörü etkilemesi ile yönünü çevirmiştir. Tarımsal endüstriye ham madde ihtiyacı, çevreye uygun üretim ve küreselleşmenin getirdiği tarıma müdahaleyi öteleyen kuralların oluşması 21.yüzyılın tarım politikalarının oluşmasında artık önemli etkindir (Fotourehchi ve Şahinöz, 2016: 2020).

Dünya ticaret anlayışı dönemsel olarak farklı koşullardan etkilenmiştir. Politikalar belirlenirken ortaya çıkan koşullar ekonomik düşünce sistemini etkilemiştir.17. yüzyıl sonlarında devletin müdahalesini destekleyen merkantilist görüş, sanayi devrimi ile değişim geçirmiştir. Özellikle devrimin yarattığı küresel üretim süreci farklı politikaların geçerli olmasına neden yaratmıştır. İngiltere bu manada serbest ticaret politikalarının uygulanması gerekliliğini savunmuştur. İngiltere'nin dünya ticaretindeki üstünlüğü Almanya ve ABD için korumacı politikaların gerekliliğini ortaya koymuştur. Ülkeler ticaret anlayışlarında zaman zaman farklı politikalar sergilemektedirler. Bu durum genellikle ülkelerin kendi çıkarları için uyguladıkları, dünya ticareti üzerinde hakim güç olma yarışı gereğinden kaynaklanmaktadır (Biber, 2011: 33).

İngiltere'nin dünya ticareti üzerinde güçlü konumda olması dönemin düşünürlerinin korumacı politikaları savunmasına neden olmuştur. Farklı görüşlere göre temeldeki ortak nokta ülkelerin, ekonomilerinin gelişmesi için korumacı politikalar ile hareket etmesi gereğidir. Özellikle gelişmekte olan ülkelerin sanayi gelişmişliğinde, kendine yeterlilikte uygulaması gereken temel politika korumacı devlet politikası olmalıdır. Aslında bu tür görüşlerin yayılmasındaki sebep dönemin ABD'sindeki sanayi sürecinin geç oluşmasıdır. ABD tüm sektörlerinin dış ticaretinde korumacı devlet politikasını benimsemiştir. Almanya ise 1840 yılında sanayi mallarındaki korumacılığı güçlendirilerek devam etmiştir. Fakat Avrupa'da serbestleşme anlayışının giderek yayılması Almanya'nın korumacılık politikasını hafifletmesini sağlamıştır. 1873 yılında dünyada yaşanan ekonomik kriz ülkenin 1879 ve 1880 yılında genel tarife yasalarını

oluşturmasına ve yeniden tarım sektörünü de içine alacak şekilde korumacı politikaları benimsemesine yol açmıştır (Biber, 2011: 34-35).

20.yüzyıldan itibaren dünya ticareti serbestleşme politikalarının benimsenmesine yol açan iki önemli süreç yaşanmıştır. Bunlardan birincisi İkinci Dünya Savaşı süreci iken, ikincisi 1970’lerde meydana gelen dünya krizinin yaşanmasıdır. Serbestleşme süreci hem dünya ticaretinde dolayısıyla da tarım ürünleri ticaretinde görülmeye başlanmıştır. Serbestleşme sürecinin doğru yönetilmesi açısından bazı yapılar bu dönemler sonunda ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki ve en önemlisi İmar ve Kalkınma adı ile kurulan daha sonra adı Dünya Bankası olan kuruluştur. İkinci kuruluş ise Uluslararası Para Fonu (IMF)dir. Süreç içinde 1948 yılında Gümrük Tarifeleri ve Ticaret Genel Anlaşması (GATT) bu sürecin kurallarını belirlemek adına imzalanmıştır (Biber, 2011: 35). Kuruluşların oluşması ile devletlerin tarım sektörüne olan müdahalesi giderek azalmıştır. GATT kapsamında yapılan Uruguay Turu Tarım Anlaşması (UTTA) görüşmeleri 1986 yılında başlamış, anlaşma ise 1993 senesinde imzalanabilmiştir. UTTA 1994 yılında yürürlüğe konulmuştur (Aktaş, Altıok ve Songur, 2013: 59).

2. Türkiye’de Tarım ve Tarım Politikaları

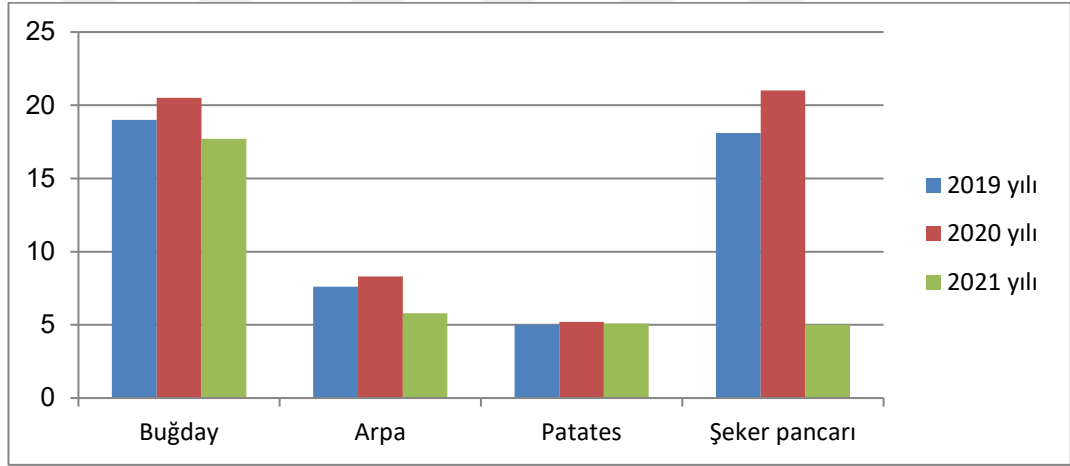
2.1.Türkiye’de Tarımın Durumu

Türkiye tarımsal anlamda ihracatçı bir ülke potansiyeline sahip olmasına rağmen, gıda tüketimi ve ihracattaki hacmi bakımından yetersizliklerle karşı karşıya kalmaktadır. Tarım ve Orman Bakanlığı’nın istatistiklerine göre; ülkemizde tarım alanları toplamda 23.094.000 hektardır. Ancak rakamlar 1990’lı yıllarda 27.856.000 hektarı gösterirken ilerleyen süreçlerde görüldüğü gibi % 18’lik bir tarımsal alan kaybına uğramıştır. Özellikle verimli topraklar üzerinde yaşanan kentleşme buradaki en önemli sorunu oluşturmaktadır. Türkiye’de tarımsal üretime engel olmayacak koşullar haricinde verimli toprak miktarı 10 milyon hektar düzeyindedir (Greenpeace, 2020:25-26).

Türkiye’de gıda konusu öncelikli alanı oluşturmaktadır. Gıda konusu Anadolu topraklarında geçmişten bugüne kadar önemli bir yere sahiptir. Ülke topraklarının verimli yapısı, çeşitli iklimsel yapıya ev sahipliği yapması, bitkisel üretimden hayvansal üretime olan süreçte ülkenin gıda üretiminde güçlü olması gerekliliğini ortaya

koymaktadır. Ayrıca Türkiye'nin nüfus potansiyeline yeter düzeyde gıda üretimini sağlıyor olabilmesi gerekmektedir. Bu anlamda tarım, Türkiye için en önemli sektörlerin başında yer almaktadır. Tarımdaki bitkisel ve hayvansal üretim rakamları, istihdam yapısı ve uygulanan politikaları gibi kavramlar tarımın incelenen konularındandır.

Türkiye’de gıda ve içecek sektörü son yıllarda yaşanan birçok etki ile sürekli dönüşüm içinde bulunmuştur. 2010-2015 yılları arasında sektördeki işletmelerin sayısı gittikçe artmıştır. 2010’da 35.631 olan işletme sayısı, 2015 yılına gelindiğinde 42.520 gibi bir rakama ulaşmıştır. Özellikle gıda ve içecek sanayisi içerisinde en önemli yeri fırın ve unlu mamuller işletmeleri oluşturmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2018:239).

Grafik 1.1. Son Üç Yılda “Seçilmiş” Ürünlerin Bitkisel Üretim İstatistikleri

Kaynak: TÜİK “Bitkisel Üretim İstatistikleri 2019-2020-2021” verileri incelenerek yazar tarafından oluşturulmuştur.

Ülkemiz tarımında ve beslenmesinde önemli yeri olan seçilmiş dört emtianın yıllara göre üretim miktarları yukarıda incelenmiştir. Belirtilen TÜİK verilerine göre Türkiye’de 2019 yılında buğday üretimi miktarı bir önceki yıldan %5 düzeyinde azalış göstererek 19 milyon ton olurken, 2020 yılındaki buğday üretim miktarı %7,9 düzeyinde artış sağlayarak 20,5 milyon ton olmuştur. 2021 yılına gelindiğinde ise bu oranlar %13,9 azalış göstermiş ve buğday üretimi 17,7 milyon tona gerilemiştir. Arpa üretiminde ise 2019 yılında 7,6 milyon ton olan rakamlar, 2020 yılında %9,2 gibi bir artışla 8.3 milyon ton olmuştur. 2021’de ki veriler %30,7 oranında bir azalış göstererek arpadaki üretim miktarı düşüşe geçmiştir. Yumru bitki kategorisinde olan patates de ise 2019 verilerinde bir önceki yıldan %9,4 oranında artış yaşanırken, 2020’de %4,4 artışla

patates üretimi 5,2 milyon ton olmuştur. 2021 de patates üretim oranında %1,9 şeklinde bir azalma meydana gelmiştir. Şeker pancarı ise üç yıllık dönem içerisinde dalgalanmalar seyretmiştir. 2019'da 18,1 milyon ton üretilen şeker pancarında, 2020 yılında %16,3 şeklinde bir artış olmuştur. Bu oran geçtiğimiz 2021 yılında %20,7 gibi bir gerileme yaşayarak toplam üretim miktarı 18,3 milyon tona kadar düşmüştür (TÜİK, 2019a; TÜİK, 2020a; TÜİK, 2021a).

Türkiye'de etkin anlamda üretilen ürünler pamuk, şeker pancarı, domates, buğday, kümes hayvanları ve meyve-sebzelerdir. Dünyada kayısı ve fındıkta ise en önemli temsilci olma niteliğini taşımaktadır. Ancak soya fasulyesi gibi tahıl ürünlerinde ve yağlı tohumlu bitkilerde ithalata gerek duymaktadır. Yine tekstil için hammadde ihtiyacı olan pamuğu ve fırıncılık için temel gerekli tahıllarda ithalat gerçekleştirmektedir. Soya fasulyesi, nohut, kolza, mısır, kırmızı mercimek ve arpa gibi gıda maddeleri üretiminde yetersizlik yaşanması, Türkiye'nin ithalatçı görünümünün bir parçasıdır. Buna örnek olarak 2018 yılında ABD'den 1.6 milyar dolar civarında gıda alımı gösterilebilmektedir (Greenpeace, 2020: 30-33).

Türkiye kendine yetemediği ürünler olarak yem ve kırmızı et ile yağlı tohumları dışarıdan ithalat yoluyla temin etmektedir. Türkiye'de taze meyve ve sebze ihracatı genel anlamda gıdadaki ithalat düzeyini karşılayabilmektedir. Temel tüketim maddesi olan buğdayda ise ithalat ve ihracat dengesi oluşmaktadır. Buğday ithalatı işlenmiş olan makarna ve bisküvi gibi ihracat ürünleri ile dengelenmeye çalışılmaktadır. İthalatın en çok olduğu ve Türkiye'nin kendine yeterliliği sağlayamadığı ürünler mercimek, pirinç, soya, ayçiçeği, kuru fasulye ve mısır gibi ürünlerdir. Özellikle ayçiçeğinin üçte biri ithal edilmektedir (Keyder, Nizam Bilgiç ve Yenal, 2020).

Hayvansal üretim ise Türkiye'de; özellikle 2005 yılından önce hayvan varlığındaki düşüş eğilimi, bu yıldan sonra tekrar bir yükseliş yaşamaya başlamıştır. Türkiye'de 2008 yılına gelindiğinde, son 10 yıl içinde kanatlı hayvan sayısı iki kat artış göstermiştir. Özellikle tavukçuluk sektörü ülkemizde en gelişmiş hayvansal ürün üretim dalıdır. 1970'li yıllarda tavukçuluk üretimi sadece aile içi işletme modelinde baş gösterirken, 80'den itibaren tavukçuluk entegre tesislerinin varlığının artması ve bu alanda sözleşmeli modelin uygulamaya konulması kanatlı hayvan üretim sektörünü geliştirmiştir. 1990 dan sonraki yıllarda sermaye grubunun sektöre yaptığı yatırımlar

ülkeyi kanatlı hayvan üretiminde dünya ile rekabet edilebilir duruma getirmiştir. Son yıllarda hindi yetiştiriciliği de aynı mantıkla ilerleyerek gelişim göstermektedir (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 41)

Türkiye hayvancılık ürünleri payı ise 2017 yılındaki rakamlara göre 70 milyar lira olmuştur. 1995 yılındaki hayvansal üretim payının, tarımsal ürünler içindeki payı %18 civarında iken, 2003'teki rakam %25 olmuştur. 2017 hayvansal ürün payı ise %34'leri bulmuştur. Türkiye'nin hayvansal üretim değeri payı Avrupa ile karşılaştırıldığında oldukça iyi bir konumda seyretmektedir. Tüm Avrupa'daki üretim payı oranı %43 iken, Türkiye'nin payının %34'lerde olması Türkiye tarımının geliştirdiği yönün doğruluğunu ispatlamaktadır. Hayvansal üretimdeki pay sağlıklı beslenmenin ana koşuludur. Hayvansal üretim desteklerinin özellikle 2003 yılından beri artış göstermesi üretimin artmasındaki en önemli nedendir. Bu yıllar içinde ürün desteklemeleri %5 oranlarından %30 oranına doğru artma göstermiştir (Yavuz ve Dilek, 2019: 44-45).

Tablo 1.2. Hayvan sayıları ve değişim oranları (Baş) (2020-2021)

Hayvan Türü	2020	2021	Değişim Oranı(%)
Büyükbaş	18. 157. 971	18. 036. 117	-0,7
Sığır	17. 965. 482	17. 850. 543	-0,6
Manda	192. 489	185. 574	-3,6
Küçükbaş	54. 112.626	57.519.204	6,3
Koyun	42.126.781	45.177.690	7,2
Keçi	11.985.845	12.341.514	3,0

Kaynak: TÜİK (2021b) “Hayvansal Üretim İstatistikleri, Aralık 2021” , “Çevrimiçi” <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-%C3%9Cretim-%C4%B0statistikleri-Aral%C4%B1k-2021-45593&dil=1#:~:text=Bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la%20g%C3%B6re%20yapa%C4%9F%C4%B1,0%2C5%20artarak%20665%20oldu., Erişim Tarihi 23/08/2022.>

Yukarıdaki tabloda son iki yılın hayvansal üretim verileri verilmiştir. Türkiye’de büyükbaş hayvancılık oranı iki yıl içerisinde azalma gösterirken, küçükbaş hayvancılıkta bir artış söz konusudur. Özellikle koyun yetiştiriciliği oransal anlamda %7,2 düzeyinde artış göstermiştir.

Türkiye’de tarım sektöründeki işgücü piyasasına bakıldığında ise, ülkemiz tarım istihdamında genel istihdam oranlarının içerisinde %15.7 gibi bir paya sahiptir. Bu anlamda tarım sektörü, istihdamdaki payı %56.8 olan hizmet sektörü ve %21.4 oranındaki sanayi sektörü istihdamından oldukça düşük bir istihdam oranına sahiptir (TÜİK, 2023a). Özellikle tarımda makinenin kullanılması emeğe olan talebi azaltmış, kırsaldaki geçim faaliyetlerinin sınırlılığı kırdan kente olan göçü arttırmıştır. Bu durum tarımdaki istihdamı doğrudan etkileyen bir faktör olmuştur. Tarımsal alandaki istihdam yapısının kentlere olan göçü kentlerdeki kayıt dışı istihdamı, düşük ücretli çalışmayı beraberinde getirmiştir (Şenel, 2022: 239). Kırsaldaki tarım işgücü artık kentlerdeki hizmet ya da sanayi sektörünün işgücü olmaya başlamıştır. Kırsalda tarım sektörü ise küçük aile çiftçiliğinin olduğu, işgücünün kendi hesabına çalışanlar, mevsimlik tarım işçiliği ile kadınların ve gençlerin oluşturduğu ücretsiz aile işçiliğinden meydana geldiği bir işgücü piyasasına dönüşmüştür.

Mevsimlik tarım işçiliği günümüz tarım işgücünün büyük bir çoğunluğunu karşılamaktadır. Mevsimlik tarım işçiliği, tarım sektörünün bel kemiğini oluştururken, bu istihdam yapısı herhangi bir kanunda düzenlenmemiş, sosyal haklardan mahrum, kısıtlı imkânlarla sahip bir işgücünü ifade etmektedir. Örneğin 2022 yılı mevsimlik işçi ortalama günlük ücretleri erkeklerde 253 TL olurken, kadınların günlük ücreti 225 TL olmuştur (TÜİK, 2023b).

Türkiye’de tarım işgücünün bir diğer dezavantajlı grubu olan kadın istihdamı da tarım sektöründe oldukça önemlidir. 2019 yılı genel istihdam içerisinde %31.8 olan kadınların oranı, tarım sektöründe %44 düzeyinde olmuştur. Bu oranlar sanayide %24.2 ve hizmet sektöründe %33.2’dir. Bu anlamda bakıldığında tarımın işgücü piyasasının önemli bir bölümünü kadınlar oluşturmaktadır (Şenel, 2022: 240).

2.2. Türkiye’de Tarım Politikaları

Tarım sektörü yapısı gereği ekonomik büyüme ile eşdeğer büyüyememektedir. Tarım sektörü iklimden, kuraklıktan doğal bir biçimde etkilenmektedir. Tarım sektörü bu anlamda kırılgan bir yapıya sahiptir. Özellikle tarım sektöründeki büyüme oranları inişli çıkışlı bir seyir halindedir. 2001, 2003 ve 2007 senelerinde gerçekleşen kuraklık sektördeki büyümeye ciddi manada daraltıcı etki yaratmıştır. Küresel krizin yaşandığı 2009 yılında tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’nin de krizden etkilendiği bilinmektedir.

Bu yıllar haricinde tarımsal büyüme ekonomik büyüme ile eşdeğer bir biçimde yön almıştır (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 31). AB ve Türkiye tarım sektörünün karşılaştırıldığı noktada, Türkiye'nin tarımsal yapısı Cumhuriyetin kurulmasından bugüne kadar gelişmişlik gösterse de teknolojiadaki yetersizlik, işgücünün tarım konusundaki eğitim eksikliği, küçük işletme yapısı, sermaye yetersizliği gibi nedenlerden dolayı AB ile karşılaştırıldığında, geri kalmışlık fikrini yaratmaktadır. AB'ye üye olan ülkelerin tüm bu alanlardaki gelişmişliği, Türkiye'nin sektördeki rekabetini zorlaştırmaktadır. DTÖ ve IMF ile yapılan anlaşmalar gereği tarıma yeterli destek de sağlanamamaktadır (Dernek, 2006: 9).

Türk tarımının ilk politikaları Osmanlı İmparatorluğunun var olduğu dönemde ordunun ve halkın besin ihtiyacını karşılamak amacıyla yürütülen politikalar iken Cumhuriyetin kuruluşu ile bu politikalar kurumsallaşma içerisine girmiştir. 1963 yılında planlı ekonomik dönemin başlaması ile birlikte tarım, destekleme politikaları ve kalkınma planları ile bir düzenleme dönemine girmiştir. Bu bağlamda tarım politikaları 1980 yılına kadar devlet destekli alım modellemesi ile korumaya alınmıştır (Tan, 2011: 38). 1980 sonrasında devletin müdahalesinin en aza indirilmek istendiği politika olan liberal ekonomi politikası etkisini arttırmış, böylece devletin tarımdaki korumacı yapısı zayıflamıştır. 1980'den itibaren günümüze dek olan süreçte ulusal tarım politikalarımızın belirlenmesi Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu(IMF), Dünya Ticaret Örgütü gibi kurumların etkisiyle gerçekleşmektedir (Eştürk ve Ören, 2014: 194).

1980 yılından itibaren tarımı destekleme politikaları ikinci plana atılmıştır. Desteklenen ürün sayısı yıllar itibariyle azaltılmış, 1980 yılında 29 ürün desteklemesi yerini 1990 yılında 10 ürüne kadar bırakmıştır. 1991 ve 1992 senelerinde ise ürün desteği arttırılmış bu sayı sırasıyla 24 ve 26 ya çıkarılmıştır. 5 Nisan 1994 yılında uygulanan ekonomik istikrar tedbirleri desteklenen ürünlerin şekerpancarı, tahıl ve tütün ile sınırlı kalmasına sebep olmuştur (Tan, 2011: 38).

1929 yılında tüm dünyada ekonomik bunalım dönemi ile birlikte tarım ürünlerinde fiyat düşüşleri yaşanmıştır. Türkiye bu ekonomik bunalımın tehdidine karşı korumacı bir politika sergilemiştir. 1980 yılına kadar olan dönemde devlet desteklemeleri, ucuz kredi sağlanması ve pek çok ürüne “Pazar fiyatı desteği” uygulaması getirilmiştir. 1960'lı yıllar itibariyle ise kalkınma planlarına dönülmüş,

stratejiler yıllık hazırlanmış ve kalkınma planlarına destekleme politikaları da dâhil edilmiştir. “Pazar fiyat desteği” uygulaması kalkınma döneminde devam ettirilmiş, çiftçiye faiz oranları düşük krediler sağlanmıştır. Bunun haricinde gübre desteklemeleri de uygulamaya konulmuştur (Yalçınkaya, Yalçınkaya ve Çılbant, 2006: 103). Destekleme alımlarının bütçedeki yükü tarım politikaların değişmesi gerekliliği fikrini yaratmış ve bu problem iki ve üçüncü beş yıllık planda gündeme alınmıştır. Beş ve altıncı beş yıllık planlama dönemlerinde iç ve dış pazara uyumlu tarım politikaları hedef haline getirilirken bu süreç Avrupa Birliğine uyum dönemi ve Dünya Ticaret Örgütü anlaşmalarının getirdiği yükümlülük koşulları ile tarımdaki politikaların reform sürecine girmesi gerekliliğini gündeme getirmiştir (Tan, 2011: 38).

1960’lardan sonraki süreçte kalkınma planlarının yapılması ülkedeki tarımsal üretimi artırıcı etki yaratsa da bu etki çok yüksek düzeyde olamamış ve planlanan üretim hedefleri sağlanamamıştır. 2000’li yıllar Türk tarım politikasının dışa açıldığı yıllar olarak da düşünülebilmektedir. Bu dönemde Uluslararası Para Fonu (IMF) ile yapılan anlaşmalar doğrultusunda yeniden politikaların oluşturulmasını gündeme getirmiştir (Doğan, Arslan ve Berkman, 2015: 33). Özellikle IMF ile 1999 yılında yapılan Stand-by anlaşması ile başlayan ve daha sonra niyet mektupları ile olan süreçte Türkiye, tarım konusunda IMF’ye belirli taahhütlerde bulunmuştur. Üretici desteklerinin kaldırılıp, doğrudan gelir desteğine dönülmesi, tütün ve şeker fabrikalarının özelleştirilmesi isteği, çiftçiye verilen kredilerde sübvansiyonların kaldırılması ve Tarım Satış Kooperatif Birliklerinin yapılandırılması gibi taahhütler Türkiye tarımını yapısal anlamda değişime uğratmıştır (Günaydın,2009).

Türkiye tarımı son yıllarda gıdadaki enflasyonu düşürmek üzerine yürütülen politikalarla sürdürülmektedir. Gıdada artan enflasyon oranının düşürülmesi için üreticinin üretmiş olduğu gıda fiyatlarını düşürmeye yönelik çalışmalar yapılmaktadır. Üretici ise artan girdi maliyetlerini karşılayamaması ile üretimi sınırlandırmak durumunda kalmış ve sonuçta “kendi kendine yeten ülke” olarak bilinen Türkiye, gıda ithalatçısı konumuna gelmiştir (Çetin ve Yücesoy, 2020).

3. Tarımda Yaşanan Sorunlar ve Gıda Güvencesi Sorunu

Tarım geçmişten bugüne dek sürdürülebilir bir gelenek olma özelliği taşımaktadır. İnsanların beslenmesi hemen hemen her toplumun en temel kaygısını

oluştururken, günümüzde sadece beslenme olarak değil, ekonomik kalkınma bazlı bir güç olarak da tarım tüm dünyanın en gerekli kamusal, sosyal ve siyasal sorumluluğudur. Küresel yaygın ağın var olduğu yenedünya düzeninde tarım konusu sadece yerelin sorumluluğu altından çıkmış, uluslararası bir birlikteliğin sorumluluğu altına girmiştir. Bu anlamda oluşturulan en önemli uluslararası kuruluş ise Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(FAO) ‘dür.

FAO’nun alt komitelerinden olan Dünya Gıda Güvenliği Komitesi’nin 2012 yılında yaptığı tanımlamaya göre; “Gıda ve beslenme güvencesi; tüm insanların her zaman gıdaya fiziksel, sosyal ve ekonomik erişime sahip olması, beslenme ihtiyaçlarını ve gıda tercihlerini karşılamak için yeterli miktarda ve kalitede güvenli olması, yeterli hijyen ortamı ile desteklenmesi durumunda ortaya çıkan, sağlıklı ve aktif bir yaşama izin veren sağlık hizmetleri ve bakımı” şeklinde bir tanım yapılmıştır. Bu tanımlamaya göre gıda güvencesine, bireylerin sağlıklı bir yaşam koşulu için yeterli düzeyde ve besleyici nitelikte olan gıdaya her koşulda erişiminin sağlanabildiği bir durum olarak bakılmaktadır (Akdoğan Gedik, 2021: 665). Gıdaya erişimin sağlanabilmesi açısından ise gıda arzı temel bir noktayı oluşturmaktadır. Gıda arzı sürdürülebilir ve yeterli düzeyde gerçekleştiği koşulda gıda güvenliği sağlanabilir. Bu anlamda ülkeler yerel kaynakları ya da ithalat ile gıda arzını gerçekleştirebilmektedirler. Gıda güvenliğindeki bir diğer unsur ise gıdaya ekonomik ulaşılabilirliktir. Bireylerin satın alma gücü ve gıda fiyatları gıdanın ekonomik ulaşılabilirliği ile doğru orantılıdır (Aydın ve Güner, 2020: 156).

İçinde bulunduğumuz 21.yüzyılın en önemli stratejik konuma sahip olarak görülen sektörü tarım sektörüdür. 2050 yılında nüfusun dünyada 10 milyar düzeyinde beklenildiği bir öngöründe dünyada yetersiz beslenme ve açlığın artacağı riski en temel sorundur. Yapılan araştırmalarda 2050 yılında nüfusun beslenebilmesi için bugünkü üretim oranından en az %50 daha fazla üretime ihtiyaç duyulacağı düşünülmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 22). Birleşmiş Milletler ’in 2015 yılında kaleme aldığı Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri adı altında hazırlamış olduğu maddelerde, 2030 yılına kadar olan süreçte insanlığın açlığına, yoksulluğuna son verme, iyi ve kaliteli yaşam hedefi benimsemektedir. FAO 2015 yılına kadar olan süreçte açlığın düşüş eğiliminde olduğunu, ancak 2015 yılı itibariyle dünyada yetersiz beslenmenin

artış eğiliminde olduğunu ve yaklaşık olarak dünyada 820 milyon kişinin bu durumdan etkilendiğini belirtmektedir. Dünyada 2 milyar kişinin açlık dışında yetersiz beslenme ile de gıda güvensizliği yaşadığı vurgulanmaktadır. 2030 yılına kadar da bu sorunun çözülemeyeceğine dair olan yaklaşımlar oldukça kötümser bir bakış açısına sahiptir (Greenpeace Akdeniz, 2020: 16-18).

Tarımdaki doğal etkenler yoksul olarak adlandırılan kesimlerde daha çok etki yaratmaktadır. İklim değişiminden kaynaklanan sorunlara dünyanın düşük gelire sahip olan ülkelerinde olumsuz durumlar yaratabilecektir. Afrika örneği tam olarak bu durumu özetlemektedir. Yapılan kimi araştırmalarda 2080 yılına gelindiğinde Sahra Altı Afrika'da yetersiz beslenenlerin oranlarının üç kat daha fazla olacağı tahmin edilmektedir. Ayrıca ekonomi de etken bir unsurdur. Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin beslenme biçimi ülkelerin ekonomisi ile doğru orantılıdır. Ekonomik gelişmişliğin artması, besinlerin alımını da farklılaştırır. Hayvansal gıdalar gelişmiş ülkelerde daha çok ön planda olmaktadır. Ancak gelişmekte olan ülkeler kategorisinde olan Çin ve Hindistan gibi ekonomik büyüme gösteren ülkelerde hayvansal gıdaya olan talepte artış görülebilmektedir (Gürlük ve Turan, 2008: 65).

Türkiye'de küçük tarım işletmeciliği de tarımdaki temel sorunlardan biridir. Parçalı arazi kullanımının yaygın olması sebebiyle var olan küçük tarım işletmeleri bilgi, teknoloji ve sermaye akışının da kısıtlılığına neden olmaktadır. Bilgi ve teknolojiyi üretime entegre edememeleri ile ekonomik anlamda rekabet gücünden yoksun, üretim ve verimin düşük olduğu tarım işletmeleri, modern tarım sistemine engel yaratmaktadır. Tarımsal eğitim, örgütlenme ve pazarlama faaliyetlerinden de yoksun olan bu işletmeler tarımsal yapıyı olumsuz bir biçimde etkilemektedirler. Küçük tarım işletmelerinin hem geçimi sağlama hem de üretim yapmaya yeterli olmayacak düzeydeki sermaye sorunu, bu işletmelerin piyasayla olan ilişkilerinde de problemler oluşturmaktadır (Yalçinkaya, Yalçinkaya ve Cılbant, 2006: 101-102).

3.1. İklim ve Kuraklık

İklim değişikliği son yıllarda insan faaliyetlerine bağlı olarak gelişen ve özellikle sera gazlarının atmosferdeki artışından kaynaklanan günümüz ekolojik temelli sorunudur. Atmosferde bu gazlardan dolayı 0.5° C düzeyinde bir artış söz konusu olmaktadır. İngiliz bilim insanı Stern tarafından yapılan bir araştırmada bu artışın

gelecek on yıllık süreçte 0.5°C ile 1°C arasında olacağı öngörülmektedir. Bu artışın gerekli önlemler alınmadığı durumda 1.4°C ile 5.8°C lik bir sıcaklık artışının olacağı çalışmasının sonucunda öngörülen bir başka durumdur (Akalin, 2014: 352).

İklim değişimi her ülke için tarımda en önemli sorunların başında gelmektedir. Ancak iklim değişikliği en çok gelişmekte olan ülkeler açısından önemlidir. Hava koşullarında yaşanan ani olaylar, üretimde problemlere yol açtığı gibi, göçe neden olan da bir durumu beraberinde getirmektedir. BM tahminleri itibariyle iklimsel sorunların göçe neden olmasıyla dünyada 500 milyon insan farklı yerlerde yaşamaya başlamıştır (Bayraç ve Doğan, 2016: 33).

İklim değişimin ana etkeni olan atmosferdeki sera gazının artması tarımdaki ürün atıklarının yakılması gibi faaliyetler sonucunda atmosferde açığa çıkan metan, tıpkı bir sera etkisi yaratarak, karbondioksit gazından çok daha fazla açığa çıkması ile küresel iklim değişimini yaratan etken olmuştur. 1750 yılından beri metan gazı sürekli artmıştır (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 13).

Birleşmiş Milletlerin alt kuruluşu olan Hükümetler Arası İklim Değişikliği Paneli (IPCC) 'nin yapmış olduğu bir değerlendirmede dünyada tarımsal verimin kuraklık ve su kıtlığı gibi etkenlerle azalacağı ve bu verim azlığının dünya tarım ürünleri fiyatlarında %85 düzeyinde bir artışa neden olabileceği öngörülmektedir. Yağış rejiminin son dönemlerdeki değişimi ile tarımsal alanlardaki ürün olgunlaşma sürelerinin değişimi, bazı yerlerin kuraklığa maruz kalması, artan sıcaklıkla ürünlerdeki bakteri oluşumu ve bu gibi nedenler üretimde verimin azalacağına ve gıda güvenliğini olumsuz etkileyeceğine işaret etmektedir. Verimde yaşanabilecek düşüşler ve buna bağlı olarak üretim kapasitesinin sınırlanması önümüzdeki 30 yıl içerisinde tarımda %25lik bir düşüşe işaret edebilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 22). Küresel iklim değişikliği gıdanın üretiminde etkili olan ana faktörlerden biridir. Kuraklık, sel, aşırı soğuk hava, fırtına gibi iklimsel olaylar tarımsal ürünlerin üretiminde ciddi olumsuzluklar yaratmakta ve böylece ürünlerin rekoltesini düşürerek arz eksikliğine yol açmaktadır. Gelişmekte olan ülke ekonomileri bu tip olumsuzluklardan gelişmiş ülkelere göre daha fazla zarar görerek, üretimde daha hızlı düşüşlere uğrayabileceklerdir (Cavlak ve Selvi, 2022: 44).

Sıcaklık artışının özellikle gelişmekte olan ülkeler için önemli tarımsal sonuçları bulunmaktadır. 2°C düzeyindeki bir artış oranının Avrupa Birliği ve ABD için olumlu bir seyirde olacağı öngörülmüşken, bu oranın üzerindeki bir sıcaklık artışının AB ülkeleri açısından da olumsuzluklara neden olacağına dair tahminler bulunmaktadır. Örneğin Filipinlerde gerçekleştirilen pirinç üretiminde sıcaklığın 1°C artması %10 oranında bir azalmaya denk gelebilecektir. Sıcaklık artışı bu anlamda yereldeki gıda üretimini kesintiye uğratabilecektir (Akalın, 2014: 358-359). IPCC raporunda sıcaklık artışına bağlı olarak gerçekleşebilecek sonuçlar üzerinde durulmuştur. Rapora göre 2050 yılına kadar olan dönemde sıcaklık değerinin 2°C düzeyinde artması 180 milyon kişide açlık riski oluşturacağı, 450 milyon kadar kişide ise suya erişim sıkıntısı yaratacağı öngörülmüştür. Avrupa kıtasında ise dünyadaki sıcaklığın 3°C artması ile 96 bin kişinin ölümüne neden olabileceği ve tarımsal alanda %5 ila %20 aralığında bir küçülmenin söz konusu olabileceği üzerinde durulmuştur. Aynı raporun 4°C lik bir sıcaklık artışı senaryosundaki verileri ise çarpıcıdır. Buna göre aşırı nem ve sıcaklığın 1,5 milyar insanın hayatını kaybetmesine neden olacağı ve tarım alanında %10 ila %30 düzeyinde azalmanın olacağı varsayılmaktadır. Raporda küresel iklim değişikliğinin en çok Akdeniz iklim kuşağını etkileyeceği yönünde görüş bildirilmektedir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 32). Sıcaklık artışına bağlı olarak tarımsal ürünlerin ekimi ise daha kuzeye kayabilecektir. Kuzey ülkelerinin tarımsal üretime uygun olabilecek iklim koşulları özellikle tropik iklime sahip ülkelerdeki tarım ekonomisini olumsuz bir şekilde etkileyebilecektir. Küresel ısınmanın artması ile tropik iklimin yaşandığı Orta Amerika ve Afrika Ülkelerinin tarım ticareti olumsuz ekonomik koşullarla karşı karşıya kalabilecektir. İklim değişikliği için doğru stratejilerin ve politikaların uygulanamaması, üretimde karşılaşılabilecek krizleri daha sık gündeme getirebilecektir (Akalın, 2014: 358-359).

İklim değişimi bitkisel üretimin verimliliği açısından önem arz etmektedir. 2006 yılında gerçekleşen küresel tahıl üretiminde rakamlar bir önceki yıldan %2,4 düzeyinde azalış yaşayarak 2 milyar tonu göstermektedir. Üretimin azalmasında yatan sebepler ise tahıl ihracatçısı ülkelerdeki iklim konusudur. Buğday ve mısır üretimini sağlayan ABD ve Avrupa'da verim, %12 ile %16 arasında bir azalış yaşamıştır. Yine %40 buğday stoğuna sahip olan Çin'de stoklarda azalmalar yaşanmıştır. Son yıllarda artış gösteren

kuraklıklar, seller sebebiyle üretilen ürünlerde kayıplar yaşanmaktadır. Bu kayıpların 2080 yılında gelişmekte olan ülkeler düzeyinde %15'lere varacağı düşünülmektedir. Küresel verimlilik azalışının %1 oranında olması beklenirken, üretimin ana merkezi olan Güney Asya'da verimlilik azalışının %22 olması beklenmektedir. Üründen ürüne değişen iklime bağlı verimlilik azalışı özellikle Afrika ülkelerindeki buğdaydaki azalışı tetiklemiştir. Ürünlerin üretim düzeyi tahminlerine göre gelişmiş ülkelerde %6 azalış beklenirken, gelişmekte olan ülkelerdeki azalışın %20 olması beklenmektedir (Gürlük ve Turan, 2008: 66-68). İklimdeki değişim bazı durumlarda olumlu sonuçlar yaratırken bazı durumlarda olumsuz sonuç yaratmaktadır. IPCC 2007 raporunda bu duruma örnek verilmiştir. Sıcaklığın yüksek enlemlerde 1° ile 3° arasında artması tarım üretimini artırıcı etki sağlarken, düşük enlemlerdeki 1° ile 2° arasındaki ufak bir artış tarım üretiminde olumsuzluklar yaratacaktır. Yine de sıcaklıkta ve yağışta yaşanabilecek düzensizlikler tüm dünya tarımında olumsuz etki gösterecektir. 2080 yılına gelindiğinde dünyada 4,5°- 5° C aralığındaki bir artış tarımdaki verimliliği alt düzeylere getirecektir (Başoğlu,t.y. : 180).

İklim değişikliği dinamik bir yapıya sahiptir. Bu anlamda gelecek yıllar için net bir tahmin üzerinde bulunulamadığından iklim değişikliği konusunda çeşitli senaryolar oluşturulmaktadır. Veriler konusunda net bilgilerin olmaması yapılan çalışmalar özelinde yetersizliğe sebep olabilmektedir. Bu anlamda ABD' de bulunan Atmosferik Araştırmalar Ulusal Merkezi (NCAR) ve Avusturalya'da faaliyet gösteren Commonwealth Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Organizasyonu (CSIRO) nun iklim değişikliği senaryoları, tarımdaki iklimsel nedenlere bağlı olan sorunlara yönelik yapılan çalışmalardır. Oluşturulan senaryolarda 2050 yılına kadar olan süreç içerisinde sıcaklığın yükselmesine bağlı olarak aşırı buharlaşma etkisinde havanın genleşeceği ve bu genleşen havadan ötürü şiddetli yağış olaylarının olacağı belirtilmektedir (Akalin, 2014: 355).

Türkiye, iklim koşullarının bölgeden bölgeye farklılık gösterdiği bir ülke konumundadır. Farklı iklim türlerinin olması, küresel ısınmadan her bir bölgenin farklı etkileneceği anlamını taşımaktadır. Sıcaklık artışının fazla olması özellikle kurak iklim yapısına sahip olan Güneydoğu Anadolu, İç Anadolu gibi bölgeleri daha çok etkileyecektir. Bu anlamda ülkemizde iklim değişikliğinin olası sonuçları olabilecek ve

bu durum ekolojik yapıdan, biyolojik çeşide kadar çoğu yönden kendini gösterecektir. Doğal yaşam dengesinde farklılaşmanın meydana gelmesi olumsuzluklara sebebiyet verebilecektir (Öztürk, 2002: 58-59).

Türkiye, iklimde yaşanan değişimin ana faktörlerinden olan aşırı ısınma açısından riskli ülkeler arasında yer almaktadır. Isınma ile ortaya çıkacak çölleşme, orman yangınları ve su kaynaklarında yaşanabilecek bir takım olumsuzluklar, tarımı doğrudan etkileyecektir. Türkiye’de bulunan kurak bölgeler ile yarı kurak alanlarda, ısınmaya bağlı artacak olan çölleşme, kentlerdeki tarım alanlarında su sorununu doğuracaktır. Suyun eksilmesi bu bölgelerdeki kuraklaşma etkisini artırırken, aynı zamanda toprağın aşırı tuzlanmasına ve yine erozyonu doğrudan etkileyerek artacaktır. Tüm bu olumsuz etkenler, çiftçinin üretim desenini etkileyecek yeni ürünler ekmesine sebebiyet verecektir (Bayraç ve Doğan, 2016: 33).

İklim değişikliği için uluslararası alanda önlemler almak suretiyle ilk olarak 1994 yılında “İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi” oluşturulmuştur. Ancak sözleşme, iklim değişimi konusunda yetersiz kalmıştır. Bu açıdan 1997 yılında “Kyoto Protokolü” nün hayata geçirilmesi adımı atılmıştır. Protokol 16 Mart 1998 yılında imzalanmak suretiyle yayınlanmıştır. Protokolün amacı uluslararası anlamda iklim değişikliği için mücadele etmeye yönelik taahhütlerin verilmesidir. Anlaşmaya dâhil olan ülkelerde sera gazı azalımı için gerekli adımların atılması ana hedeftir (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 13).

Kyoto Protokolü’nün sona ermesi, Paris Antlaşmasının imzalanmasını hızlandırmıştır. Dünyadaki sera gazı salınımının %55’ini karşılayan 55 ülkenin, antlaşmayı imzalaması koşuluyla 4 Kasım 2016’da yürürlüğe giren Paris Antlaşması, küresel anlamda üzerinden henüz bir yıl dahi geçmeyerek imzalanan ilk anlaşmadır. Paris Antlaşmasının ana hedefi 2020 yılından sonraki zamanda iklim değişiminin yaratabileceği sosyal ve ekonomik durumlara dayanıklılığın sağlanmasıdır. Temelde hedeflenen konu ise dünya sıcaklık artışını, minimum 2°C’nin altında tutmaktır. Türkiye de Paris Antlaşmasının tarafları arasındadır. Antlaşma Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin 6 Ekim 2021 tarihinde onaylaması ile yürürlüğe sokulmuştur (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021: 29).

3.2. Gıda Ticareti Sorunu

2000’li yıllardan itibaren gıda konusunda yaşanan arz ve talep değişimi, gıda fiyatlarında yaşanan belirsizlik ve dalgalanma ile kendini göstermiştir. Dünyada yaşanan çevre sorunları, enerji krizleri gibi kriz durumları gıda fiyatlarına doğrudan etki yaratmıştır. İklim değişimi, girdi maliyetlerinin artış göstermesi, nüfus artışı, biyoyakıt üretimi ve gelir artışı ile birlikte ürünler üzerindeki farklılaşan talepler gıda fiyatlarında yükselmenin en önemli bileşenleridir. Gıda fiyatlarındaki artış aynı zamanda gıda piyasalarında oluşturulan yapay fiyatlandırmalarla da dalgalanma gösterir. 2011 yılının sonuna gelindiğinde dünya gıda ürünleri fiyatlarının arttığı görülmektedir. Özellikle 2004-2008 yılları arasında gıda fiyat endeksinin artış gösterdiği bilinmektedir. Her ne kadar 2008 yılındaki ikinci çeyrekte 2009 yılının aynı çeyreğine kadar olan süreçte gıda fiyatları endeksinde bir azalma yaşansa da 2009’dan itibaren 2011 yılına kadar sürekli bir artış halinde olmuştur. Ancak 2011 yılından sonra dünya gıda fiyatlarında azalma meydana gelmiştir. 2017 yılında et ve süt ürünleri ile tahıl ve şeker gibi gruplarda fiyat artışları, 2011’e göre daha düşük seviyede olmuştur (Kalkınma Bakanlığı, 2018: 235-236).

3.3. Üretim ve Tüketimden Kaynaklanan Sorunlar

Günümüzde gıda kaynağına ulaşım, enerji kaynağına olan ulaşımın daha önemli bir boyuta ulaşmıştır. Gıdaya ulaşım günümüzde ve ilerleyen yıllarda önemli bir sorun olarak karşımıza çıkabilecektir. Bu anlamda BM’nin de bin yıllık hedef olarak belirlediği insanlığın refahını yükseltmeye yönelik temel amaçlarından biri de gıdanın korunması konusudur (Demirbaş, 2018:521).

Gıda kayıpları tarladaki üretim esnasında, ürün hasadı sonrasındaki depolamada, sanayide ürününün işlenmesi sırasında ya da dağıtım esnasında oluşabilecek problemlerden kaynaklanmaktadır (Demirbaş, 2018: 521-522).Yine tüketicilerin kaliteli mal tercihi, üreticinin ürettiği malı daha piyasaya sokmaması ile yaşanabilmektedir. Tüketici israflarının başında gelen nedenlerden biri görünüş açısından beğenilmeyen ürünlerin tercih edilmemesidir. Bu durum ürünlerin çöpe atılmasına sebep olmaktadır. Gıda ürünlerinin fazla üretilmesiyle ürünlerde yaşanan fiyat düşüklüğü tüketicilerin gereğinden fazla ürünü almasına neden olmakta ve böylece israfa sebebiyet vermektedir. Son tüketim tarihi azalan ürünlere karşı tüketici boyutunda ön yargı

oluştugu için bu ürünler tercih edilmemektedir. Ürünlerin lojistik depolama kaynaklı sorunları ise genellikle gelişmekte olan ülkeler bazında daha çok yaşanmaktadır. Teknolojik donanımın yetersiz olması, depolardaki eksiklikler ürünlerin hızlı bozulmasına yol açarak gıda israfına neden olmaktadır (Aday ve Aday, 2021: 295). Dünyada sadece tüketim için üretilen gıda miktarının üçte birine tekabül eden dört milyar ton değerindeki ürünün israfa uğradığı bilinmektedir. Gıda kayıplarının üretim, pazarlama, saklama gibi aşamalarla kaybı, genellikle gelişmekte olan ülkeler özelinde gerçekleşirken, gelişmiş ülkelerin gıda israfı tüketim esnasında gerçekleşmektedir. Gelişmiş ülkelerdeki israf oranı %56 iken, bu oran gelişmekte olan ülkelere %44'tür. Konuyla ilgili yapılan çalışmalar her yıl yaklaşık 1.3 milyar ton gıdanın israf edildiği yönünde görüş bildirmektedir. Özellikle bu rakamın Sahra Altı Afrika'da üretilmiş olan gıda oranına eşdeğer olduğu belirtilmektedir. Dünyada 7 milyar kişi yeterli gıdaya ulaşabilmek adına bir mücadele vermek durumunda kalırken, aynı zamanda gıdanın üçte biri israf edilmektedir (Demirbaş, 2018: 521-522).

Avrupa'da gıda israfı konusunda Feedbook EU tarafından yapılmış tahmine göre her yıl neredeyse 153 milyon ton kadar gıdanın israf edildiği yönünde olmuştur. İsfraf edilen gıda ithalat yapılan miktardan ise yaklaşık 15 milyon ton kadar daha çok gerçekleşmektedir. Tarlada israf edilen gıda konusunda ise Birleşmiş Milletler Çevre Programı'nın Gıda İsfrafı Endeksi ve Doğal Hayatı Koruma Vakfı (WWF)'nin yapmış oldukları çalışmaya göre AB'de üretim esnasında 90 milyon ton ürünün israf edildiği belirtilmekte olup, bu oranın tüketici israfından 3 kata daha çok olduğu rapora konu edilmiştir. Tahminlere göre AB'nin üretmiş olduğu gıdanın %20'si israf edilmektedir. Dünya gıda israfı daha tarlada FAO'ya göre %14 civarındadır. Tüketicinin alım aşamasında ve tüketimi esnasında ise bu oranlar %17'yi bulabilmektedir. BM Çevre Programı 2021 Gıda İsfrafı Endeksi'nin Türkiye tahminlerine göre, Türkiye'deki gıda israfı bir yılda toplamda 7,7 milyon ton düzeyindedir (BBC Türkçe, 2022).

Gıdanın arzı konusunda son yıllarda artan teknolojik faaliyetler ile gıda ürünlerindeki çeşitlenme artış göstermiş olsa da sağlıklı ürün konusunda oluşan endişe durumunu da arttırmıştır. Arzdaki hem teknolojik gelişmeler hem de gıda sektörünün üzerinde artan tekelleşme faktörü tarımda üretici ve tüketici için kültürün ve geleneksel bilginin yok olmasına neden oluşturmaktadır. Küçük işletme yapısının kaybolmasına

etken olan tekelleşme, bu yapıların arz zincirinden yavaş yavaş kaybolmasına neden olmuştur. Almanya ve Portekiz bu duruma örnek oluşturabilir. Almanya’da gıda sektöründeki 4 şirket ülkenin %85 pazar payını oluştururken, Portekiz’deki 3 şirket ülkenin gıda pazarının %90’ına etki etmektedir (Çelik, 2016: 27).

Günümüzde tüketim alışkanlıklarının farklılaşması gıda üretim desenini değiştirmiştir. Küreselleşmenin getirdiği endüstriyel üretim biçimi ürün çeşitliliğini beraberinde getirmiştir. Küresel dünyanın hızına yönelik, hazır yemek tüketimi artmıştır. Asya ülkelerinde geleneksel tüketim alışkanlıkları bırakılmış, protein ve kalorisi yüksek gıdalara yönelmiştir. Özellikle tahıl üretimi yerine et, süt, sebze ve meyve üretiminde artış yaşanmıştır. Gelirin artması ile Güney Asya’da pirinç tüketiminde 2000-2025 aralığında %4 düzeyinde azalma beklenmektedir. Bu yıllar arasında süt ve sebzedeki oranın %70 artması, et, balık ve sebzedeki tüketim miktarının %100 oranında artacağı tahminler arasındadır (Gürlük ve Turan, 2008: 66). Tüketicilerin gıda ürünlerine karşı yaşadıkları güvensizlikler de çoğu gelişmiş ülkeler boyutunda olmakla birlikte ürünlerin pazarlanma sorununu yaratmıştır. Özellikle gıdadan kaynaklı yaşanan hastalıkların medya kısmında insanlara sunulması ile tüketicilerin gıda ürünleri tercihlerine etki etmiştir. Güvensizliğin yaşanması tüketicilerin küresel tedarik ağlarından çok yönlerini doğrudan üreticiye ulaşmaya ya da kendi gıdalarını kendilerinin üretmesine doğru çevirmiştir (Çelik, 2016: 27)

Dünya ve Türkiye tarımında günümüzde birçok ürün geçmişe göre daha az ya da nerdeyse üretilmemektedir. Üretimin olmayışı bu ürünlerin unutulmasına neden olmuştur. Dünya’da tüketilen gıda maddelerinin %75’i, 12 tür bitki ve 5 hayvan türünden yetiştirilirken, sebze tarımında da 1097 türden üretim yapılmasına karşın sadece bu ürünlerin %7 gibi bir kısmından dünya nüfusu haberdardır. Oysa ki dünyada 200.000 bitkinin yenilebileceği görüşü bulunmaktadır. Türkiye coğrafyası özelinde baklagillerde 406, turpgillerde 210 endemik tür bulunmaktadır. Tüm dünyadaki yenilebilecek besleyici gıda özelliği taşıyan 20.000’den fazla bitki türünün varlığından söz edilmektedir. Gıdadaki tekelleşme ve çeşitliliğin az olması gıda güvenliğini tehdit eden bir unsurdur (Greenpeace, 2020: 14).

3.4. Maliyetlerden Kaynaklanan Sorunlar

Bitkiler tıpkı insanlar gibi besin maddesine ihtiyaç duymaktadır. İçinde mineral barındıran gübreler, bitkiler açısından daha fazla besin içeriği sağlarken, organik mineraller toprağın daha sağlıklı olmasını sağlayacak olan karbonu barındırır. Bu anlamda gübre kullanımı verimliliğin sağlanmasında çok önemli bir unsurdur. Günümüzde dünyadaki gübre piyasasının son 1,5 yıl içerisinde arttığı gözlenmektedir. 2018 yılındaki gübre fiyatı piyasası en yüksek noktaya ulaşmıştır. Ayrıca Ocak 2021 ayından Ocak 2022 ayına kadar olan süreçte gübredeki artış %125 civarını bulmuştur. Bu artış özellikle düşük gelirli ülkeler açısından gıda fiyatlarının artmasına neden olan en önemli etkidir (Hebebrand ve Laborde, 2022).

Üretimin en temel gerekliliği girdilerdir. Gübre, yem, mazot, sulama ve yemler tarımsal üretimin ana bileşenleridir. Verimin artması amacıyla girdilerin üretimde kullanılması önemli bir faktördür. Bu amaçla girdiler üzerindeki şartların ve miktarların sağlanabilmesi girdiler üzerine uygulanacak politikalar ile düzenlenebilecektir. Ancak gıda güvenliğinin sağlanabilmesi tarımdaki hassas konulardandır. Bu yüzden üretimde girdiler en alt düzeyde kullanılmalıdır. Tarımsal girdilerin en önemlisi motorindir. Özellikle tarımsal üretimde makineleşme ve teknolojinin kendini göstermesi motorinin önemini arttırmıştır. Son yıllarda motorinde artan fiyatlar çiftçinin ürettiği ürün fiyatından daha fazladır ve çiftçinin kazandığı ne yazık ki motorindeki maliyeti karşılayamamaktadır. Bu anlamda hükümet bazı gerekli adımlar atmıştır. 2003 yılından itibaren çiftçiye motorin fiyatının %16'sını karşılayabilecek düzeyde mazot desteği verilmektedir. Üründen ürüne ve dönüme göre değişen oranlarla çiftçiye 6 ila 40 lira arasında bir destekleme sağlanmaktadır. Gübre için uygulanan destek ise 2005'ten bu yana kendini göstermektedir. Gübredeki destek miktarı %15 civarındadır (Yavuz ve Dilek, 2019: 80-81).

Tarımda girdi faktörü yoğun olarak görülmektedir. Girdilerin fazlalığı üretici açısından maliyetlerin de fazlalığına sebebiyet vermektedir. Dövizde yaşanabilecek olan dalgalanma, ticaret ağı esnasında yaşanacak sorunlar, kredi faizlerinde oluşabilecek artışlar gibi sebepler ise maliyetlere etki yaratan faktörlerdir. Üretimdeki sorunlar öncelikle arz kısmında meydana gelmektedir (Çetin ve Yücesoy, 2020). Tarımda girdilerde yaşanan fiyat artışı, yüksek maliyetleri de beraberinde getirmektedir. Girdi

eksikliği ise yeterli ürün üretilmemesine, doğrudan verimdeki azalmaya sebep olmaktadır. Girdi kullanımının en alt düzeyde kullanılması gıda güvencesizliğinin oluşmasında yatabilecek alt nedeni oluşturur (Eştürk ve Ören, 2014: 197).

Gıda fiyatlarında yaşanan düşüş eğilimi üreticiyi maddi olarak zorlamaktadır. Bir sonraki dönem için yapılması planlanan hazırlıklarda, üretici gelirinin düşmesi ile birlikte gerileme yaşanabilecektir. 2020 yılında girdi fiyatlarında yaşanan artışlar az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin, 2020 yılı enflasyon oranları göz önünde bulundurulduğunda en çok bu ülkelere etki etmiştir. Özellikle Türkiye’de 2020 yılında yaşanan dolardaki artış hem ithalat harcamalarını arttırmış hem de girdi maliyetlerinin de artmasına neden olmuştur. Bu anlamda yılda sadece tek bir sefer masraf yapabilen çiftçinin üretimi bırakması beklenen bir sonuçtur (Greenpeace, 2020: 20-21).

2020 yılında gübre fiyatlarının artış göstermesinin birçok nedeni vardır. Dünyada pandeminin ortaya çıkması, doğalgaz fiyatında yaşanan artış, gübre üreten firmaların gübrenin hammaddelerinden olan amonyak maliyetinin yükselişi ile üretimi kısıtlaması gibi etkenler gübre fiyatını arttırmıştır. Avrupa’daki en önemli gübre üreticisi “Yara” şirketi maliyet artışı yüzünden üretim kapasitesini %55 civarında azaltmıştır. Çin’de de amonyak üretimi için gerekli olan kömürdeki fiyat artışları şirketlerin üretimde kısıtlamalara gitmesine neden olmuştur. Ayrıca Covid-19’un yarattığı ekonomik olumsuzluklar ve ABD’de yaşanan kasırgaların gübre üretim merkezlerine olan etkisi, hem üretimi hem de ürün nakliyesini engellemiştir (Hebebrand ve Laborde, 2022).

Türkiye’de gübre, tohum, ilaç ve fidan gibi üretim girdileri ithalatı oldukça fazladır. Tohum ve fidan girdilerinde ıslah çalışmalarının yapılması, son yıllarda bu ürünlerin ithalatını kısmen de olsa azaltmıştır. Tohumdaki teknolojik gelişme verimliliğin sağlanmasındaki en önemli faktörlerdendir. Teknoloji ile tohumun birleştirildiği hibrit domates ve mısır gibi ürünlerdeki verimlilik, diğer verimsel artışlara göre oldukça yüksek seviyelerde gerçekleşebilecektir. Ancak tohumdaki girişimler ilaç ya da gübrede aynı düzeyde olamamıştır. Türkiye’de ilaç ve gübrede dışa bağımlılığını sürdürmektedir. Gübre üretiminde kullanılan hammadde ihtiyacı ülkemizde dışarıdan ithal edilerek üretim yapılmaktadır. Bu anlamda Türkiye, gübrede %78,8 gibi bir rakamla üretim sağlamaktadır. Hammadde ve mamul maddenin dışarıdan temin

edilmesi, sektördeki fiyatların dünya genelinde yaşanan fiyat dalgalanmalarından önemli ölçüde etkilenmesine sebep olmaktadır. 2002 ile 2011 yılları arasını kapsayan dönem içinde gübre ana maddesi olan amonyakta %23 artış meydana gelmiş, bu artış gübre fiyatlarına doğrudan etki ederek yükselmiştir. Fiyat artışı gübre kullanımını sınırlandırmıştır (TOBB, 2013:40-41).

Son dönemde Ukrayna –Rusya savaşı da gübre fiyatlarının yükselmesine neden olan en önemli güncel konudur. Çalışmanın yapıldığı dönem içerisinde bu etkenin ortaya çıkışı konu itibarıyla değerlendirilmiştir. Rusya gübrenin ana maddelerinden fosfat üretiminde Çin ve Fas ile beraber üçüncü önemli ülkedir. Fosfat maddesinin üretiminde bu üç ülke, ihtiyacın %57’sini karşılamaktadır. Potasyumdaki payları ise %80 civarındadır. Rusya’daki savaş durumu ve Çin’in kısıtlamaları en çok ithalatçı ülkelere etki etmiştir (Hebebrand ve Laborde, 2022).

Son yıllarda petrolde yaşanan fiyat artışı, üretim için kullanılan girdi maliyetleri haricinde taşıma konusunda da bir takım sorunlara yol açmıştır. Petroldeki artış doğrudan taşıma maliyetinin artmasına etki etmiştir. 2006 yılından beri taşıma maliyetlerinde sürekli bir artış yaşanmaktadır. Özellikle ürünlerdeki fiyat artışı ve petroldeki fiyat artımı eşdeğer ilerlemektedir (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 9).

Dünya’da artan petrol maliyetlerine karşın, alternatif çözümler oluşturulmaya çalışılmaktadır. Biyoyakıt kullanımı son yıllarda bu duruma en güzel örnektir. Biyoyakıtlar; şeker pancarı, ayçiçeği, buğday, patates ve kolza gibi ürünlerden elde edilen ve dünya tarımsal ürün fiyatını arttırıcı bir etken olarak ortaya çıkan girdilerdir. Özellikle petroldeki artış, bu tip ürünleri üreten ülkeler açısından yeni bir alternatif yaratmaktadır. Biyoyakıt tüketimi konusunda destekleme yapılması Brezilya, AB, ABD ve Avustralya gibi ülkelerin daha çok biyoyakıt kullanımını arttıracak tahmin edilmektedir. 2005 yılı ABD verilerine göre biyoyakıt için hammadde olarak kullanılan mısırın fiyatında doğrudan artış yaşanmıştır. Mısırın yakıt için kullanıldığı 2000 yılında üretim miktarı 15 milyon ton iken, 2007 yılında miktar 85 milyon ton olmuştur (Kıymaz ve Saçlı, 2008: 14-16).

İKİNCİ BÖLÜM

TARIM SEKTÖRÜNÜN GELİŞİMİ VE DEĞİŞİMİ İÇİN UYGULANAN POLİTİKALAR

Günümüzde tarımda yaşanan çevreyle ilgili problemler, ekonomide ve sosyal yaşamda yaşanan sorunlar sebebiyle gıdanın üretiminde, tüm dünya üzerinde alternatif çözümler yaratılmaya başlanmıştır. Yeni oluşturulmaya çalışılan alternatif gıda üretimi anlayışı, farklı bir politik yaklaşım doğrultusunda üretici ve tüketici arasında sürdürülebilir ve doğrudan bir ilişki kurmayı hedeflemektedir (Özden, 2020: 85). Oluşturulmaya çalışılan yeni tarım uygulamaları anlayışı, tarım sektörünün geleceğine yönelik yeni hedefler belirleyerek, iyi olanı üretmeyi sağlamaya ve gıdanın sürdürülebilirliğini devam ettirmeye dönük olarak gerçekleşmektedir.

1. Agroekolojik Tarım Modeli

“Agroekoloji” kavramı ilk olarak 20.yüzyıl başlarında ortaya çıkmasına rağmen ilerleyen dönemlerde tanımı ve kapsamı gelişme göstermiştir. Tarihte ilk “agroekoloji” kavramını kullanan Rus tarım bilimcisi olan Bensin’dir. Agroekoloji, 1970 yılından sonra bilimsellik kazanmaya başlamıştır. Bilimsel tanımlamalar, 1980 yılına gelindiğinde artık bir hareket ve uygulama alanına dönüşmeye başlamıştır. Agroekoloji; sürdürülebilir ekosistemleri oluşturma ve bunu yaparken doğal kaynakları koruma olarak o yıllarda kendini tanımlatmıştır. Her bir bölgede yapılan bilimsel çalışmalar agroekoloji kavramın ilk çıktığı dönemlerde içeriğine farklı kavramları da beraberinde getirmiştir. Amerika’da yapılan araştırmalarda agroekoloji kavramının içeriğine sürdürülebilirliği ve kırsal kalkınmayı eklemiştir (Wezel ve diğerleri, 2009).

Agroekolojik tarım modeli, gündemine sürdürülebilir tarımı ve gıda sistemlerini alan, bu sistemlerin yürütülmesinde sosyal ve ekolojik kavramları uygulayan bir yaklaşımdır. Temelinde bitkinin, hayvanın, insanın ve çevrenin iletişimini ele alırken, aynı zamanda toplumun neyi nasıl yediği ve yediğinin üretildiği yer konusunda seçim yapabildiği adil bir gıda organizasyonunu gündemine almaktadır. Ayrıca agroekoloji bir uygulama, bilim ve sosyal hareket olarak ortaya çıkmıştır. Son dönemlerde sadece çiftçiye ya da tarlaya odaklanmaktan ziyade tüm gıda sistemini kapsayan ekonomik, politik, teknolojik ve ekolojik bir yaklaşım olma özelliği göstermektedir (FAO, t.y).

Agroekolojik tarım yeni bir kavram olmamakla birlikte 1920 yılından itibaren bilimsel literatürde kullanılmaktadır. Aile çiftçiliği ve sürdürülebilir tarım için toplumsal hareketlerde ve bazı ülkelerin kamusal politikalarında söylem bulmuştur. Yakın dönemlerde ise Birleşmiş Milletler ve uluslararası kuruluşların kavramları arasına girmiştir (FAOa, 2018:1). Günümüzde bilgi alışverişinin olması, kamusal politikalar ve kırsalın güçlendirilmesiyle agroekolojik yaklaşım başarılı bir büyüme eğilimindedir. Agroekoloji yaklaşımı gelecek kuşakların ihtiyaçlarına yönelik yeni bir sistemsel yaklaşımı oluştururken hiçbir aktörün geride kalmaması için uğraşmaktadır. Gıdadaki temel sorunları ele alarak yerelin geleneksel bilgi birikimi ile çoklu bilgiyi bütünleştirerek uzun dönemli ve bütünsel çözümlemeler sunmak için çalışmaktadır. Agroekoloji her ne kadar yeni bir kavramı ifade etmese de iklim değişikliği ve gıda sektörünün içinde bulunduğu sorunlara karşı bir yanıt olma yolunda dünyanın birçok aktörü tarafından ilgi gören ve üreticilerin sürdürülebilirlik uygulamalarında ifade gören bir yaklaşımdır (FAOb, 2018: 5).

Agroekoloji; yoksuluk, iklim değişikliği, eşitsizlik ve açlık gibi sorunlara çözüm arayışı ve biyoçeşitliliği koruma konusundaki hedefi ile 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile doğru orantılı bir yaklaşımı benimsemektedir(FAOb, 2018:8). Agroekoloji yaklaşımı, yerel pazarı, aile çiftçiliğini ve küçük üreticileri desteklemektedir. Aynı zamanda Paris Antlaşması'nın üzerinde durduğu iklim değişikliği konusunun ele alınması konusunda destekleyici bir anlayış sergilemektedir. Kırsaldaki istihdamı arttırıcı, insana yakışır iş vaadini de sunan agroekoloji yaklaşımı sağlıklı gıdaya erişimi ve beslenme sorunu konusunda da çözümler arayıcı bir algıdadır (FAOb, 2018: 22).

2. Gıda Bankaları

Dünyada gıda kayıplarının azaltılması için pek çok girişim mevcuttur. Bunlardan en önemlisi 1945 yılında kurulan Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü(FAO) dır. Örgütün amaçları arasında başlarda tahıl üretimindeki gıda kayıplarının azaltılması politikası yer alırken, 1990'lı yıllardan itibaren meyve, sebze ve kök bitkilerdeki kayıplarının azaltılması hedefi de yer almıştır. Gıda kayıplarının azaltılmasına yönelik farklı aktiviteler yaratılmaktadır. Bunlardan bir diğeri de gıda bankalarıdır. Gıda bankaları küresel olarak işleyen bir sistem olarak Türkiye' de de bulunmaktadır. Bağışlama ya da üretim sonrası oluşan fazlalık ürünlerin bu bankalarda tedarik edilmesi

ve gerekli kişilere ulaştırılması, sistemin temel işleyişini oluşturmaktadır. Bu organizasyonlar kâr amacı olmayan dernekler olarak da tanımlanabilmektedir (Demirbaş, 2018: 523-524).

Gıda bankacılığı kavramı temelde üretimden kaynaklanan fazlalığın, paketlenme esnasında oluşan hatalı işlemlerin, ürünün tüketim tarihinin yaklaşması gibi nedenlere dayanarak, üretilen gıda ürünlerinin çöplere atılmadığı, ihtiyacı olan kişilere ulaştırıldığı bir sistemi oluşturmaktadır (Çankaya, 2006: 156).

Gıda bankacılığı ilk olarak 1967 senesinde Amerika'nın Phoenix şehrinde başlamış bir sistemdir. Temelinde bireylere gıda yardımını içeren sistemde; yiyecek yardımı, kupon kullanma ve nakit desteği bulunmaktadır. Yiyecek yardımında gıdalar bağış edilmekte iken kupon kullanmada belirlenen mağazalardan gıdanın temin edilmesi durumu söz konusudur. Nakit yardımında ise kişilere gıda alması için belirli bir miktarda para yardımı yapılmaktadır. Sistemin kurucusu olan John Van Hengel emekli olduktan sonra gönüllü çalıştığı aşevinde gıda ihtiyacını bulabilmek için bedava gıda arayışına girmiş, bu manada tarlalarda çeşitli nedenlerle hasadı gerçekleştirilmeyen ürünleri toplamıştır. Fazla olan ürünleri ise başka yardım kurumlarına vermiştir. İlerleyen dönemlerde Hengel, marketlerde fazla ürün olarak bulunan gıda ürünlerini toplayabilmek amacıyla bir depo kiralamıştır. Böylelikle gıda bankalarının ilk temeli ABD'de oluşmaya başlamıştır (Aday ve Aday, 2021: 298).

Dünyanın birçok yerinde gıda bankaları oldukça yaygın konumdadırlar. Global FoodBankig Network kuruluşu dünyanın birçok ülkesinde gıda yardımı yapmaktadır. European Food Bank(FEBA) yaklaşık olarak 9.5 milyon kişiye yardım eden Avrupa kuruluşudur. Hindistan'da Delhi Foodbanking Network adı altındaki organizasyon 20 milyon kadar çocuğa yemek yardımında bulunmuştur. Yine Hong Kong, Birleşik Krallık ve Mısır gibi ülkelerdeki gıda bankaları organizasyonları pek çok kişiye yemek ve gıda yardımında bulunmuştur. Türkiye'de ise gıda bankacılığı ilk olarak 2004 yılında Türkiye İsrافی Önleme Vakfı (TİSVA) tarafından Diyarbakır'da kurulmuştur. Gıdanın ihtiyacı olan kişilere israf edilmeden ulaştırılması vakfın temel hedefi olmuştur (Bektaş, 2021). Bu tarihten sonra Konya'da 800 aileye kadar gıda yardımında bulunan ikinci gıda bankası Mayıs 2004 yılında faaliyet göstermeye başlamıştır. Yine Gaziantep, Konya'yı takiben açılmış ve 500 aileye yardımda bulunulmuştur (Çankaya, 2006: 160).

Yine 2010 yılında Temel İhtiyaç Derneği (TİDER) kurulmuştur. Gıdanın dışında pek çok ihtiyaç ürünü de organizasyonun ihtiyaç sahiplerine ulaştırdığı yardımlar arasındadır (Bektaş, 2021).

Gıda bankaları devlet desteği alan, açlık ya da yoksulluk durumunun en aza indirilmesi için kurulan bir işleyişe sahiptir. İşletmeler ortak çalıştıkları gıda bankaları sayesinde bozulabilecek durumda olan ürünlerini değerlendirirken, aynı zamanda devletin sağlamış olduğu vergi avantajından da fayda sağlamaktadırlar. Türkiye’de gıda bankaları kanunsal olarak Dernekler Kanunu içeriğinde yürütülmekte iken, bağış yapan işletmeler vergilendirme avantajı bakımından, Vergi Kanunları ile düzenlenmektedir. Kanun olarak gıda bankalarına yapılacak yardımların gıda türü kapsamında ve şartlı (bedelsiz olarak dağıtımı) olması gereklidir. Bu kapsamda olmayan bağışlar geçerli olmamaktadır. Ayrıca yapılan bağış ya da yardımların derneklere, vakıflara olması gerekli görülmektedir. Bu anlamda gıda bankalarının işleyiş yapısı hükme tabi tutulmuştur (Çankaya, 2006: 157-162).

3. Organik Tarım

Organik tarım son zamanlarda özellikle gelişmiş ülkelerde, tüketici tarafının sağlıklı gıdaya ulaşma arzusu ve doğayı koruma bilinci ile tercih ettikleri bir tarım uygulamasıdır. Batı Avrupa’da, Kuzey Amerika’da organik tarım tercihi yoğunlukla görülmektedir. Gelişmiş ülkeler genelinde olan bu tercihin arz faktörünü ise gelişmekte olan ülkeler karşılamaktadır. Türkiye bu anlamda organik tarım ticareti yapan ülkeler arasındadır. Yaklaşık %80 oranında üretilen organik gıdalar, ihraç edilmektedir. İhracatın en çok yapıldığı yer ise AB ülkeleridir (Demiryürek ve Bozoğlu, 2007: 316).

Organik tarım tanımı konusunda birçok tanımlama olmakla birlikte uluslararası alanda kabul görmüş ve Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (IFOAM) tarafından yapılmış ve onaylanmış olan tanıma göre; “Organik tarım; toprak ekosistem ve insan sağlığını sürdüren bir üretim sistemidir. Sistem olumsuz etkisi olan girdilerin kullanımı yerine, ekolojik süreçler, biyolojik çeşitlilik ve yerel koşullara uyum sağlamış döngülere dayanır. Organik tarım, içinde bulunduğumuz çevreye fayda sağlamak, adil ilişkiyi ve tüm ilgili taraflar için iyi bir yaşam kalitesini yaygınlaştırmak adına gelenek, yenilikler ve bilimi bir araya getirir.” şeklinde tanımlamıştır. Tanımlamaya göre organik tarımın temel dört prensibi vardır. Bunlardan ilki ilaç ya da kimyasal kullanımının en

aza sınırlandırılması, ikincisi biyolojik zararlı maddelerin, hastalıkların kontrol edilmesini hedef alan üretim, üçüncüsü toprağın verimliliğini sağlayarak, insan sağlığını koruyucu düzenlemeler oluşturma ve son prensibi, pazarlama konusunda kendine özgü izlenebilir, şeffaf bir yapı oluşturmaktır (Demiryürek, 2011: 28). Tarım ve Orman Bakanlığı ise organik tarım kavramını “insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyen ve üretimde kimyasal girdi kullanılmadan, üretimden tüketime kadar her aşaması kontrollü ve sertifikalı tarımsal üretim biçimi” olarak tanımlamaktadır (Tilmaç, 2021).

Organik tarım, belirli kurallar ve standartlar altında yapılmaktadır. Bu kurallar hem ulusal hem de uluslararası boyutlardadır. Ayrıca belirli kuruluşlar ile kontrollere tabi tutularak tüketiciye güvenli gıda sağlanmaktadır. Organik tarım için uluslararası standartlar koyan Uluslararası Organik Tarım Hareketi Federasyonu (IFOAM), “Organik Garanti Sistemi” adı altında belirli kurallar oluşturmuştur. Bu kuruluş haricinde Dünya Sağlık Örgütü (WHO) ve Dünya Gıda ve Tarım Örgütü (FAO)’nun organik tarımla ilgili belirli standartları vardır. Yine AB’nin organik tarım mevzuatı küresel geçerlilik taşımaktadır. Mevzuatta AB ülkelerine yapılacak olan ürünlerin organik nitelik taşıyıp taşımadıkları ve ithalatını düzenleyici kurallar bulunmaktadır. Türkiye bahsedilen AB’nin Konsey Tüzüğü’ne bağlı olarak en son geçerliliğe sahip olan 18 Ağustos 2010 tarih ve 27676 sayılı “Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik” ile organik tarım uygulaması yapmaktadır (Demiryürek ve Bozoğlu, 2007: 317; Resmi Gazete, 2010).

Organik tarım hemen hemen tüm dünya ülkelerinde yapılmaktadır. Ancak ilk çıkış noktası Avrupa ve ABD’dir İlginin oluşmasındaki temel sebep, sağlık konusunda ve çevre konusunda olan endişeli bakış açısı olmuştur. Ayrıca talebin artmasındaki temel bir diğer sebep de ekonomik koşullarda yaşanan gelişme faktörüdür. Talep arttıkça organik tarımla uğraşan çiftçi sayısında da artış meydana gelmiştir (Demiryürek, 2011: 29).

Organik tarım pazarı en geniş olan ülke ABD’dir. 2009 krizine rağmen ABD organik pazar payı %5,3 düzeyinde yükseliş göstererek 26,6 milyar dolar olmuştur. Aynı yıl Avrupa’nın ise organik pazardan kazancı 26 milyar dolar olmuştur. Almanya, İngiltere ve Fransa organik tarım pazar payına en çok sahip olan ülkelerdir (Demiryürek,2011:29). Organik tarım yapan ülkeler sıralamasına göre, ülke topraklarını

organik tarıma en fazla Avusturalya ayırmıştır. Organik Tarım Araştırma Enstitüsü (FIBL) ile Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu (IFOAM)' ın yapmış olduğu istatistiklerde Türkiye ise 18. sırada bulunmaktadır. Türkiye organik tarıma, toplam tarım alanı payından % 1,4 oranında pay ayırmakta ve böylece dünya sıralamasında 59.ülke konumuna gelmektedir. Organik tarıma ülke tarım topraklarının en çok payını ayıran ülke ise %41 ile Lihtenştayn'dır (Tilmaç, 2021).

Türkiye'de organik tarımın ortaya çıkması Avrupa'da üretimi gerçekleşmeyen ürünlerin talep edilmesi sonucu gelişme göstermiştir. İlk organik tarım uygulaması ise Ege Bölgesinde, Avrupa'dan gelen organik tarım şirketleri tarafından az sayıdaki çiftçiye bilgilendirmesi noktasında başlamıştır. Başlarda yabancı şirketler tarafından yürütülen organik tarım faaliyetleri sonrasında yerli şirketler düzeyinde gerçekleştirilerek ihraç edilmeye başlanmıştır. Ülkemizde organik tarım uygulaması genellikle sözleşmeli modele bağlı bir biçimde yapılmaktadır (Demiryürek, 2011: 30). Organik tarım Türkiye'de 2000'li yıllar itibariyle başlamış bulunmakla birlikte, devlet desteklemelerinin organik üretime karşı artış göstermesi ile 2009 yılında bu alanda büyük bir sıçrama yaşanmıştır. Organik tarımdaki üretici sayıları 2008 senesinde 14.926 kişi iken, sayı 2009 da 35.565 olmuştur. Ayrıca üretim yapılan alan toplamda 1.668.803 dekardan, 5.016.410'a yükselmiştir (Tilmaç, 2021).

Tarım ve Orman Bakanlığı 2021 verilerine göre Türkiye'de organik tarımla uğraşan çiftçi sayısı bitkisel üretimde 38 bin 748, hayvansal üretimle uğraşan toplam çiftçi sayısı ise 539'dur. 2021 yılı verilerine göre bitkisel üretim miktarı 1.101.236,97 ton üretim yapılmıştır. Hayvansal üretim verilerinde ise et üretimi 913,23 ton, süt üretimi 22.817,70 ton, yumurta adet üretimi ise 128.691,517'dir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2021b). Türkiye organik ürün olarak 2019 yılında 31.194,53 ton ile buğday ve buğday ürünlerinin ihracatını gerçekleştirmiştir (Tarım ve Orman Bakanlığı, 2019).

Türkiye'de ekolojik doğanın, organik tarım uygulaması açısından avantajlı bir yanı bulunmaktadır. Ancak organik tarımın uygulanabilirliği bazı sorunlar sebebiyle zorlaşabilmektedir. Tarımsal alanlardaki arazilerin parçalı yapısı, işletmelerin küçük yapılar olması gibi nedenler, organik tarım için gerekli olan sertifika konusunda çiftçilere yüksek maliyetler yaratacaktır. Bu anlamda çiftçiler pazarlayıcı ya da tüccarlar ile anlaşarak organik tarım uygulamasını gerçekleştirmektedirler. Böylece çiftçinin

sertifika maliyetleri en aza inecektir. Modelin böyle bir avantajı olmakla birlikte olumsuz yanı da mevcuttur. Çiftçi ve alıcı arasında herhangi bir garanti anlaşması olmayışı çiftçinin ürettiği ürünlerin elinde kalması riskini barındırır. Ayrıca çiftçi bireysel olarak organik pazara satmak istediği malı, sertifika sahibi olmadığı için pazarlayamayacaktır. Yine organik tarım modelinde çiftçi örgütlenmesinin yetersiz oluşu da organik tarım modelinin küçük üretici tarafından tercih edilmemesine bir neden teşkil eder (TOBB, 2013: 44).

Organik tarımda örgütlenme modelleri genellikle üreticiler derneği, üretici birlikleri ve kooperatifler şeklindedir. (Kahveci ve Ataseven, 2020)'in yapmış oldukları Türkiye'de örgütlenme birimlerini inceledikleri çalışmaya göre; Türkiye'de organik tarım örgütlenme şeklinin henüz çok başında olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle örgütlenmeler daha çok üretimi sağlayan üretici birlikleri üzerinedir. Örgütlenmelerin sağladığı fayda ise küçük işletmelerin pazar olanağını sağlayabilmesi üzerinedir. Üreticiler ürettikleri organik ürünleri birliğin daha kolay pazar imkânına sahip olması ile rahatlıkla gerçekleştirebilmektedirler. Elde edilen bulgular, üretici birliklerinin özellikle ürün bazlı oluştuğu üzerinedir. Meyvecilik üzerine oluşturulan örgütlenmeler birinci sırada yer alırken, tahıldaki organik tarım üretici birlikleri ikinci sıradadır.

4. Topluluk Destekli Tarım Modeli

Gıdanın sürdürülebilirliğini sağlamak, iyi, temiz, sağlıklı gıdaya ulaşmayı temelinde barındırarak yeni bir ekonomi modelini sağlamayı amaçlayan gıda toplulukları üretici ve tüketicuyu bir araya getirmeyi planlayan küçük grupları oluşturmuştur. Küresel gıda piyasasının alternatifini yaratmaya çalışan gıda toplulukları üretici-tüketici ya da üreticileri biçiminde bir araya gelebilecek örgütlenmeler oluşturmaktadır. Örgütlenme üretici pazarları, topluluk destekli tarım örgütlenmesi, çiftçi marketleri gibi adlarla bir araya gelerek farklı yapılarıyla var olan gıda sisteminden ayırt edilmektedirler. Bu yapılarda ürünün yetiştirileceği yer, fiyatlandırma politikası, üretimin nasıl ve ne tür yöntemlerle gerçekleştirileceği gibi çeşitli bilgi aktarımı söz konusudur. Her türlü bilgi aktarımının sağlandığı gıda topluluklarında tüketicilerin sağlıklı gıdayı adil fiyatlarla alması, üretici tarafının da tüketici tarafından oluşabilecek risklerin paylaşımını sağlamaya yöneliktir. Bu manada dünyanın pek çok

yerinde gıda toplulukları önem kazanmaktadır. Gıda topluluklarının en yaygın olan biçimi Topluluk Destekli Tarım örgütlenmesidir (Çelik, 2016: 28-29).

Topluluk destekli tarım modeli konusunda tek tip tanım yapmak güç olmakla birlikte modelin amacı, üretici ve tüketici arasında iyi ve adil olan gıdaya ulaşımı kapsayan, doğrudan kişiler arasındaki ilişkilere odaklı bir yapıyı kapsamaktadır. Oluşturulan ilişkiler her toplulukta farklılıklar gösterse de ilişkiler ekonomik yönlü olmanın ötesinde sosyal bir boyuta da ulaşmaktadır. 2004'te Fransa'da TDT gruplarını bir araya getiren Uluslararası Topluluk Destekli Tarım Ağı (The International Community Supported Agriculture Network) 'nın tanımlamasına göre; üretici ve tüketici taraflarının tüm riskleri, faydaları ve sorumlulukları birlikte paylaştığı, aile çiftliklerinde yapılan doğa dostu üretime dayalı, karşılıklı güven ilişkisinin temelinde gerçekleştiği bir modeldir (Özden, 2020: 87).

1970'li yıllara dayanan Topluluk Destekli Tarım modelinin ortaya çıkmasında tarım kooperatif lideri ve aynı zamanda da filozof olan Teruo Ichiroku'nun insanları kimyasallar konusunda uyarması, organik tarım için çalışmalara başlaması ile topluluk destekli tarım modelinin kapıları aralanmıştır. Dönem içerisinde tüketicilerin gıdalar üzerindeki kimyasallardan kaynaklı zehirlenme endişesi yaşamaları da söz konusu olmuştur. 1975 yılında Japonya'da bir grup kadının, tarımda kullanılan kimyasal ilaçların artması, gıda da işlenmiş ürün artışı gibi kaygıları ile bir araya gelip yerel üreticiden işgücü karşılığında ürün almaya dönük bir yapıyı oluşturmuşlardır. Böylece Japoncada ortaklık (teikei) anlamına gelen hareketi başlatmışlardır (Çerçi, 2014).

AB'deki topluluk destekli tarım grup sayısı 2015 yılında 6300 civarında olup, bu gruplar sayesinde 1 milyon kadar kişi gıda ürünlerini temin etmiştir (Çelik, 2016: 29). Son yıllarda dünyanın pek çok ülkesinde Topluluk Destekli Tarım grupları oldukça yaygındır. Başta ABD, Çin, Avusturalya, Avrupa ve Japonya'da bu modellemeyi uygulayan Topluluk Destekli Tarım grupları vardır. 1968 yılında ABD'de sadece iki çiftlikte oluşturulan Topluluk Destekli Tarım modeli, 2014 yılında 6200 adet çiftlik sayısına ulaşmıştır. Avrupa ülkeleri uygulamasının ilki ise 1978'de İsviçre'de başlamıştır. Günümüzde modelin en çok uygulandığı ülke Fransa'dır. AMAP (Köylü Tarımını Koruma Derneği) adı altında örgütlenmesi bulunan Fransa'da 2000 adet TDT grubu bulunmakta, bu grupların üye sayısı ise 250.000 kişiye ulaşmaktadır. TDT modeli

Çin’de ise oldukça hızlı büyüme göstermektedir. Çin’deki son 10 yılda 500 civarında TDT grubu oluşturulmuştur. Türkiye TDT uygulaması 2008 yılında Boğaziçi Üniversitesi Mensupları Tüketim Kooperatifi (BÜKOOP) ile başlamıştır. İlerleyen dönem içerisinde farklı topluluklar kurulmuştur (Özden, 2020: 89-90).

Çelik(2016)’in Türkiye’deki 15 gıda toplulukları üzerinde yapmış olduğu çalışmasına göre; gıda toplulukları gıda ürünlerinin üreticiden tüketiciye doğrudan ulaştırıldığı bir yapıya sahiptir. Toplulukların işleyiş kuralı üreticinin kendi ürettiği, doğayı koruyan, insan sağlığına etki etmeyecek sağlıklı gıdaların talep kısmına iletilmesidir. Türkiye’de günden güne artış eğiliminde olan gıda topluluklarında özellikle kırsaldaki üreticiyi sisteme dâhil eden bir yapı vardır. Çalışmanın bulgularında katılımcı grupların verdiği cevaplara göre yine bu anlamda kadın üreticilerin desteklendiği bildirilmiştir. Ayrıca araştırmaya göre topluluk destekli tarım gruplarının pazarlama ağı gibi bir işletme yapısına sahip olmadığı ürünlerin doğrudan dağıtım usulü ile tüketiciye ulaştırıldığı söylenmiştir.

5. Sözleşmeli Tarım Modeli

Sözleşmeli tarım modeli; sanayi ya da ticari firmaların üreticiler ile yapmış olduğu ürün ekimi esnasında ya da öncesinde yapmış oldukları, üretici için belirli bir üretim gerçekleştirme zorunluluğu olan bir model olarak tanımlanabilmektedir. Ayrıca alıcı açısından da ürün alımının belirli koşullar dâhilinde olması garantilendiği bir tarım üretimi ve pazarlaması biçimini barındıran yapıdır (Teoman ve Tartıcı, 2012: 171).

Sözleşmeli tarım modeli; yeni ekonomik düzen ortamında yeni bir tarım şeklini oluşturan, daha çok küresel şirketlerin gücünü arttırıcı bir uygulamayı kapsamaktadır. Sözleşmeli tarım modeli, üretimin genel anlamda daha fazla ticari bir boyutta yapılması ve sanayi sürecine geçilmesi uygulaması olarak değerlendirilebilir. Modelin oluşumu daha çok dikey bir bütünleşmeyi barındırır. Üreticinin ürettiği ürünler, perakendeciler ve sanayi organizasyonları arasında sözlü ya da yazılı anlaşmalar ile alınmaktadır. Sözleşmeli model daha çok küçük üretici bünyesinde ve gelişmekte olan ülkelerde, rekabet düzeyinden yoksun olan üreticinin, büyük şirketlerce sağlanabilecek hizmet düzeyinde rekabet edebilmesini sağlamaktır. Ayrıca UTTA sonucunda ülkelerin destekleme politikalarını kaldırması sözleşmeli tarım modeli alternatifini meydana getirmiştir (Kılıç ve Bor, 2009: 104-105).

Sözleşmeli tarım modeli iki tip uygulama üzerine kuruludur. İlki pazarlama sözleşmesidir. Pazarlama sözleşmesinde üreticinin üretmiş olduğu ürün üzerinde kendi söz sahipliği vardır. Ürünü üretirken uygulayacağı her türlü konuda kendi kararını vermektedir. Bu sözleşme biçiminde üretimi yapan ile ürünü alan arasında önceden, üretim daha gerçekleşmeden bir sözleşme yapılmaktadır. Ürün alımının sonunda alıcı olan kurum üreticiye sözleşmede belirttikleri rakam doğrultusunda ödeme yapmaktadır. İkinci bir sözleşme biçimi olan üretim sözleşmesi modelinde ise üretimi yapan kişi üreteceği ürün hakkında söz sahibi olamamaktadır. Bu modelde üretim yapılırken alıcı olan kurum ya da şirket kendi personelini görevlendirme işlemi uygular. Üretici ise bu personelin yönergeleri doğrultusunda üretimi yapar. Alıcının tercih ettiği tohum ya da ilaçları kullanarak üretim yapması gerekmektedir. Ayrıca yine önceden belirlenen fiyat doğrultusunda ürünlerini alıcıya teslim etmektedir (Kılıç ve Bor, 2009: 106-107).

Sözleşmeli üretimi kırsalla birlikte ele alındığında özellikle kırsaldaki küçük üreticilerin büyük sermaye sahibi alıcılar ile kıyaslandığında aralarında eşit olmayan bir ilişki bulunmaktadır. Firmalar sözleşmeli tarım anlaşması yaparken genellikle üreticilerin işgücü, arazi varlığı, makine ve alet ekipman varlığı, kendi üretim tesislerine üretim alanının yakınlığı gibi konular ile değerlendirmektedirler. Bu değerlendirmeler ve koşullara sahip olamayan küçük işletmeler alıcı firmaların yapmış olduğu her türlü uygulama konusunda ne yazık ki söz sahibi olamamaktadırlar. Küçük işletmelerin alıcı açısından değerlendirilmesi ise, genellikle küçük işletme yapısına sahip olan kırsaldaki üretici üretimi gerçekleştirirken kendi denetimini sağladığı için alıcı açısından artı bir maliyet yaratmamaktadır. Ayrıca örgütlenme yapısının az olması, sözleşmeli tarımı yapan alıcı açısından pazarlık durumunu ortadan kaldırarak fayda sağlamaktadır. Ancak küçük işletmeler açısından ise birçok olumsuz durum söz konusu olabilmektedir. Ürün başına alınacak olan ödemelerde yaşanabilecek herhangi bir gecikme ya da yetersiz girdi yardımları üreticiyi olumsuz etkileyecektir (Teoman ve Tartıcı, 2012: 173-174).

Türkiye’de sözleşmeli tarım faaliyeti ilk olarak Tarım Kredi Kooperatifi tarafından tohum üretimi üzerine olmuştur. 1992 yılından itibaren bölge birlikleri ve çiftçiler arasında tohum üretimi konusunda sözleşmeler yapılmaktadır. Günümüzde Tarım Kredi Kooperatifleri; susam, bakliyat, mısır, çeltik, yulaf, hububat tohumu ve

salçalık domates ürünleri alımı konusunda çiftçiler ile sözleşmeli üretim faaliyeti yürütmektedir(Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri, 2022).

Türkiye’de sözleşmeli üretim modelinin uygulanmaya başlandığı en eski ürünlerin başında şeker pancarı gelmektedir. 1926 yılında açılan Alpulu Şeker Fabrikası ile Uşak Şeker Fabrikası açıldığı yıldan beri üretimini sözleşmeli modelle gerçekleştirmiştir. Üreticiler ürettikleri ürünleri sözleşmeye yaptığı fabrikalara teslim etmektedir. Ancak 2001’den sonra yapılan Şeker Yasası dâhilinde üretimde belirli kotalar belirlenmiştir. Şeker pancarını üreten üreticiye alıcı olan özel sektör ile devlet sektörü belirli girdileri temin ederek üretimi yaptırmaktadır. Bu alıcılar ayrıca üretim esnasında üreticilere avanslar verebilmektedir. Ancak verilen avanslar teslim edilen ürünler esnasında alınmakta ve kalan ücret işçiye ödenmektedir. Şeker pancarı alımı fiyatını ise devlet belirlemektedir. Yine sözleşmeli üretimin en yaygın olduğu alanlardan biri Türkiye’de kanatlı hayvan üretim sektörüdür. Uygun koşulları bulunan kümes hayvanları üreticileri ile bu ürünleri kullanan firmalar arasında sözleşme dâhilinde yem, ilaç ve civciv vermektedir. Büyütülen civcivler daha sonra alıcı tarafından alınıp kesimhaneler götürülmektedir (Yıldırım, 2020).

6. Gıdanın Muhafazası ve Nakliyesine Yönelik Politikalar

Gıdanın muhafazası için gelişmiş ülkelerde ve başta ABD’de lisanslı depoculuk uygulaması mevcuttur. Türkiye’de lisanslı depoculuk uygulaması 17 Şubat 2005 tarihli ve 25730 sayılı “Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Kanunu” ile yürürlüğe girmiştir. Kanuna ilişkin bir takım yönetmelikler oluşturulmuştur. Buna göre 2005 yılında “Hububat, Baklagiller ve Yağlı Tohumlar Lisanslı depo Yönetmeliği” , 2006 yılında “Fındık Lisanslı Depo Yönetmeliği”, 2010 yılında “Zeytin ve Zeytinyağı Depo Yönetmeliği gibi yönetmelikler hazırlanmıştır. 2010 yılının Şubat ayında ise yapılan kanun ile yönetmeliklere öncülük etmesi için TMO-TOBB Tarım Ürünleri Lisanslı Depoculuk Anonim Şirketi (TMO-TOBB LİDAŞ) oluşturulmuştur. Bu kapsamda 10 yıl için Ankara’nın Polatlı ilçesinde bir depo kiralanmış, ilk alım ise Temmuz 2021’de yapılmıştır. Ayrıca 2012 yılında aynı kapsam dâhilinde Lüleburgaz, Polatlı ve Ahinaz’da buğday alımı yapılmıştır. Lisanslı depoculuk faaliyetinin belirli yararları bulunmaktadır. Ürünlerin istenildiği zaman satımı, stoklardaki durum, tedarikte sorun yaşanmaması, hammaddeye istenilen düzeyde ulaşım gibi hedefler doğrultusunda

uygulama gerçekleştirilmektedir. Üreticiden yatırımcıya kadar olan süreçte küreselleşmenin getirdiği bazı olumsuzluklardan en az düzeyde etkilenme, sistemin işleyiş mekanizmasını oluşturmaktadır (TOBB, 2013: 52).

7. Gıda Sektöründe Sağlıklı İstihdam

Türkiye’de Cumhuriyetin kuruluşundan 1999 senesine kadar olan dönem içerisinde tarımdaki istihdam oldukça yüksek konumda iken yıllar içerisinde ülkede yaşanan ekonomik, sosyal gelişmelerin etkisi ile tarımsal istihdamın ekonomideki payı azalmış, hizmet ve sanayi sektöründeki istihdam ise artış göstermiştir. Tarım istihdamının temelde azalış nedenleri ise tarım arazilerinin parçalanması, sektördeki makineleşme etkisi ile işgücüne olan ihtiyaçta azalma gibi nedenler gösterilebilmektedir. 1990 yılı içerisinde tarım istihdamının payı %47 oranındayken, 10 yıl sonunda bu rakam % 36 olmuştur. Yıllar içerisinde genel istihdam rakamlarının içerisindeki tarım istihdamı payı azalma göstermiştir. 2007 yılına gelindiğinde bu pay %23.5 oranıyla tarihin en düşük seviyesine ulaşmıştır. 2008-2009 yılında yaşanmış olan küresel krizin özellikle sanayi ve hizmet alanlarına etki etmesi tarım istihdamının artmasına etki etmiştir (Hatunoğlu ve Eldeniz, 2012: 32).

Yıllar içerisinde tarımın istihdamdaki oranı sanayi ve hizmet sektörlerinin gelişimi ile azalma göstermiştir. Türkiye de istihdam oranları yıllar içerisinde aşağı yukarı yönlü seyir halinde iken tarım sektörü için aynı şekilde söylenememektedir. İstihdam oranları açısından tarım sektöründeki istihdam oranı yıllar içerisinde aşağı yönlü bir hareket halindedir. Aşağıda verilen tabloda son beş yılın TÜİK verileri ile oluşturulmuş tablo da tarımdaki istihdamın yönü görülmektedir.

Tablo 2.1. Türkiye Tarımsal İstihdam Oranı

Yıllar	Genel İstihdam Oranı	Tarımsal İstihdam Oranı
2017	%47.1	%19.4
2018	%47.4	%18.4
2019	%45.7	%18.2
2020	%42.8	%17.6
2021	%45.2	%17.2

Kaynak: Son beş yılın TÜİK İşgücü İstatistikleri verileri temel alınarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Tarımda dünya istihdamını ölçmek üzere veriler ortaya koyan Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO)'nun 2019 verilerine göre dünya nüfusunun sadece %44'ü kırsal alanlarda yaşamaktadır. 1990'lı yıllardaki rakam ise %57 dolaylarında bulunmaktaydı. Tahminlere göre 2030 yılına gelindiğinde kırsaldaki nüfusun düzeyi %40'lara düşebilecektir. Özellikle şehirlerde artan sektörel farklılıkların istihdamın tarımdaki payını düşürmesi bu durumun önemli nedeni arasındadır. ILO'nun verileri ise yaşanan durumun en önemli kanıtı niteliğini taşımaktadır. 1991 yılında dünyada tarımdaki pay %44, sanayideki pay %22 ve hizmet sektöründeki pay %34 oranındayken, 2019 yılına gelindiğinde tarımsal istihdam %27, sanayi sektöründeki pay %23, hizmetteki rakam ise genel istihdam oranının yarısı kadar gerçekleşmiştir. Verilerdeki göstergelerden bir diğeri tarım istihdamının %89'nun kırsal bölgelerde, %11'nin kent yaşamında olduğuna dairdir. Kırsalda tarım istihdamının çoğunluğunu oluşturan grup ise kadınlar ve genç kadınlardır. Eğitim faaliyetine devam edemeyen birçok kadın erken dönemde tarımdaki işgücünü oluşturmaktadır. Eğitim ve istihdamda yer almayan gençlerin çoğunluğu kırsalda daha yaygın görülmektedir. Kentteki oran %20 iken, kırsaldaki oran %25'i göstermektedir. Ayrıca kırsalda ücretli işçilik yok denebilecek düzeydedir. Bu anlamda kırsal nüfusu, kendi hesabına çalışan işçileri ya da ailesine çalışan işçileri kapsamaktadır (Kılıç, 2020).

Dünyada ve Türkiye'de istihdamdaki sorunlar artmaktadır. Özellikle tarımsal istihdamın gün geçtikçe azalışı, veriler ışığında kendini göstermektedir. Tarımda da diğer sektörlerde de en önemli konu insana yakışır iş kavramının üzerinde durulması zorunluluğudur.

Toplumdaki refahı arttırıcı, eşitlik ilkesine dayanan gelir paylaşımı ve sosyal güvenceyi sağlayan kültürün oluşturulması küresel dünyada artık bir zorunluluk haline gelmiştir. Yapısal sorunların ortadan kaldırılması ve tüm bu üzerinde durulması gereken kavramların düzenlenmesi insana yakışır iş kavramının da ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Çalışma hayatında yaşanabilecek sorunların iyileştirilmesi hedefi insana yakışır iş kavramının ana temelini oluşturmaktadır. Birleşmiş Milletler Uluslararası Çalışma Örgütü 1999 yılında insana yakışır iş kavramını ilk defa tanımlamıştır. Kavram iş güvenliğinin gerekliliğini, sendikal hak talebi sağlanabileceği, çocuk işçiliğinin olmadığı, sosyal anlamda güvenceye sahip, ücret konusunun hak edilen düzeyde olduğu

bir çalışma yaşamını hedeflemektedir. Ayrıca insana yakışır iş kavramı ile anlatılmak istenen çalışma hayatındaki kadın erkek eşitliği ve eşit fırsatların varlığı, çalışanların örgütlenerek hakları konusunda kendi kararlarını alabilmelerini, işyerinde ki güvenli çalışma koşullarını içerisine alan bir yapıyı anlatmaktadır (Bozdemir Akçıl ve Bayramoğlu, 2022: 514).

Dünya’da ve Türkiye’de istihdamdaki en önemli sorunlardan biri mevsimlik tarım işçileri konusudur. Tarımda mevsimlik işçiler, hemen hemen tarımla uğraşan ülkelerin hepsinde görülmektedir. ABD’de mevsimlik tarım işçileri ve göçmenlerin tarımdaki işgücünü oluşturması, ülkede bu kişilerin çalışma koşullarını ve iş güvenliğini iyileştirmek için Farm Worker Justice adlı kuruluşu meydana getirmiştir. Kuruluşun 2011 ve 2012 verileri ile yayınladığı 2014’teki bir çalışmasında, ABD’de var olan tarımsal işgücündeki göçmen sayısının 2,2 milyon kişi dolayında olduğunu söylemektedir. Çalışan göçmenlerin yarısının ise belgesiz ve yasal koşullar altında çalışmadığı belirtilmiştir. Türkiye’de mevsimlik tarım işçiliği rakamsal olarak tam anlamda bilinmemektedir. Sektördeki kayıt dışı çalışma, işçilerin üretim zamanına göre sürekli yer değiştiriyor olması gibi sebepler istatistiki net bilgiyi sağlayamamaktadır. Mevsimlik tarım işçileri rakamları tahminler üzerine yürütülmektedir. Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tahminlerine göre aile üyeleri de dâhil olmak üzere Türkiye’de 1 milyon dolaylarında mevsimlik işgücü bulunmaktadır. Türkiye’de mevsimsel işçilerin genellikle son yıllarda Suriye’den gelen ve ülkeye yerleşen göçmenler ile kent yoksulluğuna maruz kalan kişilerden oluştuğu bilinmektedir. Yine Karadeniz Bölgesinde sıkça rastlanan Azeri mevsimlik işçiler ile daha çok hayvansal üretim kısmında çalışan Afganlar, Türkiye’deki göçmen/mevsimlik işçi olarak nitelendirilmektedir (Kalkınma Atölyesi, 2020).

Mevsimlik tarım işçiliği konusunun tarımdaki istihdam oranı düşünüldüğünde bu konu üzerinde oluşturulması gereken sağlıklı politikalara ihtiyaç vardır. Dünyada hala birçok ülke tarımda emek yoğun üretim biçiminde yürütülmektedir. Mevsimlik tarım işçiliği konusu ise ülkelerin hem ucuz işgücünü karşılarlarken hem de üretimin devam ettirilmesi için oldukça önemlidir. Bu anlamda ülkelerin mevsimlik/göçmen işgücü için doğru politikalar üretmesi şarttır. İş güvenliğini sağlayıcı, sosyal haklardan faydacı bir yaklaşımı benimsemeleri, gerekli kanun ya da yönetmelikler ile düzenlenen

politikaların oluşturulması hem devletlerin tarım güvenliği hem de insanın güvenliği açısından önem arz etmektedir.

Bir takım ülkelerde önemli adımlar yaratılmaya başlanmıştır. Kanada’da mevsimlik tarım işçilerinin, yasal olarak Kanada vatandaşı olan kişiler ile sağlık konusunda eşit hakları bulunmaktadır. Mevsimlik işçilik ve göçmen işçilik konusunda ne yazık ki çoğu ülke statü uygulaması ile tarım işçilerinin haklarını uygulamamaktadır. Bu ülkelerin en başında ABD gelmektedir. ABD’de çalışan Meksikalı işçiler çoğu sosyal haktan yoksun olarak tarımda işgücünü sağlamaktadırlar. İşçi hakları için kurulan çoğu kuruluş göçmen işçilerin ayrıma uğramadan tüm desteklerden ve haklardan yararlanmaları gerekliliğini savunmaktadırlar. Kaliforniya bu manada bir adım atarak göçmen işçilerin statülerine bakılmadan yardımlardan yararlanabilmesi adına bir çalışma başlatmıştır (Kalkınma Atölyesi, 2020: 42).

Türkiye’de tarım işçilerinin haklarıyla ilgili bir takım düzenlemeler de olmuştur. 2003 yılında yürürlüğe giren 4857 sayılı İş Kanuna göre tarım işçileri konusunda bazı iyileştirmeler olmuştur. Kanuna göre tarım işçileri kısmen de olsa bazı hukuksal haklardan yararlanmaya başlamışlardır. Kanundaki 111. Maddeye göre çalışan tarım işçilerinin ücretleri, iş tanımı ve çalışma şartların dair düzenlemelerin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığınca çıkartılacak olan bir yönetmelik ile düzenlemeye alınacağı bildirilmiştir. Böylece 2003 yılında “Sanayi, Ticaret, Tarım ve Orman İşlerinden Sayılan İşlere İlişkin Yönetmelik” oluşturulmuş, İş Kanunu kapsamındaki tüm tarımsal faaliyetler yönetmeliğin içerisinde ifade edilmiştir. Çalışma şartları üzerine düzenleme ise 2004 yılında çıkarılan “Tarım ve Ormandan Sayılan İşlerde Çalışanların Çalışma Koşullarına İlişkin Yönetmelik” ile düzenlenmiştir (Bozdemir Akçıl ve Bayramoğlu, 2022: 519).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

PANDEMİLER VE EKONOMİK ETKİLERİ

1. Tarihte Yaşanan Salgın Hastalıklar ve Ekonomik Etkileri

Tarih boyunca insanların sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasal düzenlerine etki eden pek çok salgın hastalık meydana gelmiştir. İnsanlığın ortaya çıkışından bu yana hem ulusal hem de uluslararası boyutta birçok salgın, toplumsal hayatın yeniden şekillenmesine etki etmiştir. Toplamlar yaşanan salgınlardan önemli düzeyde etkilenseler de bir şekilde yeniden toparlanmayı sağlayabilmişlerdir. Tarihte bilinen en önemli salgın hastalıkların toplumsal yapıyı da değiştiren birçok etkisi meydana gelmiş ve bu yapısal değişim sağlık alanından ziyade ekonomide kendisini çok daha fazla hissettirmiştir.

İnsanoğlunun varoluşundan bu yana tarihte grip salgınları yıkıcı etkilere sahip olarak var olmuştur. Bu salgınlar epidemi ve pandemi olarak ikiye ayrılmaktadır. Epidemik olarak nitelendirilen salgınlar sadece bulunduğu bölgeyi ilgilendiren, daha küçük bir boyut oluştururken, pandemi olarak nitelendirilen salgınlar, küresel manada etki yaratan ve kolayca yayılım gösteren salgınları nitelemektedir. Epidemi salgınları esnasında ekonomik aktiviteler devamlılık gösterirken, pandemi salgınları küresel anlamda arzda ve talepte ciddi sorunlar yaratmaktadır. Epidemik salgın süre geldiği zaman diliminde bölge halkı hastalığa uyum gösterip ekonomik etkinliğine devam edebilirken, pandemi salgınlarında çalışanların işe devam edememesi, emek tarafının evde kalması arz durumunda sorun yaratacaktır. Ayrıca talepte yaşanabilecek tüketim dengelerinin değişmesi, hükümetlerin ekonomik problemlere çözüm arayışları içerisinde belirsiz politikalarla karşı karşıya kalması piyasaların tepki vermesine neden olacaktır (Dündar, 2020: 838-839).

Tarihte bilinen en önemli salgın hastalıkların başında Birinci Veba Salgını, İkinci Veba Salgını(Kara Ölüm), İspanyol Gribi, Asya Gribi gelmektedir. Özellikle Veba ve İspanyol Gribi dönemin koşullarında önemli düzeylerde kayıpların verildiği iki önemli salgın hastalıktır. Yarattığı etki sebebiyle uluslararası boyut kazanmış olan bu salgınların ekonomik manada etkisi de oldukça önemli görülmektedir.

1.1. Veba Salgınları

Tarihte bilinen en önemli salgınlardan biri veba salgınıdır. Veba salgını Avrupa’da ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda büyük etkiler yaratan ve toplumda kaygı ve endişe boyutunun en üst düzeyde yaşandığı salgınlardan biridir. Veba salgınları 1720’li yıllara kadar aralıklı olarak devam etse de ilk vebanın 320 yılında Filistin’de olduğu düşünülmekle birlikte, pandemi olarak nitelendirilen ilk salgının Bizans’ta Konstantinopolis’te görüldüğü bilinmektedir. Başlangıç noktası Mısır olan bu salgın ticaret vasıtasıyla Konstantinopolis’ten Avrupa’da İrlanda’ya kadar yayılım göstermiştir (Özden ve Özmat, 2014: 62).

“Justinianus Vebası (541-542)” olarak bilinen ilk veba salgınında Roma İmparatorluğunda yaşanan ölümler imparatorluğun nüfusunda ve ekonomisinde ciddi etkiye sebep olmuştur. Nüfusun salgın sebebiyle düşüş eğiliminde olması işgücünü önemli ölçüde etkilemiştir. Emegın eksilmesi maliyetleri arttırmış bu durumda enflasyonu beraberinde getirmiştir. Özellikle toprağı bağı ekonomik finansal sistemi olan Roma İmparatorluğunda, salgın esnasında toprağı işlenememesi, toprak sahibi olanların hayatını kaybetmesi gibi sebepler tarımda olumsuz etkilenmeye neden olmuştur. Gıdanın üretilmemesi başta kıtlığa yol açarken, yine toprağı işleyen emek gücünün azalması ile vergilerin daha dar bir gruba entegre edilmesi finansal darboğaza neden olmuştur (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 615).

“Kara Ölüm (1346-1353)” olarak bilinen ikinci veba salgınına yersinia pestis adlı bir bakteri sebep olmuştur. Salgın 1330 yıllarında dünyadaki değışen iklim koşulları ve sıcaklık artışı ile artan pire ve bakterilerin Moğol yerleşim bölgelerine taşınması ile Asya’da görülmüştür. Bu salgında Çin’de Hebei kentinde 1331 yılında yaklaşık nüfusun %90’ı hastalıktan hayatını kaybetmiştir. Yine Çin’de 5 milyon kadar insan hastalıktan ölmüştür. Salgın özellikle dönemin ticaret koşulları altında Kırım’ın önemli ticaret kenti olan Kefe’ye kadar ulaşmıştır. Salgından kaçan Ceneviz halkı salgını böylece Avrupa’ya taşımışlardır (Ahmadı, Şirin ve Ergüder, 2020: 90).

İkinci veba salgını olarak bilinen salgından önce Avrupa ekonomisinin durumunun oldukça iyi bir konumda olduğu bilinmektedir. Uzak mesafelerle ticaretin yapılabilidiğı, tarımın yükselişte olduğu, üretim faaliyetlerinin geliştiğı bir Avrupa ekonomisi varlığından söz edilmekte iken salgınla birlikte tüm bu ekonomik yükselişin

durağanlaştığı bir döneme girilmiştir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020 :616). Salgın özellikle Avrupa'nın en önemli ülkesi İngiltere'de demografik bir etki yaratırken, aynı zamanda ülkenin ekonomik durumunu etkileyerek feodal sisteme bir darbe vurmuştur (Ahmadı, Şirin ve Ergüder, 2020: 90). Üretilen ve dışarıdan tedarik edilen tüm malların ticaretinin zorlaşması ile fiyatlarda hızlı bir yükselme meydana gelmiş ve ürün fiyatlarının artışı enflasyonu yaratmıştır. Toprağın işlenmesinde emek gücünün azalması maliyet artışlarına sebep olmuştur. Dönemin lordları işgücüne olan ihtiyaçları nedeniyle köylüyü topraklarında tutabilmek amacıyla değişime gitmek durumunda kalmışlardır. Şehirlerde özellikle gelirin artması insanları lüks tüketim gruplarına yönlendirmiştir (Türk, Ak Bingöl ve Ak, 2020: 616).

Salgından önce feodaliteye bağlı olan işgücü salgının sonunda nitelik değiştirmiştir. Özellikle yaşanan işçi azlığı ile birlikte emek gücü artık pazarlanabilir bir konuma gelmiştir (Taşkın ve Akıncı, 2021: 754). Öyle ki işçiler kendi çalışma programlarını kendileri ayarlayabiliyordu. Örneğin Hollanda'daki tekstil işinde çalışan işçi yetersizliği, işçilerin saatlerini kendilerinin belirlemesine sebep olmuştur. Yine Brandenburg'da işçilerin haftada iki saat çalışmaları geçinmelerine yetebiliyordu (Özden ve Özmat, 2014: 77). Köylü, veba salgını ile büyük bir özgürleşme sürecine girmiş, kırsalda dahi para ekonomisi işlerlik kazanmıştır. Sanayi sektöründeki artan talebe yönelik olarak işçi sayısının az olması çalışma hayatında da değişime neden olmuştur. Salgın sebebiyle yapılan kısıtlamalar ticaret dolaşımını etkilemiş kara ve deniz ticaretini kesintiye uğramıştır. Ticaret yapan denizcilerin salgından dolayı ölmesi gemilerin Avrupa Kıtasından çıkışına engel olmuş ve yine başka gemilerinde limanlara yanaştırılmaması ticaret akışını durdurmuştur (Taşkın ve Akıncı, 2021: 754). Bu salgın esnasında ilk kez karantina gerçekleştirilmiştir. Karantina uygulamasında salgına maruz kalmış yerlerden gelen gemilerin 40 gün boyunca limanlara sokulmadan açıkta beklemeleri uygulaması gerçekleştirilmiştir (Ahmadı, Şirin ve Ergüder, 2020: 90). Bu durum ticaretle ilgili olan kuralların değişmesine yol açmış, Avrupalı tüccarlar yeni pazar arayışı içerisine girmiştir (Taşkın ve Akıncı, 2021: 754).

Yapılan bazı analizlerde Kara Vebanın tarihin en çok yıkıma sebebiyet veren salgın olduğu belirtilmiştir. Salgının Avrupa'ya olan etkisinin İngiltere özelinde incelendiği bir çalışmada, işgücündeki kaybın %25 ila %40 arasında olduğu, ücret

artışlarında ise %100'lük bir oranın gerçekleştiği üzerine yorumlanmıştır. Kara Veba ile birlikte nüfusun azalışı, insanların daha çok zenginleşmesine neden olmuştur. İngiltere'de tahıla olan talep düşmüş insanlar et, süt gibi gıdaların tüketimine ilgi göstermişlerdir. Ayrıca yine ipek gibi lüks eşyaya ilgi gösterilmiştir. Hollanda'da 1355 yılında işçi ücretleri olduğundan iki katı yükseğine çıkmıştır. Nüfus azalmasını izleyen ücret artışı, hayvan çiftliklerinde daha çok kadın işgücü ihtiyacını da arttırmıştır. Yine salgının sonrasında feodalitenin zarar görmesi yeni iş kollarını yaratmıştır. Salgın ile birlikte boşalan arazilerde dokumacılık faaliyeti için koyun yetiştiriciliği önem kazanmıştır (Karaoğlu, 2020: 10-20).

1.2. İspanyol Gribi

İspanyol Gribi ilk olarak 1918 senesinde ABD'de Kansas Eyaletinde görülmüştür. H1N1 olarak da bilinen salgın dünyada 500 milyon kişiyi etkileyerek dünya tarihinde en büyük salgın olarak anılmaktadır (Ahmadı, Şirin ve Ergüder, 2020: 93). Özellikle salgın konusunda başlarda önlem alınmamış, savaş esnasında hem sivil halkın hem de askerlerin moralsiz olmamaları açısından gazeteler de sessiz kalmışlardır. Fakat savaş kamplarındaki askerlerin ölümleri arttıkça bu durumun tehlikeli olduğu düşüncesi artmıştır. Salgının pandemi haline gelmesi ise ABD'nin 2 milyon kadar askerini Avrupa Kıtasına göndermesi ile olmuştur. Fransa'ya giden Amerikan askerleri kıtanın her bir yerine virüsü yaymışlardır. Savaş bitiminde ise terhis edilmiş olan askerler, virüsü dünyanın dört bir tarafına ulaştırmışlardır (Yolun, 2020: 76).

İspanyol haber ajanslarından olan Agencia Fabra, Londra'da bulunan Reuters ajansına 1918 yılında çektiği telgrafta "Madrid'de salgın özelliklerini taşıyan garip bir hastalık türü ortaya çıktı. Salgın hafif bir doğaya sahiptir henüz bir kayıp bildirilmedi." şeklinde çektiği telgrafla dönemin savaş koşullarında yaşanan haber alma kısıtlaması ile birlikte bu salgını dünyaya duyurmuştur. Salgının asıl başlangıç noktasının İspanya olmadığı halde bu adı alması savaş esnasındaki ABD ve Avrupa haber ajanslarının siyasi ortamdan kaynaklanan kısıtlamaları sebebiyle kaynaklanmaktadır. Böylece dünya salgını İspanyol Gribi adı ile benimsemiş ve incelemiştir. Bu salgını diğer salgınlardan farklı kılan özelliği 18-40 yaş grubu arasını oldukça etkilemesidir. Bağışıklık sistemi güçlü olan bireyleri bile etkileyen virüs salgını tarihteki kayıtlı en büyük salgın olarak bilinmektedir. Geçmiş dönemde yaşanan salgınlarda ticaret yolları ile yayılan virüs

salgınları, 1918 İspanyol Gribinde içinde bulunduğu savaş koşulları sebebiyle yayılım göstermiştir. Ayrıca Avrupa’da yaşanan hendek savaşları salgının dağılımı için oldukça ideal bir ortam yaratmıştır (Taşkın ve Akıncı, 2021:757.)

İspanyol gribinin ne kadar insanı etkilediği üzerinde net bir sayı olmamakla birlikte tahmini rakamlar mevcuttur. American Medical Association (Amerikan Tıp Derneği)’nin bu rakamın 21 milyon olduğu yönünde görüşü bulunurken, epidemiyoloji bilimi üzerinde araştırmalar yapan tarihçiler 50 milyon kişinin salgından öldüğünü düşünmektedirler. Bu grip salgını ile ilgili önemli araştırmalar yapan John Barry isimli araştırmacı, rakamların 100 milyon dolaylarında olabileceğini söylemektedir. Salgından en çok etkilenen kıta ise sağlık hizmetlerinin kısıtlı olduğu Afrika Kıtasıdır. Kamerun bu anlamda nüfusunun yarısı kadar (250.000) kişiyi salgın dolayısıyla kaybetmiştir (Yolun, 2020: 80). Yine bu salgın esnasında dünyada 500 milyon ile 1 milyar arasındaki kişinin virüs bulaşmasına maruz kaldığı düşünülmektedir (Dündar, 2020: 840).

İspanyol gribinde alınan önlemlerden bazıları okulların, tiyatroların, ibadethanelerin ve mağazaların kapatılmasıdır. Yine halkın kamusal alanlarda tükürmesinin yasaklanması için kampanyalar oluşturulmuş ve insanların ağızlarını kapatmaları için gazlı maskeler kullanmaları istenilmiştir. Salgının yok edilmesi için aşilar geliştirilse de başarılı olunamamıştır. Salgının savaş dönemine denk gelmesi ülkelerin personel ihtiyacını karşılamasında sorun yaratmıştır (Ahmadı, Şirin ve Ergüder, 2020: 94).

Özellikle salgın esnasında Pennsylvania, New Jersey gibi kayıpları daha fazla olan Amerikan eyaletlerinde işçi ücretleri artmıştır. Yine Birleşik Krallık verilerinde de işçi ücretlerinin %34.2 düzeyine yükseldiği görülmüştür. Ülkenin GSYİH’nın da %6 ‘lara gerilediği ortaya konulmuştur. Yapılan araştırmalar savaşa dâhil olmayan İsveç’te iki dönemli bir ekonomiden bahsetmektedirler. İlk dönemde ekonomik olarak ticaretin arttığı ve finansal büyümenin gerçekleştiği bir dönem iken 1917 yılı ile ülkede finansal bir bozulmanın olduğu, gıdada kıtlığın ve isyanların olduğu, fiyat artışlarının yaşandığı bir döneme girilmiştir. Her ne kadar İsveç’te bu ekonomik olumsuz tablo yaşansa da ülkedeki bu tablo savaşan ülkelerin ekonomik durgunluğuna göre yine de iyi bir konumdadır. Her ne kadar ekonomik zarara maruz kalınsa da savaş esnasındaki

tarafsızlık tutumu bu etkiden en az durumla zarar görmeye neden olmuştur (Taşkın ve Akıncı, 2021: 758).

1918 İspanyol grip salgının ekonomik sonuçları incelendiğinde salgın sırasında kısa dönemli bir ekonomik daralma yaşansa da, salgının ardından hızlı bir toparlanma söz konusu olmuştur. Hizmet ve eğlence sektörlerinde gelir kayıpları yaşanırken, sağlık sektörüne dair üretim gerçekleştiren işletmelerde gelir artışları görülmüştür (Taşkın ve Akıncı, 2021: 542).

İspanyol gribinin ekonomiye dair etkileri hakkında veri azlığı bulunmakla birlikte, salgının ABD’de ticaret ve sanayi faaliyetleri bu dönemde en aza inmiştir (Karaoğlu,2020:18). İsveç’te salgının yarattığı ekonomik etkiyi araştırmak için yapılmış olan bir çalışmada ise yoksullukta %11 düzeyinde ve sermaye gelirlerinde %6 oranında bir düşüşün meydana geldiği tespit edilmiştir. Aynı çalışma verilerinde Hindistan’ın tarımsal ekonomisinde salgın etkisiyle %8 oranında bir azalış meydana geldiği belirtilmiştir (Türk, Bingöl ve Ak, 2020: 621).

1.3. Asya Gribi

Tarihte diğer bir önemli salgın Asya Gribi salgınıdır.1957 yılında ilk olarak Çin’de baş gösteren Asya gribinde yaklaşık 4 milyon kişinin salgından dolayı hayatını kaybettiği düşünülmekte olup, salgın için geliştirilen aşılarda bu salgın kontrol altına alınabilmiştir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 126).

Asya gribi etkisi ile ABD ve Kanada gibi ülkelerde salgının yaşandığı yıllar olan 1957-58’de sermaye girişlerinde bir durgunluk söz konusu olmuştur. Bu durgunluk tüm dünyada yaşanmış olmakla birlikte, salgının sonucu kısa vadeli bir dönemde işsizlik baş göstermiş, lüks malların alımına olan ilgi zayıflamıştır. Asya gribi ekonomik büyümede başta hızlı bir düşüş seyretse de bu düşüş daha sonrasında ani bir biçimde toparlanabilme eğilimi göstermiştir. Yine salgın dolayısıyla tüketimin azaltılması ve otomobil alımının düşmesi ticaretteki durgunluğu yansıtan örneklerdendir. Asya gribinin ekonomik sonuçları hakkında dönemin kurumları tarafından net bir bilgi oluşturulamamıştır (Taşkın ve Akıncı, 2021: 543-544).

2. Covid-19 Pandemisi ve Ekonomik Etkileri

Covid-19 Pandemisi dolayısıyla artan yayılımı kontrol altında tutabilmek amacıyla gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler pek çok önleme başvurmıştır. Sokağa çıkma yasakları, seyahat kısıtlamaları ve işyerlerinin kapalı tutulması gibi birçok önlem uygulanmaya konulmuştur. Bu uygulamalar sebebiyle pek çok ekonomik sektör bu durumdan olumsuz etkilenmiştir. Ulusal ve uluslararası taşımacılık faaliyetleri, eğitim sektörü, kamusal hizmetler gibi faaliyetler kesintiye uğramıştır. Güçlü ekonomiye sahip ülkeler, pandeminin etkisine bağlı olarak gelişen hastalık harcamaları, mali destekler gibi yükümlülükler etkisiyle ekonomilerinde artan enflasyona ve işsizlik faktörüne maruz kalmışlardır (Duran ve Acar, 2020:57). Pandemi ülke ekonomilerinde keskin düşüşlere sebep olmuştur. Ekonomik faaliyetler durma noktasına gelmiş, çalışan sayılarındaki düşüşler pek çok işletme açısından gelir kayıplarının yaşanmasına neden olmuştur. Uluslararası Çalışma Örgütü(ILO)nün tahmini rakamına göre 3.3 milyar kişi salgından dolayı çalışma hayatına katılamamıştır. Covid-19 yarattığı etki bakımından daha önce yaşanan ekonomik krizlerden farklılık göstermiştir. Yaratmış olduğu etki tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Bu anlamda Dünya Bankası başkan yardımcısı Carmen Reinhart'ın üzerinde durduğu gibi Covid-19 pandemisi için “Bu sefer çok farklı” denilebilmektedir (Aydın ve Güner, 2020: 157-158).

Pandeminin başladığı ilk dönemlerde uluslararası kuruluşların raporları Covid-19'un ekonomik etkilerine yönelik fikir vermiştir. OECD'nin pandemi sürecinde yapmış olduğu tahminlere göre büyük ekonomilere sahip ülkelerin GSYİH'nın üçte birini oluşturan sektörlerin, karantinalardan büyük oranda etkileneceği bildirilmiştir. Ayrıca OECD, Covid-19 pandemisinin etkilerine karşı “Küresel Marshall Planı” uygulanmasını önermiştir. Dünya Ticaret Örgütü 2020 yılında dünya ticaretinin %13 ila %32 oranında düşeceği beklentisi yönünde görüş bildirmiştir (FAO, 2020: 2)

Covid-19 salgını öncesinde küresel dünyada bir takım gelişmeler süregelirken 2019 yılının en önemli gündemi dünyadaki ticaret savaşları ve petroldeki fiyat düşüşleriydi. Çin ve ABD arasında yaşanan ticaret üzerindeki anlaşmazlık, 2018-2019 senesinde ABD'de geçici bir şekilde hükümetin kapatılması ve Avrupa Birliği'nden İngiltere'nin ayrılması, pandemiden önceki ekonomik belirsizlik ortamının oluşmasındaki en temel faktörlerdir. Covid-19' un böyle bir dönem sonunda ortaya

çıkması da ekonomik kriz ortamının daha da derinleşmesine yol açmıştır. 1870 yılından itibaren dünyada farklı yıllar içerisinde ekonomik durgunluklar yaşanmış, bu anlamda yaşanan her ekonomik durağanlık Gayri Safi Yurtiçi Hasıla açısından bir daralma meydana getirmiştir. IMF'nin 2020 yılında oluşturmuş olduğu tahminlerinde küresel kişi başına düşen GSYİH 'de %6.2 oranında bir azalma meydana gelecektir. Bu manada Covid-19 pandemisinin yarattığı ekonomik kriz ortamı, en derin küresel ekonomik kriz ortamını sağlayacaktır. Gelişmekte olan ülkelerdeki ekonomilerde neredeyse 60 yıl sonra ilk defa bir daralma yaşanacağı beklentileri arasında yer bulmuştur. Pandeminin yarattığı ekonomik küçülme, 2007-2008 krizinden çok daha fazla olabilecektir (Taşkın ve Akıncı, 2020: 763-764).

Covid-19 pandemisinde alınan kısıtlamalar salgının yayılımının önlenmesi açısından gerçekleştirilirken bu kısıtlamalar küresel ticarete daralmaya sebep olmuştur. Salgın dönemi içerisinde uygulanan bazı ürünlerin ihracatına getirilen sınırlamalar, uluslararası hareketlilik kısıtlamaları gibi durumlar ticaretin aksamasına neden olmuştur. Yine satın alma davranışının değişmesi hizmet ticaretinde de olumsuzluklar yaşanmasına neden olmuştur (Ay, 2021: 125).

Dünya ticaretinde yaşanan daralma 2019 senesinin ilk çeyreğinde görülmeye başlanmıştır. Covid-19 salgını ilk olarak Çin'de Aralık ayında başlasa da virüsün dünyada duyulması Aralık ayının sonunda olmuştur. Bu anlamda dış ticarete Aralık ve Ocak ayı içerisinde herhangi bir etki yok iken Şubat ayından itibaren bu etki hissedilmeye başlanmıştır. Mart ayında pandeminin ilan edilmesiyle birlikte tüm dünya ülkeleri virüsle mücadele için bir takım tedbirlere başvurmuştur. Pandeminin dış ticaret üzerinde yarattığı etkiler Martta görülmeye başlamıştır. 2020 yılında %6.4 olarak daralan ihracat bir önceki yılın aynı dönemine göre daha fazla daralmıştır. 2019'da bu rakam %2.4 tür. Yine 2019'un ikinci çeyreğinde %3.23 olan ihracat daralması, 2020 yılının ikinci çeyreğinde %21.28 yükselmiştir. 2020 yılının üçüncü dönemi ise toparlanma dönemi olarak görülmektedir. Bu dönemde yasakların ve kısıtlamaların kaldırılması dünya ticaretinin yeniden canlanmasına etki etmiştir. Ancak yine de bu dönemde de bir önceki yıla göre %5'lik bir ekonomik daralma söz konusu olmuştur (Yıldırım, 2021: 284-285).

AB pandemi döneminin ilk başlarında dünya ihracat daralması ortalamasından daha fazla daralma yaşamıştır. Dünya ortalaması %21 iken bu oran AB’de %24.1 düzeyindedir. Bu açıdan bakıldığında Rusya ve ABD’den sonra ihracatta ikinci çeyrekte en çok etkiyi AB yaşamıştır. Yılın birinci çeyreğinde Rusya(%14), Çin (%13.4), Brezilya (%5.27) gibi ülkeler ihracatta daralma yaşamışlardır. İkinci çeyrekte de Rusya toplamda %31.9 gibi bir rakamla ihracat daralmasında birinci sırada yer almıştır. Bu anlamda Rusya pandemiden en çok etkilenen ülke konumundadır (Yıldırım, 2021: 286).Covid-19 salgınının ticaret üzerine değerlendirildiği Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı (UNCTAD)’ın yayınladığı 2020 raporunda gelişmekte olan ülkelerdeki ihracat rakamlarının gelişmiş ülkelere nazaran daha olumlu sonuçları olmuştur. Gelişmekte olan ülke ekonomilerindeki ihracat oranları %-18’lerden %-6’ya çıkış gösterirken, Gelişmiş ülkelerdeki veriler %-22’den %-14 seviyesine çıkabilmiştir (Taşkın ve Akıncı, 2021: 545). Türkiye ise 2020 yılının ilk çeyreğinde ihracat daralmasında AB ve dünya ekonomisi ortalamasına göre daha az etkilenmiştir. Bu durumun sebebi ise Türkiye’de pandeminin daha sonraları görülmesidir. Ancak dünyada uygulanan tedbirler Türkiye ihracatını dolaylı bir şekilde etkilemiş ve dünya ortalaması %5’lik bir rakam iken Türkiye’de bu rakam %8.09 düzeyinde görülmüştür (Yıldırım, 2021: 288). Ay (2021)’ın pandeminin Türkiye ihracatına yönelik etkisini analiz ettiği çalışmasına göre; Türkiye’de pandeminin etkileri özellikle 2020 yılının Mart, Nisan ve Mayıs ayı dönemlerinde görülmüştür. İhracattaki daralma durumu 2019 yılının Nisan ve Mayıs ayına göre %40 ila %50 civarında yaşanmıştır. Her ne kadar 2020 Haziran aylarında ihracatta %16 oranında bir artış gözlene de, bu durum salgının ilerleyen süreçte devam etmesi ile dalgalanmalar yaşamıştır.

Salgın sürecinde dünyada ekonomik büyüme rakamlarında da negatif bir büyüme yaşanmıştır. Bu dönem içinde salgından dolayı yaşanan gerek sınır kapanmaları gerekse aşı için uygulamaların henüz olmadığı düşünüldüğünde 2020 yılı büyüme rakamlarının olumsuz etkilendiği gözlenebilmektedir. Salgının öncesinde 2019 yılında dünya genelinde %2,8 oranında büyüme yaşanırken, 2020’de bu rakam %-3,1’dir. 2021 yılında ilk aşı uygulamalarının başlaması ile üretimde ve tüketimde gerçekleşen artış rakamlarını yeniden pozitif yöne doğru çevirmiştir. 2021 yılındaki ekonomik büyüme rakamları %5,9 seyrine gelmiştir. Verilerin gelişmiş ülkeler ve gelişmekte olan ülkeler

ayrımında farklı seyrettiği görülmektedir. Covid-19 salgınının gelişmiş ülkeler ekonomisine yarattığı etki gelişmekte olan ülkelere göre daha çok eksi yönlü bir büyümedir. 2020 verilerinde gelişmiş ülke ekonomileri %-4,5 gibi bir büyüme gerçekleştirmiştir (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 129-130).

Covid-19 pandemisi ülkelerdeki işgücünü de oldukça fazla etkilemiştir. Sokağa çıkma kısıtlamaları, üretimdeki azalmaya bağlı işe son vermeler, evlerden çalışma uygulamaları gibi yapılan düzenlemeler ile iş saatlerinde ve gelirlerinde azalmalar yaşanmıştır. Salgının en etkin olduğu 2020 yılında Kanada, ABD gibi ülkelerde işsizlik oranlarında artış yaşanmıştır. Örneğin 2019 yılında Kanada'daki işsizlik oranı %5,7'dir. Ancak bu rakam 2020 yılında %9,6'lık bir orana ulaşmıştır. Yine ABD rakamlarına bakıldığında 2019 verisi %3,6 iken bu rakam 2020'de %8,1'e ulaşmıştır. Salgının gidişatındaki normalleşme adımları ile Kanada ve ABD verilerinin 2021 yılında düşüşe geçtiği de gözlenmektedir. Kanada 2021 işsizlik verisi %7,7 iken, ABD verisi de %5,7 olmuştur. Salgının işsizliğe olan en az etkisi ise Çin'de görülmüştür. Pandeminin burada çıkması ve buradan yayılmasına rağmen işsizlik konusunda Çin'de az etkilenme yaşanmıştır (Ünüvar ve Aktaş, 2022: 131).

Covid-19 Pandemisi tarım sektöründen bankacılık sektörüne, ticaretten ulaşım, saniyeden eğitime, enerjiden sağlığa her sektörde olumsuz etkilere sebep olmuştur. Pandemi dönemi gibi dönemlerde alınan kısıtlama tedbirleri ile nakliyede yaşanabilecek sorunlar tedarik ağını önemli düzeyde etkilemektedir. Korana virüsün dünyaya Çin'den yayılması dünya ticaret bağlantısına büyük etki gösterebilmektedir. Çin'in tedarik anlamında dünyada sayılı ülke konumunda olması ve yine salgının bu noktada oluşması, diğer ülkelerin farklı tedbirlere yönelmesine neden olmuştur. Çin'in virüs salgına karşı geç önlem alması ve ileride de bu gibi durumlarla karşılaşma riski, ülkelerin hem yeni tedarik zincirleri arayışını hem de yeni yatırım uygulamalarını arttıracak sonucunu oluşturmuştur. Ayrıca pandemi dönemlerinde tüketici tavırlarında da bir takım değişimler gözlemlenebilmektedir. Örneğin benzer bir salgın dönemi olan HIV salgını üzerinde yapılan araştırmalarda tüketici davranışının değişim gösterdiği fikrine varılmıştır. Arz ve talepte yaşanabilecek sorunlar başlangıçta ülke içerisindeki ekonomiyi daha sonra ise küresel ekonomiyi etkilemektedir. Talepte yaşanabilecek herhangi bir gerileme bir adım sonrasında imalatındaki gerilemeyi tetiklemektedir. Covid-

19 salgını dönemi bu anlamda imalat sanayisinin gelişiminde de negatif yönde bir eğilim göstermektedir (Duran ve Acar, 2020: 58).

Covid-19 ülkelerin uluslararası tedarik ağında birbirlerine bağımlı olduklarını kanıtlamıştır. Örneğin salgın döneminde tıbbi ekipmanlar konusunda kısıtlamalar olmuş, ABD ülkesinde bulunan bazı şirketlerin diğer ülkelere malzeme üretmesini yasaklamıştır. Bazı ülkeler ekipmanların doğrudan ihracatını yasaklamak yerine, tedarikçi şirketlere satış konusunda kısıtlamalar uygulamışlardır. Pandemi nedeniyle büyük gıda ihracatçısı konumunda bulunan ülkeler olan Kazakistan ve Vietnam, ihracatta kısıtlamaya gitmiştir. Sırbistan yemeklik yağ için yapılan ihracatını kısıtlamıştır (Kerr, 2020:227).

Korona virüs salgını ekonomik olarak birçok sektörü olumsuz etkilemiş olsa da virüsün ekonomik etkisi en çok hizmet sektörüne olmuştur. Seyahat yasakları, ülkelerin kendi içinde almış olduğu karantina uygulamaları, hizmet alanındaki pek çok sorunu beraberinde getirmiştir. Spor faaliyetlerinin ertelenmesi, turizmde konaklamaların iptali, havayolları şirketlerinin faaliyetlerini durdurması, turistik yerlerin boşalması gibi hizmet faaliyetleri büyük sorunlar yaşamıştır. Yine salgının etkilediği bir başka sektör tedarik ağıdır. DTÖ'nün yapmış olduğu 2020 tahmini, küresel ticaretin o yıl içinde %32 düzeyinde düşeceği yönünde olmuştur. Örneğin üretimin %70'ni Çin'de gerçekleştiren global oyuncak şirketi Hasbro, ürün pazarlamasında büyük sorun yaşamıştır. Çoğu şirket bu süreçte hammadde tedarikinde sorun yaşamıştır. Salgının merkezi olan Çin'de 2020 Mart ayının verilerine göre 5 milyon kişi işini kaybetmiştir. Ayrıca Çin'de altyapıya harcanan yatırımlar bir önceki yıla göre %30 düzeyinde düşüş yaşamıştır (Fernandes, 2020: 10-14).

Pandeminin dünyanın her bir bölgesinde yayılması ile seyahat yasaklarının getirilmesi turizm sektörü için olumsuzluklar yaratmıştır. Turizme bağlı gelirlerin her bir alt basamağında daralmalar yaşanmıştır. Konaklama, ulaştırma ve turizme bağlı sağlık harcamalarında azalmalar yaşanmıştır. Türkiye'de Turizm ve Kültür Bakanlığı verilerinde 2018 yılındaki turist sayısının 7.783.967 olduğu, 2019 yılının aynı dönemi kapsayan verilerde bu sayının 8.735.268 olduğu belirtilmektedir. Ancak 2020 yılı verilerinde belirtilen rakam ise 4.262.882 olmuştur (Soylu, 2020: 177).

FAO raporunda özellikle salgın döneminde ekonomik anlamda krizden etkilenen kesimin üzerinde de durulmuştur. Buna göre; pandemi döneminde yaşanan ekonomik kriz ortamından en çok etkilenenler kadınlar, kayıt dışı işçiler, gençler ve düşük vasıflı işçilerdir. Dünya Bankası ve Ulusal İstatistik Ofisleri tarafından 40 ülkede yapılan araştırmalarda pandemide iş bırakma eylemi kadınlarda %36 iken, erkeklerde bu oran %28 olmuştur. Dünya Bankasının çalışmasında elde edilen bir diğer gösterge ise gelir dağılımında en üst seviyede olan %20'lik kısmın 2020'de kaybetmiş oldukları gelirlerin, 2021 yılında yeniden yükselişe geçtiği üzerinedir. Gelir dağılımının en alt kısmını oluşturan %40'lık kesimin ise gelirlerinde herhangi bir düzelme olmadığı belirtilmiştir. Dezavantajlı gruptaki gelir kaybının düzelmemesi ise ülkelerdeki eşitsizlikleri daha da körüklemiştir (FAO IFAD, UNICEF, WFP and WHO, 2022: 16-17).

Türkiye'de Covid-19'un yarattığı ekonomik olumsuzluklar bir takım politikalar ile ötelenmeye çalışılmıştır. Ekonomik İstikrar Kalkan Paketi bu uygulamalarının başında gelmektedir. Ayrıca emekli maaşının 1500 liraya arttırılması, 2 milyon aileye nakit yardımı verilmesi, kısa çalışma ödeneği sisteminin getirilmesi, ödenmeyen gecikmiş krediler için esneklik sağlanması, firmalar için "İşe Devam Kredi Desteği" gibi farklı uygulamalar devletin salgın için aldığı ekonomik önlemlerden bazılarıdır (Soylu, 2020: 182-183).

3. Covid-19 Pandemisinin Tarım Ekonomisine Etkisi

Son bir sene içerisinde Covid-19 salgını etkisi, ulaşım maliyetlerinde yaşanan artış, dünyanın pek çok bölgesinde yaşanmış olan iklim olayları ve krizler sebebiyle girdi maliyetlerinde artışlar yaşanmıştır. Özellikle artan girdi maliyetlerini düşürmeye yönelik çiftçiler üretimi azaltma ya da üretim esnasında gübre kullanımını azaltma gibi yollara başvurmuşlardır. Üretimin azaltıldığı ülkeler ise genellikle gelişmekte olan ülkeler olmakla birlikte bu gibi ülkelerde üretim yapan çiftçilerin elde ettiği kazanç, girdi maliyetlerini karşılayabilecek düzeyde olamamıştır. Ayrıca gelişmekte olan ülkelerin gıda ithalatındaki yükü de bu mali imkânsızlıklarla beraber zorlaşmıştır. Çiftçilerin çoğu ise kredi kullanma imkânından yoksun iken kredi kullanabilenler ise yüksek faiz sebebiyle mali krizler yaşayabilmektedir (FAO, 2022).

Salgınlar her 100 yılda bir farklı şekillerde kendini göstermektedir. 2002 yılında İngiltere'de gerçekleşen deli dana salgınında olduğu gibi Covid-19'da da gıda

güvenliğine dair yeni bir yaklaşım oluşturacaktır. Dünya’da yaklaşık 1.3 milyar ton gıda her yıl israf edilmektedir. Bu anlamda bakıldığında tarım alanlarının çokluğundan ziyade, israfın düşürülmesi ve tarımda verimliliğin artışı konusu daha çok önem kazanmaktadır. Gıda sürdürülebilirliği konusunda FAO ve OECD’nin yaptığı çalışmaya göre 25 ülke arasında Fransa birinci, Türkiye 19. Sırada yer almaktadır. Türkiye sürdürülebilir tarım yaklaşımında 14. sıradayken, beslenme konusunda 19. sırada yer almıştır. Buradan Türkiye’nin gıda maddelerinde dışa bağımlı olduğu yaklaşımı çıkarılabilmektedir (TGDF, 2020: 114).

BM’nin yayınladığı 2020 raporunda salgının etkileri ile dünyadaki nüfusun onda birinin (811 milyon kişi) beslenme konusunda yetersizlik yaşadığı ifade edilmiştir. Rakamların bu yönde olması 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerinin başında olan açlığa son verme hedefi için oldukça çok çaba gösterilmesi gerektiğinin kanıtı niteliğindedir. FAO, UNICEF, DSÖ, IFAD ve WFP tarafından yayınlanan The State of Food Security and Nutrition in the World (Dünya Gıda Güvenliği ve Beslenme Durumu) raporu küresel manada salgın döneminde yayınlanan ilk rapor özelliği taşımaktadır. Raporda; 2019 yılında yetersiz beslenen insan sayısındaki oran %8.4 iken, 2020 yılında bu oranın %9,9’a ulaştığı belirlenmiştir. Gıdadaki yetersiz beslenme oranları kıta olarak incelendiğinde 418 milyon kişi ile Asya’da, 282 milyon kişi Afrika’da, 60 milyon kişi ise Latin Amerika Ülkelerinde ve Karayipler’de yaşamaktadır. Ancak yetersiz beslenen insan sayısındaki en hızlı artış Afrika’da olmaktadır. Salgından öncesinde zaten var olan yetersiz beslenme ve gıdaya erişim problemleri çeşitli sebepler altında yaşanmakta iken, salgın tüm bu faktörlere ek olarak gıdaya olan ulaşımı etkilemiştir (UNICEF, 2021). 2021 yılı için pandeminin oluşturduğu kriz ortamından daha hızlı bir biçimde çıkılacağı umulurken, yıl içerisinde bazı ülkelerde pandeminin etkileri devam etmiştir. Çoğu ülkede GSYİH büyüme eğilimi gösterse de bu eğilim gıda güvenliğinde kendini gösterememiştir. Covid-19 daha düşük gelirli ülkeler için sorun oluşturmaya devam etmiş, böylece ülkeler arasındaki eşitsizlik konusunun artmasına yol açmıştır. 2021 yılı verilerine göre; Covid-19 pandemisinin ortaya çıkışından beri yetersiz beslenen insan sayısının 150 milyon kişi artarak 702 ila 828 milyon kişi düzeyinde olduğu düşünülmektedir. Gıda güvensizliği yaşayan insan sayısı ise 2019 yılından beri 350 milyon kişi daha artış göstererek toplamda 2021 yılında bu rakam

yaklaşık 2.3 milyar kişiye ulaşmıştır (FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO, 2022: 9-10).

Bireylerin en temel gereksinimini oluşturan tarım sektöründe gıdanın üretimi ve tedariki, gıda güvenliği açısından oldukça önem arz etmektedir. Yeterli üretimin ve ürün tedarikinin sağlanabilmesi, ekonomik olarak gıdaya ulaşabilme ve tarım politikalarının varlığı durumu gıda güvenliğinin sağlanmasındaki temel koşullardır. Covid-19 salgını ile birlikte tüm ekonomik sektörlerde yaşanan problem durumu tarım sektöründeki gıda güvenliğini de etkilemiştir (Aydın ve Güner, 2020: 156). Salgının yaşanması ile gıda yeterliliği konusunda endişe duyan ülkeler kendilerini koruma yoluna gitmişlerdir. ABD, Rusya, Fransa, İtalya, Çin ve İspanya gibi ülkeler tarımda güçlü olan ülkeler konumunda bulunmakla birlikte Covid-19 salgınından da en çok etkiyi hisseden ülkeler arasındadırlar. Özellikle bu ülkelerin tarım sistemlerinin salgından etki düzeyleri ve bu süreçten çıkışları küresel gıda sistemini büyük ölçüde etkileyecektir (Gülçubuk, 2020: 9).

Ulusal ve uluslararası kısıtlamaların söz konusu olarak gerçekleştiği pandemi dönemlerinde ticarete ve insan dolaşımına getirilen kısıtlamalar tarımdaki temel gıda ürünlerine olan ihtiyacı da zora sokmaktadır. Ürünler üzerindeki arz ve talep düzensizliği fiyat dengelerinin bozulmasına yol açarken, ekonomik anlamda dışa bağlı ülkelerin de gıdaya olan erişimlerini kısıtlamaktadır. Özellikle Covid-19 pandemi döneminde gıda dolaşım mekanizması ulusal ve küresel boyutta sınırlanmıştır. Kendi gıda tedarik zincirini oluşturabilen ülkeler, temel gıda maddelerinin ulaşımında sorun yaşamazken, bu tüketim maddelerinde dışa bağımlı kalan ülkeler ve ekonomik zorda bulunan ülkeler ise gıda tedarikini sağlayabilmek adına mücadele göstermektedirler. Bu bağlamda salgın dönemlerinde az gelişmiş olarak nitelendirilen ülkeler sonuçları açısından salgın ve kriz durumunu gelişmiş olan ülkelere göre daha zorluklarla karşılamaktadırlar (Torun Kayabaşı, 2020: 40-41).

Covid-19 pandemisi 2020 yılı içerisinde tarım sektörünü arz ve talep noktasında etkilemiştir. Özellikle salgın esnasında hareketliliğin durdurulması tarımda kendine yeterliliği olmayan ülkelere problemlere sebep olmuştur. Salgının ne kadar süreceği konusunda dönem içerisinde bir fikrin oluşmaması noktasında bu gibi ülkelere tedarikçi konumundaki ülkelerin, kendi gıda stoklarını koruyabilmek için bir takım

kısıtlamalara gitmeleri bu durumun oluşmasındaki en büyük etkidir. Dünyadaki en önemli buğday üreticisi olan Rusya kendi stoklarının güvenliği için ihracat kısıtlamasına gitmiştir. Rusya 10 gün boyunca ihracatını durdurduğunu ve devamında ise belirli bir kotaya bağlı olarak bunu gerçekleştireceğini açıklamıştır. (Akın ve diğerleri, 2020: 908; Torun Kayabaşı, 2020: 41). Patates, un, ayçiçeği ve şeker ihracatı yapan Kazakistan, Vietnam ve Sırbistan gibi ülkeler de ihracatlarında kısıtlamaya gitmişlerdir. Salgının en yoğun olduğu Avrupa ülkesi İtalya'da hükümet virüsün yayılımını ötelemek amacıyla hasat esnasında, paketlenmede ve ürünlerin nakliyesi esnasında tedbirler almış bu durum tarımda olumsuzluğa yol açmıştır (Akın ve diğerleri, 2020: 908).

(Espitia, Rocha ve Ruto, 2020)'nun 2020 yılında yapmış oldukları değerlendirmede Covid-19'un yaratmış olduğu gıda piyasasındaki asıl etkinin özellikle düşük gelirli yoksul ülkelere daha fazla yaşanacağı üzerine olmuştur. Gıdada dışa bağımlı ülkeler olarak belirtilen Yemen, Tacikistan, Küba, Mısır ve Azerbaycan gibi ülkelerde salgının gıdadaki olumsuzluğu artıracakını vurgulamışlardır. Özellikle bu ülkelerde gıda fiyatlarında %15 ila %25,9 aralığında bir artış olacağı tespit edilmiştir. Yine tahıl grubunda gelişmekte olan ülkeler ve az gelişmiş ülkelerde fiyatlarda %35,7 gibi bir artışın yaşanabileceği öne sürülmüştür. Aynı çalışmada Meksika, Jamaika ve Botsvana gibi gelişmekte olan ülkelerin temel gıda maddeleri olan buğday, pirinç ve mısır gibi gıda ürünlerinin ithalatlarını Covid-19 pandemisinin en yoğun olarak görüldüğü ülkelere geldiği belirtilmiştir. Bu anlamda az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin ihracatçılarındaki yaşanan sorunlar doğrudan ülkelerin gıda güvenliğini tehlikeye atabilmektedir.

Gelişmiş ülkelerde alınan ve hareketliliği kısıtlayan tedbirler özellikle meyve, sebze gibi ürünlerin işlendiği sektörlerde işgücü anlamında sorunlar yaratmıştır. İşgücü temini konusunda Avrupa ile Kuzey Amerika salgın başlarında önemli sorunlar yaşamıştır (Keyder, Nizam Bilgiç ve Yenal, 2020). Nitekim İtalya'da, Romanya ve Arnavutluk gibi ülkelere gelen mevsimlik tarım işgücünün kısıtlamalar dolayısıyla ülkeye giriş yapamaması noktasında üreticiler, üretimde yaşanabilecek sorunları yetkili kişilere iletmışlerdir (Akın ve diğerleri, 2020: 908).

Pandemi döneminde özellikle hareket kısıtlamalarının olması taze meyve ve sebze ile hayvansal ürünlerin işlendiği yerlerde işgücünde sorunları meydana getirmiştir. İşgücü sıkıntısını salgının başında en çok Avrupa ile Kuzey Amerika hissetmiştir. Ayrıca yine yeme içme sektörünün kısıtlamalar ile birlikte ev tüketimine yönelmesi gıda tedarik üreticilerinin elinde gıda fazlaları oluşmasına yol açmıştır. Çin'in Beijing Bölgesi örneğinde olduğu gibi hayvansal üretimde çalışan işçilerin karantinaya alınması, geçmişte yaşanan Domuz gribi salgınının da üstünde yaşanan bir üretim açığına sebep olmuştur. Emek yoğunluğuna bağlı üretim yapan düşük gelirli ülkelerde bu tip problemlerin olması üretim sorunlarının daha çok artacağı endişesini yaratmıştır. Bu anlamda Brezilya'da tahıl üretim bölgesi olan Mato Grossa, tam olarak bu durumu yaşayan yer olmuştur. Soya hasadı zamanı salgına denk gelen bölgede üretimi durdurma kararı alınmıştır. Üretimin durdurulması büyük tahıl ticaret firmaları olan Cafco (Çin), Cargill (ABD) ve Lovis Dreyfus (Fransa) gibi şirketleri de doğrudan endişeye sürüklemiştir (Keyder, Nizam Bilgiç ve Yenil, 2020).

Pandemi dönemi içerisinde üretimin sektöre uğraması ülkelerdeki arz sorununu gündeme getirmiştir. Örneğin ürünlerin hasat zamanı karantinaya denk gelen Hindistan'da, ürünler hasat edilememiş ve ürün kaybı oluşmuştur. Pandemi öncesi ülkede buğday özelinde rekor bir hasat beklenmiştir. Ayrıca Hindistan'da bazı bölgelerde sebze ve meyve üretiminde %20'lik bir düşüşün olduğu ve yine gıdanın bulunabilirliği konusunda %10 oranında bir azalma meydana geldiği gözlemlenmiştir (Aydın ve Güner, 2020: 159).

(Cao ve diğerleri, 2021)'nin Covid-19'un Çin tarım ticaretine etkilerini incelediği çalışmalarında özellikle Çin tarım ekonomisinin önemli düzeyde zarar gördüğünü belirtmişlerdir. Hastalığın Çin'den yayılması, ilk kısıtlamaların bu ülkeden başlaması ve ithalatçı konumundaki pek çok ülkenin Çin'den gelen tarım ürünlerine kısıtlama getirmesi gibi nedenlerin ülkenin tarım ticaretini önemli ölçüde etkilediğini ve yaklaşık ihracat oranında %11.6'lık bir düşüş eğilimi yaşadığını vurgulamışlardır. Dünya gıda ticaret arzında ise, Covid-19'un ortaya çıkmasından itibaren %12.7 oranında bir düşüş yaşanacağı tahmin edilmiştir. Özellikle pirinç, patates ve buğday gibi temel besin maddelerinin arzındaki düşüşün ise %15 civarında olacağı düşünülmüştür. (Espitia, Rocha ve Ruto, 2020: 4).

(Lin ve Zhang, 2020)'ın Çin'in üçüncü büyük tarım ihracatçısı olan Fujian eyaletinde 122 tarım ihracatçısı şirketle yapmış oldukları çalışmalarında; Covid-19 'un Çin tarım ihracat sektörüne etkilerini belirlemeye çalışmışlardır. Çalışmaya katılan şirketlerin temelde ihraç ürünleri ise sebze, meyve, çay, su ürünleri ve yenilebilir mantardır. Elde edilen verilere göre 2020'nin ilk aylarında bir önceki yılın aynı dönemine göre ihracatta %21.15'lik bir düşüş yaşanmıştır. Özellikle pandemi ile birlikte toplamda tüm şirketlerin ihracat siparişlerinde %86.27 oranında bir düşüşün yaşandığı vurgulanmıştır.

Dünyada 2020 yılında gıda fiyatlarında bir düşüş meydana gelmiştir. Et, şeker, yağlı tohumlar ve süt ürünleri gibi gıda ürünlerinin aylık fiyat değişimlerinin incelendiği gıda fiyat endeksinde 2020 yılının Mart ayında fiyatlarda, bir önceki aya göre %4,3 gibi bir düşüş yaşanırken, Türkiye'de aynı zaman dilimindeki gıda fiyatlarında %1,95 oranında bir artış söz konusu olmuştur. Gıda fiyatlarında yaşanan bu artış 2020'deki sağlık harcamalarından sonra ikinci sırada olup, enflasyon oranlarının artmasına neden olan önemli bir faktör olmuştur. FAO verilerinde dünya gıda fiyatlarının 2020 yılı Ocak ayından itibaren düştüğü belirtilirken, Türkiye İstatistik Kurumu verilerine göre ülkemizde gıda fiyatları artış oranları aydan aya artış göstermiş, Mayıs verileri de dâhil son 12 aylık süreç içinde toplamda gıdada %11,96'lık bir fiyat artışı olmuştur (Gülçubuk, 2020:11). 2022 yılı gıda fiyatlarının incelendiği FAO verilerine göre ise gıda fiyatları bir önceki yıla göre %14,3 olarak artış yaşamıştır. FAO'nun 1990 yılından itibaren yapmış olduğu kayıtlar arasında bu rakam en yüksek seviyede olmuştur. Ayrıca FAO'ya göre Covid-19 pandemisinin başlamasından beri gıda fiyatları sürekli bir değişkenlik yaşamaktadır (BBC, 2023).

Türkiye de salgın döneminde bazı ürünlerin ihracatını durdurmuştur. Bu ürünlerden patates ve soğan ihracatının durdurulması kararı 2020 yılının ilk aylarında alınırken, limon ihracatındaki karar Mart ve Nisan aylarında gerçekleşmiştir. Limon ihracatı konusunda İhracatçı Birlikleri üreticilerine, Ağustos ayına kadar olan süreçte ihracat durumunun özel izin ile gerçekleştirileceğini duyurmuştur. İlerleyen süreçte ise Covid-19 virüsüne karşı önleyici etki gösterdiği düşünülen limonun ihracatı hükümet tarafından askıya alınmıştır (Torun Kayabaşı, 2020: 41).

Türkiye’de Covid-19’un tarımsal işletmelere olan etkilerini incelemek amacıyla Tarım ve Hayvancılık Bakanlığına bağlı bir araştırma kuruluğu olan; (Bdutaem, 2021)’ın Konya ilinde yapmış olduğu bir çalışmada, tarım işletmelerinin pandemi öncesi ve sonrasında yoksulluk düzeylerinin arttığı sonucuna ulaşılmıştır. Pandemiden önceki %30 olan oran, pandemi ile birlikte %38.39 oranına ulaşmıştır. Geçmiş dönem pandemilerinde de meydana gelen yoksulluk durumu, özellikle toplumların karşılaştığı duruma ve ortama göre şekil değiştirmektedir. Covid-19 döneminde de yapılan bu çalışma salgınlar esnasında yoksulluk durumun arttığına işaret etmektedir. Literatürde yoksulluk kavramı mutlak-görelî, gelir yoksulluğu-insani yoksulluk, objektif-subjektif yoksulluk gibi ayrımlarla ifade edilmeye çalışılsa da net bir yoksulluk tanımı bulunmamaktadır. Yine de salgın esnasında artan yoksulluk durumu, hane halklarının asgari geçim düzeyinin, toplumdaki gelir düzeyinden geride olmasını ve belirli tüketim ihtiyaçlarını karşılayamayacak düzeyde olduklarını ifade eden bir kavramdır (Metin, 2016). Yine aynı çalışmada pandeminin üretimde karşılaştıkları sorunları etkileme düzeyleri ölçülmüş, ancak pandemi öncesi ve sonrasında üretim sorunlarında herhangi bir değişim yaşanmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca Covid-19’un üretim desenlerine etki etmediği, aynı ürünlerin ekiminin(buğday, mısır, şekerpancarı) devam ettirildiği sonucuna ulaşılmıştır (BDUTAEM, 2021).

Covid-19 dönemi dünyanın gıda sistemi üzerinde birtakım değişimleri yaratmıştır. Bu değişimlerden ilki tüketicilerin satın alma davranışlarıdır. Özellikle pandeminin ilan edilmesiyle tüketicilerin satın alma davranışlarında panik hali sergiledikleri gözlemlenmiştir. Bu dönem içerisinde yapılan bazı çalışmalarda tüketicilerin kısa ömürlü gıdalar yerine uzun ömürlü gıdalar olan tahıl gruplarına yöneldikleri ve yine temelde en çok taze meyve ve sebze gruplarındaki tüketimlerinin arttığı gözlemlenmiştir. Yine pandemi dönemi içerisinde gıda israfı konusunda da bir takım değişimler söz konusu olmuştur. Salgının ortaya çıkışıyla birlikte marketlerdeki stoklama davranışının gıda israfına yol açtığı gözlemlenmiştir (Demir, 2021: 133-136).

4. Covid-19 Pandemisinin Tarım Ekonomisine Yaptığı Olumsuz Etkilerin İzolesi

Covid-19 pandemisinin yarattığı kriz ortamında etkileri en alt seviyede tutabilmek amacıyla birçok ülke gerekli tedbirlere başvurmuş ve bunun için birçok önlem almıştır. Türkiye İhracatçılar Meclisi bu konuyu yayımladıkları raporlarında

belirtmişlerdir. Raporda BM'nin 675 milyon dolarlık bir bütçeyi salgına karşı ayırdığını, Dünya Bankası'nın ülkelerin sağlık ve ekonomik harcamaları için 12 milyar dolar kadar bir bütçe paketini uygulamaya koyduğu belirtilmiştir. IMF ise gelişmekte olan ülkelere 50 milyar dolar kadar bir finansman ayırmışlardır. Yine Avrupa Birliği üye ülkelere destek talepleri doğrultusunda bir esneme göstermişlerdir. İtalya ve Danimarka gibi ülkeler KOBİ'ler için yardım programları sağlamışlardır (Acar, 2021: 507).

Salgın sürecinde Avrupa Birliği tarım işletmelerine dair bir takım uygulamalar ortaya koymuştur. Bu anlamda çiftçilerin her birine 5 bin Euro yardım sağlarken, işletmeler bazında 50 bin Euro bir yardım sağlamıştır. Ayrıca düşük faiz ile 200 bin Euro kadar kredi sağlama uygulamasını başlatmıştır. İlerleyen süreçte yardım oranlarını arttırmış, çiftlik başına 100 bin Euro, gıdanın işlendiği işletmelere ise 800 bin Euro nakdi yardım sağlama imkânını yürütmüştür (Çetin ve Yücesoy, 2020). Salgının çıkış noktası olan Çin'de hükümet "dijital köy" uygulamasının yaygın hale getirilmesinin kararını almıştır. Bu projeye göre; tüm tarımsal işlemler teknoloji ile birlikte yürütülmektedir. Örneğin alım-satım işlemlerinde dijital ödeme yapılabilmesi, girdilerdeki teminin teknoloji ile yürütüldüğü köy hedefi, "dijital köy" uygulamasının ana hedefleridir. Ayrıca Çin pandemi döneminde yaşanan gelir kayıplarını tarım sigortası poliçelerine dâhil etmiştir. Yine dünya pirinç ihracatçıları arasında üçüncü olan Vietnam'da pirinç için yapılan ihracat sözleşmeleri durdurulmuştur. Hindistan, çiftçilerinin mallarını hallere getirirken tek değil ortaklaşa bir şekilde gelinmesi gerektiğini yaygınlaştırmıştır. Filipinler'de üretici ve tüketici arasında doğrudan satış kanalı olarak çevrimiçi platform oluşturulmuştur. Latin Amerika ülkeleri pandemide kendi aralarında bir tarımsal ağ sistemi oluşturarak gıdadaki stok durumlarının bilgisini paylaşmışlardır (Gülçubuk, 2020:10).

Sınırların kapatılması en çok tarımsal alandaki işgücü ihtiyacını etkilemiştir. Ülkeler tarımsal üretim devamlılığının sağlanabilmesi için gerekli tedbirlere başvurmuştur. Özellikle salgın sırasında daha önceleri mevsimlik işgücü olarak Polonya'ya gelen Ukraynalı çiftçiler için hükümetin sınırları açık tutması istenmiştir. Romen işgücüne ihtiyaç duyan İngiltere, Norveç ve Almanya ise tarım işçileri için özel uçak seferleri yapmışlardır. Bu sayede 80 bin Romen tarım işçisi Almanya'ya

gelebilmıştır. Meksika ve Kanada hükümeti 20 bin kişi kadar mevsimlik tarım işçisinin Kanada'ya gelebilmesi için anlaşmalar yapmış ve onaylamıştır. Fransa ve İngiltere'nin kendi ülkelerinin içindeki işsizleri tarımsal çalışmaya yönlendirme adına propagandaları olmuş; Fransa'da tarımdan sorumlu bakan insanları Fransa Büyük Tarım Ordusu olarak adlandırılan örgütlenmeye davet etmiştir. İngiltere'de de benzer biçimde “ülkeni besle” sloganıyla hareket edilmiştir. Yine İspanya'da da çalışma iznine sahip olmayan 18 ila 21 yaş aralığındaki göçmenlere tarım sektöründe çalışmaları kaydıyla çalışma izni sağlanması gündeme gelmiştir (Kalkınma Atölyesi, 2020: 35-38).

Almanya ve Portekiz mevsimlik işçi olarak çalışan kişileri seyahat kısıtlamalarından muaf tutma kararını almışlardır. İngiltere, İspanya ve Fransa, ülkede bulunan göçmenleri oturma iznine bakmaksızın tarımda işgücü olarak kullanma yönünde çalışmalar yapmışlardır (Kalkınma Atölyesi, 2020: 116-117).

Covid-19 önlemleri dahilinde Türkiye'de Tarım ve Orman Bakanlığı'nın almış olduğu önlemlerden bazıları ise şu şekildedir:

-Tarım il müdürlüklerine verilen talimatlar ile tarım işçilerinin hijyen, taşınma ve barınma koşullarında iyileştirme hedeflenmiştir.

-Gübre bayilerine üreticilerin girdi alımlarında problem yaşamamaları için stoklarını kontrol etmeleri istenmiştir.

-Hazineye ait olan bazı tarım arazilerinin çiftçiler için üretim yapmak üzere bedelsiz verilebilmesi adına, Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı ile anlaşma yapılmıştır.

-Organik tarım destekleri ile iyi tarım uygulaması desteklemeleri başvuruları uzatılmıştır.

-Üretilen ürünlerin elde kalması durumunda devlet tarafından bu alımların olacağı duyurulmuştur (Gülçubuk, 2020: 13).

Salgın döneminde gıda bankaları da gündeme gelmiştir. Covid-19 salgınında Kadıköy Belediyesi ile ortak hareket eden TİDER “Otomat Gıda Bankası” projesi ile insansız gıda bankası oluşturmuş ve örnek yaratmıştır (Bektaş, 2021). Yine pandemi

döneminde örneğin Hollanda, ülkesindeki gıda bankalarına destek sağlayacağını açıklamıştır (Aydın ve Güner, 2020: 161).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN ÖZELLİKLERİ

1. Araştırma Bölgesi Genel Özellikleri

Çanakkale; Anadolu ve Avrupa topraklarına ev sahipliği yapan, Doğu Trakya'ya Gelibolu Yarımada ile bağlanmış, Anadolu yakasında ise Biga Yarımadası uzantısı olan bir ildir. Çevresinde Balıkesir, Edirne, Tekirdağ il sınırları bulunmaktadır. Çanakkale il sınırı Ege Denizi üzerinde bulunan Gökçeada ve Bozcaada ile Tavşan Adaları ile sınırını tamamlamaktadır.

İlin coğrafi koordinatları 25° 40'-27°30' doğu boylamları ve 39°27'-40°45' kuzey enlemleri arasındadır. Toplam 9.933 Km²lik bir alanı kapsayan il toprakları Marmara Bölgesinin, Güney Marmara olarak adlandırılan kısmında kalmaktadır. Kent aynı zamanda adı ile anılan Çanakkale Boğazına sahiptir. İlin toplam kıyı uzunluğu 671 km'dir.

Çanakkale ilinin Merkez ilçe dâhil olmak üzere 12 adet ilçesi bulunmaktadır. Bunlar Ayvacık, Bayramiç, Biga, Bozcaada, Çan, Eceabat, Ezine, Gelibolu, Gökçeada, Lâpseki, Yenice ve Merkez ilçedir. İlçelerde genel itibariyle nüfus düşük olmakla birlikte Çanakkale ili toplam nüfusu 2019 Avrupa İstatistik Ofisi rakamlarına göre 540.662 kişidir.

Çanakkale İli tarihi anlamda farklı medeniyetlere ev sahipliği yapmış, farklı coğrafi yapısı ile Türkiye'nin önemli kentleri arasındadır. Çanakkale, Dardanos Kenti, Troya Medeniyeti, Lydia Krallığı ve Pers İmparatorluğuna ev sahipliği yapmıştır. Çanakkale yakın tarih içinde aynı zamanda bir dönüm noktasını barındıran 1914-1915 1. Dünya Savaşı sırasında da önemli bir kent olma özelliği taşımaktadır. Günümüzde Gelibolu Yarımada olarak bilinen bölge tarihi anlamda korunan ve ziyaret edilen bir bölge olma özelliği göstermektedir. Ayrıca Kaz Dağları ilin sınırları içerisinde yer almakta ve doğal yaşam alanları ile ziyaret edilen bir bölge konumundadır.

Çanakkale iklimsel anlamda Akdeniz iklimini yansıtsa da bir geçiş iklim bölgesidir. Kışları Kuzey rüzgârlarını alan il, genel anlamda kış aylarında rüzgârlı bir bölge olma özelliği taşımaktadır. Bu anlamda kış aylarında özellikle yerel yağmurlar

görülmekle birlikte, yazları bu oran oldukça düşüktür. İklimsel anlamda ılıman bir yapıya sahip olan il genelinde turizm, tarım sektörleri birincil gruptadır. Sanayi sektörü ise oldukça az olmakla birlikte, ilin önemli sanayi yapısı Biga ilçesinde bulunan demir-çelik fabrikaları ve Çan ilçesinde bulunan termik santrallerden oluşmaktadır.

Çanakkale İli tarımsal anlamda çeşitliliğe sahip olmakla birlikte arazilerinin %77'sini tarla alanları, %10'unu zeytinlik alanları, %6'sını sebze alanları, %6'sını meyve alanı ve %1 ile bağlık alanlar oluşturmaktadır. Çeşitlilik bakımından ise şeftali, sofralık ve salçalık domates, salçalık biber, yağlık ve sofralık olmak üzere zeytin, elma, kiraz üretiminde Türkiye'de önemli konumdadır. Ayrıca tahıl anlamında da yulaf ve hayvancılığın temel yem maddeleri olan sorgum(yeşil ot) ve adi fiğ(yeşil ot) önemli üretim gruplarıdır. Yine küçükbaş ve büyükbaş hayvancılık Biga, Çan ve Yenice gibi ilçelerde önemli yer tutmaktadır.

Çanakkale İli bölgesel anlamda tarımsal üretim yapısının oldukça fazla görüldüğü illerden biridir. İldeki tarım nüfusunun toplam nüfusa oranı %33'tür. İl içerisinde sanayi ve hizmet sektörünün çok gelişmişlik göstermemesi de Çanakkale'de tarım sektörünün önemli bir sektör olma özelliği taşımasını sağlamaktadır. Ayrıca bölgenin büyükşehirlerin kesişim noktasında bulunması ve son yıllarda ulaşım konusunda 1915 Çanakkale Köprüsü'nün de faaliyete geçmesi ile birlikte gıdanın lojistiği anlamında önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle bölgede organik tarımın yaygınlaşması, iyi tarım uygulamaları gibi faktörler, Çanakkale İlinin tarımsal yapısını geliştirici bir faktör olma özelliği taşımaktadır.

2. Araştırmanın Amacı

Salgın hastalıklar dünya tarihi kadar eski olmakla birlikte, geçmişten bugüne sosyal, siyasal ve ekonomik etki düzeyleri bakımından küresel olumsuzluklar yaratan, çeşitli değişim ve dönüşümleri içinde barındıran olgulardır. Tarihte yaşanan salgınlar tarımdan, sanayiye pek çok sektörü önemli ölçüde etkilemiştir. Günümüzde yaşanan Covid-19 pandemisi de hizmet sektöründen, sanayi sektörüne, eğitimden sağlığa hemen hemen tüm ekonomik sektörleri olumsuzluklarla karşı karşıya bırakmıştır. Bu araştırma ise Covid-19 pandemisinin yaratmış olduğu olumsuz gidişatın tarım sektörü özelinde irdelenmesini kapsamaktadır. Tarım sektörü günümüzde başlı başına üzerinde durulması gereken bir alan olmakla birlikte, Covid-19 gibi küresel bir olumsuzluğun

yarattığı etkiyi irdelemek bu araştırmanın amacını oluşturmaktadır. Dünya tarımının mevcut yapısından yola çıkılarak oluşturulan bu çalışma, tarım sektörünün ve sektör çalışanlarının salgın sürecinden ne denli etkilendiğini araştırma amacını taşımaktadır.

3. Araştırmanın Yöntemi

3.1. Araştırmanın Evreni ve Örneklemi

Araştırmanın evrenini tarım sektöründe aktif faaliyet gösteren tarım çalışanları oluşturmaktadır. Örneklem grubumuzu ise Çanakkale İli ve ilçeleri içerisinde ikametgâh eden tarımsal anlamda işgücü olarak faaliyet gösteren üç grup tarım çalışanları temsil etmektedir. Bunlar iş sahibi olanlar, ücretli tarım işçileri ve ücretsiz aile işçileridir. Araştırmada 18 yaş üstü tarım çalışanları araştırmaya dâhil edilmiştir.

3.2. Araştırmanın Veri Toplama Teknikleri ve Analizi

Bu araştırmada kullanılan araştırma yöntemi bir nicel araştırma tekniği olan anket yöntemidir. Oluşturulan anket Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu izni ile sahada gerçekleştirilmiştir. Araştırmada kullanılan anket soruları, Covid-19 döneminde yapılan “Covid-19 Salgınının Konya İlinde Tarım İşletmelerine Etkisinin İncelenmesi” adlı çalışma ve “Virüs mü, Yoksulluk mu? Korona Virüs Salgınının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olan Etkisi” saha çalışmaları raporları ve konu hakkında yazılmış olan literatür de dikkate alınarak 5 ayrı bölüm şeklinde oluşturulmuştur. Araştırmada kullanılmış olan ve katılımcılara uygulanan anket formu ile Covid-19 pandemisinin yaratmış olduğu etki incelenmeye çalışılmıştır. Görüşmelerden elde edilen veriler yüz yüze görüşme usulü ile doldurulmuş olup ve soru formundan elde edilen birincil kaynaklar ile yapılmıştır. Anket verileri bir istatistik programı ile analiz edilmiştir. Analizde frekans analizleri, Cronbach Alpha(güvenilirlik) Testi, One Way Anova Testi ve Bağımsız Örneklem İçin T-Test kullanılmıştır. Ayrıca Covid-19 pandemi döneminde konuya yönelik yayımlanmış literatür, araştırma içerisinde kullanılmıştır.

4. Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırma oluşturulurken Covid-19 pandemi sürecinin tarım sektörüne doğrudan etkisinin araştırıldığı çalışmalar sınırlı düzeyde olup, bu konu hakkındaki literatür taraması özellikle genel ekonomik faaliyetler etki düzeyleri üzerinden incelenebilmiştir. Ayrıca oluşturulan tezin araştırma tekniği olan anket çalışması saha araştırması

esnasında çalışmanın köy kahvehaneleri ve kahvehanelerde yapılabilmesinden kaynaklı olarak katılımcıların çoğunluğunun erkek katılımcı olması araştırmanın bir diğer sınırlılığıdır. Ayrıca araştırma esnasında pandemi dönemi tedbirlerinin ortadan kalkması ve hastalık seyrinin yavaşlaması katılımcıların pandemi esnası yapılan uygulamalar konusundaki görüşlerinde sınırlılık yaratmıştır.

5. Araştırmanın Güçlü Yanları

Yapılan araştırma bölgesel nitelikte olup, Çanakkale İli için Covid-19 pandemi dönemi tarımsal durumu irdelemesi bakımından önemli bir çalışma olarak görülmektedir. Bu konu üzerinde saha çalışmalarının yeni oluşturulmaya başlanması açısından yapılan saha araştırması alana katkı sağlayacaktır. Ayrıca görüşmelerin yüz yüze gerçekleşmesi araştırmanın güvenilirliği açısından önemli bir yönü oluşturmaktadır.

BEŞİNCİ BÖLÜM

ARAŞTIRMA BULGULARI

1. Frekans Tabloları

1.1. Demografik Bilgilere Ait Frekans Tabloları

Tablo 5.1. Anketin Görüşüldüğü Yer

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Lâpseki	166	83,0	83,0
Ayvacık	6	3,0	3,0
Ezine	8	4,0	4,0
Merkez ilçe	12	6,0	6,0
Gelibolu	6	3,0	3,0
Biga	1	,5	,5
Bayramiç	1	,5	,5
Toplam	200	100,0	100,0

Araştırmada kullanılan anket formu, araştırmacının ulaşabildiği ilçeler düzeyinde yukarıda gösterilmektedir. Buna göre, örneklem grubunu oluşturan 200 katılımcının %83'ü Lâpseki ilçesinde ikamet etmektedir. %6'ı ile bu rakamı Çanakkale İlının Merkez ilçesi takip etmektedir. %4 katılımcı Ezine cevapları ile ankete katılırken, katılımcıların %3'ünü Ayvacık ilçesi kapsamaktadır. Yine %3 ile Gelibolu ilçesinden 6 katılımcı bulunmaktadır. Biga ve Bayramiç ilçelerinden ise sadece birer katılımcı araştırmaya katılmıştır.

Tablo 5.2. Anketin Görüşüldüğü Köy

	Sıklık	Yüzde	Geçerli Yüzde
Adatepe	19	9,5	9,5
Yeniceköy	14	7,0	7,0
Suluca	22	11,0	11,0
Subaşıköy	8	4,0	4,0

Dişbudak	19	9,5	9,5
Hacıömerler	7	3,5	3,5
Merkez	77	38,5	38,5
Diğer	34	17,0	17,0
Toplam	200	100,0	100,0

Anketin saha çalışması yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere köyler genelinde gerçekleşmiş olup, ilçeler merkezinde de görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Anket çalışmasına katılan katılımcıların %38'si (n=77) ilçeler merkezinde görüşmeye katılmıştır. “Anketin görüşüldüğü köy” sorusu açık uçlu bir soru olup katılımcı cevaplarına göre araştırmacı tarafından kategorize edilmiştir. “Diğer” ifadesi cevabı araştırmacının farklı köy isimlerini kategorize edememesi dolayısıyla araştırmacı tarafından verilmiş bir ifadedir. Buna göre “Diğer” olarak ifade edilen köylerde yaşayan katılımcıların oranı %16,5 (n=33) düzeyindedir. Bu rakamı takiben araştırmaya katılan Lâpseki ilçesi Suluca köyündeki katılımcıların sayısı (n=22) ile oranının %11'ni karşılamaktadır. Araştırmaya Yeniceköy'den katıldığı ifade eden katılımcıların oranı %7 (n=14)'dir. Dişbudak ve Adatepe köyünde yaşadığını ifade edenlerin oranları ise aynı olup, bu oranlar %9,5'er düzeyindedir. Bu oranları %4 ile Subaşıköy, %3,5 ile Hacıömerler ve %0,5 ile İlyasköy takip etmektedir.

Tablo 5.3. Tarım Çalışanları Bilgileri

Tarımsal alandaki statünüz nedir?	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
İş sahibi	109	54,5
Ücretli tarım işçisi	11	5,5
Ücretsiz aile işçisi	80	40
Toplam	200	100

Araştırmanın örneklem grubunu oluşturan “tarım çalışanları” bilgisini ölçmek amacıyla oluşturulan “Tarımsal alandaki statünüz nedir?” sorusuna katılımcıların %54,5'i (n=109) iş sahibi olduklarını belirtirken, %5,5'i (n=11) ücretli tarım işçisi seçeneğini işaretlemişlerdir. Katılımcıların %40'ı (n=80) ise ücretsiz aile işçisi olduklarını belirtmişlerdir. Bu anlamda araştırmanın ana kitlesini temsil eden “tarım

çalışanları” iş sahibi, ücretli tarım işçisi ve ücretsiz aile işçileridir. Araştırma bölgesinde katılımcıların çoğunluğunun %54,5(n=109) iş sahibi ile %40 (n=80) ücretsiz aile işçisi oldukları görülmüştür. Bu anlamda bölgedeki tarım çalışanları çoğunlukla kendi hesabına çalışan kişilerden oluşmaktadır. (Çanakkale İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2021)’nün hazırlamış olduğu 2021 yılına ait Çanakkale İli tarımsal raporunda bölgedeki tarım işletmelerinin %65,8’nin küçük aile işletmesi sınıflamasında olduğu, %32,1’nin orta aile işletmesi sınıfında olduğu ve %2,1’nin büyük aile işletmesi sınıfında olduğu bildirilmiştir. Özellikle araştırma bölgemizin tarımsal işletme yapısını aile işletmeleri oluşturmaktadır. Araştırmamıza katılan katılımcılarında verdikleri ifadeler, il genel tarım yapısının aile işletmeleri şeklinde örgütlendiğini konu edilen raporda desteklemektedir.

Tablo 5.4. Demografik Bilgiler-Cinsiyet

Cinsiyet	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
Erkek	168	84
Kadın	32	16
Toplam	200	100

Araştırmaya katılan katılımcıların %84’ü (n=168) erkek katılımcılar olup, araştırmaya katılan katılımcıların %16’sı (n=32) kadın katılımcılardan oluşmaktadır. Özellikle araştırma esnasında bire bir görüşmeler dışarıda gerçekleşebildiğinden dolayı erkek katılımcı sayısı araştırmada oldukça fazladır.

Tablo 5.5. Demografik Bilgiler-Yaş Aralığı

Yaş Aralığı	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
18-25	17	8,5
26-35	36	18
36-45	45	22,5
46-55	33	16,5
56-65	57	28,5

66 yaş ve üstü	12	6
Toplam	200	100

Araştırmaya katılanların yaş aralığının ölçüldüğü soruda katılımcıların %8,5'i (n=17) 18-25 aralığındadır. %18'i ise (n=36) 26-35 yaş aralığında bulunmaktadır. 36-45 yaş aralığındaki katılımcıların oranı ise %22,5 (n=45) düzeyindedir. Bu oranları %16,5 (n=33) ile 46-55 yaş aralığı takip etmektedir. Katılımcılardan %28,5'i (n=57) 56-65 yaş arasındadır. 66 yaş ve üstü katılımcılar ise araştırmadaki “Yaş aralığı” sorusunun %6'sını (n=12) karşılamaktadır.

Tablo 5.6. Demografik Bilgiler-Medeni Durum

Medeni Durum	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
Evli	158	79
Bekar	37	18,5
Boşanmış/Dul	5	2,5
Toplam	200	100

Katılımcılardan “Medeni durumunuz nedir?” sorusunu cevaplamaları istenmiştir. Buna göre %79'u (n=158) “evli” cevabını vermiş olup, %18,5'i “bekar” cevabını işaretlemişlerdir. Katılımcıların %2,5'i (n=5) ise “boşanmış/dul” seçeneğini işaretlemişlerdir.

Tablo 5.7. Demografik Bilgiler-Eğitim Durumu

Eğitim Durumu	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
İlkokul	62	31
Ortaokul	36	18
Lise	52	26
Üniversite	46	23
Lisansüstü	4	2
Toplam	200	100

Çalışmada “Eğitim durumu” da incelenmiştir. Tarım çalışanlarının %31’i (n=62) ilkokul mezunudur. %18’i (n=36) ortaokul mezunu olduğunu ifade etmiştir. Lise mezunu olan katılımcı oranı %26 (n=52) dır. Katılımcıların %23’ünün (n=46) üniversite mezunu olduğu tespit edilmiş olup, %2 (n=4) ile lisansüstü mezunu olan katılımcılarda bulgular arasındadır. Katılımcıların eğitim durumunu analiz eden bu tabloda özellikle üniversite ve lise mezunu katılımcıların oranı dikkat çekmektedir. Bu anlamda araştırma bölgesinde eğitim durumunun yüksek olduğundan bahsedilebilmektedir. Ayrıca bir lise ve bir üniversite bitiren katılımcılar genel anlamda aile işletmelerinde ücretsiz aile işçisi olarak yaz aylarında çalışmakta ya da başka bir sektörde sürekli bir işe devam ederken ekonomik ek gelir neticesinde tarım işi ile de uğraşmaktadır.

Tablo 5.8. Demografik Bilgiler-Hane halkı nüfusu sayısı

Hane Halkı Nüfusu	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
1 Kişi	8	4
2 Kişi	33	16,5
3 Kişi	49	24,5
4 Kişi	79	39,5
5 Kişi	24	12
6 Kişi ve üstü	7	3,5
Toplam	200	100

“Hane halkı nüfusunuz kaç kişi” olarak sorduğumuz soruda katılımcıların %39,5’i (n=79) 4 kişilik bir aile yapısına sahip olduklarını söylemişlerdir. Bu orandan sonra %24,5 (n=49) oranında 3 kişilik aileler mevcuttur. %16,5 (n=33) oranındaki kişi 2 kişi olduğunu belirtmiştir. 5 kişiden oluşan hane halkı nüfusunu tercih eden katılımcı oranı %12 (n=24) kişidir. 1 kişi olarak yaşayan kişi oranı %4 (n=8) iken, 6 kişi ve üstü olarak yaşayan katılımcı oranı %3,5 (n=7)’dir.

Tablo 5.9. Demografik Bilgiler-Sosyal Güvence Bağlılığı

Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
	Sayı(n)	Yüzde(%)
Sosyal güvencem yok	29	14,5
Sosyal güvencem var	171	85,5
Toplam	200	100

Demografik bilgilerde yer alan “Herhangi bir sosyal güvenceniz var mı?” sorusuna ankete katılan katılımcılardan %14,5’i (n=29) herhangi bir sosyal güvencelerinin olmadığını söylemişlerdir. Ankete katılan ve bir sosyal güvencesinin olduğunu belirten katılımcı oranı ise %85,5 (n=171)’tir. Özellikle “sosyal güvencem var” diye cevap veren katılımcıların analizimiz sonucunda oransal anlamda yüksek çıkmasındaki temel sebep, araştırma bölgesindeki katılımcıların tarım işini emeklilikten sonra gerçekleştirmeleri ya da ikincil bir meslek olarak yapmalarından kaynaklanmaktadır. Katılımcıların ifadeleri ve analiz ettiğimiz yaş ortalamalarına bakıldığında bu ifademiz desteklenir niteliktedir.

1.2. Pandemi Döneminde Kişisel Etki Düzeylerine Ait Ölçeklerin Frekans Tabloları

Tablo 5.10. Tarımsal Üretim Etkisi Frekans Tablosu

Covid-19 salgını dönemi tarımsal üretiminizi nasıl etkiledi?		Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
		Sayı(n)	Yüzde(%)
Üretim düzenim değişmedi	Evet	129	64,5
	Hayır	63	31,5
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Bazı ürünleri üretmekten vazgeçtim	Evet	43	21,5
	Hayır	149	74,5

	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Yalnızca yıllık gıda ihtiyacımı karşılayacak ürünler ekim	Evet	26	13,0
	Hayır	166	83,0
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Arazilerimi boş bıraktım	Evet	18	9,0
	Hayır	174	87,0
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Daha önce ekilmeyen boş arazilerde ekim yaptım	Evet	4	2,0
	Hayır	188	94,0
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Arazilerimi kiraya verdim	Evet	4	2,0
	Hayır	188	94,0
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0
Başkasına kiraya vermiş olduğum arazilerde kendim üretim yaptım	Evet	5	42,0
	Hayır	187	93,5
	Kayıp veri	8	4,0
	Toplam	200	100,0

Yukarıdaki tabloda “Covid-19 salgın dönemi tarımsal üretiminizi nasıl etkiledi?” ölçeği katılımcılara yöneltilmiştir. Katılımcılar çoklu seçeneğe sahip bu ölçekte, en çok %64,5 (n=129) ile üretim düzenlerinin değişmediğini belirtmişlerdir. Covid-19 salgını döneminde üreticilerin, üretimde herhangi bir farklılık uygulamadıkları elde edilen frekans tablosu ile görülmüştür.

Tablo 5.11. Pandemi Dönemine Dair Bilgilerin Frekans Tablosu

Pandemi yüzünden tarımsal veya hayvansal ürünleri, üretim yaptığınız ilçenin dışındaki yurtiçi lokasyonlara gönderirken zorluk(nakliye sorunu, çıkış yasağı vb. gibi sorunlar)yaşadınız mı?	kısıtlamaları ürettiğiniz	Tarım Çalışanları	
		Sayısı(n=200)	
		Sayı(n)	Yüzde(%)
	Hiç zorluk yaşamadım	96	48,0
	Az zorluk yaşadım	33	16,5
	Kararsızım	29	14,5
	Zorluk yaşadım	20	10,0
	Çok zorluk yaşadım	15	7,5
	Kayıp veri	7	3,5
Covid-19 pandemi dönemi üretim verimliliğinizi ne derecede etkiledi?	Hiç etkilemedi	84	42,0
	Az etkiledi	47	23,5
	Kararsızım	14	7,0
	Etkiledi	25	12,5
	Çok etkiledi	30	15,0
Salgın dönemi esnasında gelirlerinizde ne tür bir etki hissettiniz?	Hiç etkilemedi	37	18,5
	Az etkiledi	53	26,5
	Kararsızım	19	9,5
	Etkiledi	36	18,0
	Çok etkiledi	55	27,5
Salgın süresince kendi haneniz özelinde gıda tüketim ihtiyaçlarınız doğrultusunda fazladan bir gelir kaybına uğradınız mı?	Evet	116	58,0
	Hayır	84	42,0

Tablo 5.11’de Pandemi dönemine ait katılımcıların salgından kendi etkilenmişlik düzeyleri ölçülmeye çalışılmıştır. Veriler 5’li likert ölçek ve “evet”, “hayır” iki

kategorili cevaplama seçenekleri ile birlikte frekans analizleri yapılarak katılımcıların cevapları irdelenmiştir. Buna göre “üretilen ürünlerin yurtiçi lokasyonlara gönderilmesinde sorun yaşayıp yaşamadıkları” sorulan soruda katılımcıların %48 (n=96) herhangi bir zorlukla karşılaşmadıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılara “pandemideki üretim verimlilikleri” sorusu sorulmuş olup katılımcıların %42’si (n=84) verimlilikte bir etkilenme söz konusu olmadığını ifade etmişlerdir. Katılımcılara “pandemi esnasında gelir düzeylerindeki etki düzeyi” sorulmuş olup “Çok etkiledi” diyen katılımcı oranı %27,5 (n=55) olurken aynı zamanda verilen cevaplar arasında “az etkiledi” diyen katılımcı oranı ise %26,5 (n=53) ile birbirine yakın oranlara sahiptir. Gıda tüketimi konusunda salgın esnasında fazladan gelir kaybının olup/olmadığı yönündeki araştırma sorusuna katılımcılar %58 (n=116) ile “evet” cevabını vermişlerdir. Bu anlamda, araştırmaya katılan katılımcıların Covid-19 pandemi dönemi esnasında üretimi gerçekleştirirken ve üretilen ürünlerin nakliyesi yapılırken herhangi bir problem durumuyla karşılaşmadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Özellikle pandemi esnasında uygulanan sokağa çıkma kısıtlaması ya da ticaretin durdurulması kararından tarım çalışanlarının, yetkili organlarca muaf tutulması kararı ve yine kısıtlama uygulamalarının Nisan ve Mayıs ayları dönemine denk gelmesi, bölgede yapılan tarım deseni açısından üretim düzenini etkilememiştir. Ancak yukarıdaki tabloda görüldüğü üzere katılımcılara sorulan salgın esnasındaki kişisel gelir etki düzeyleri, salgın koşullarının küresel ekonomik düzensizliğe yol açtığı durumda bireylerin gelirlerine doğrudan etki ettiği gözlemlenmiştir.

Tablo 5.12. Pandemi Döneminde Yaşanılan Sorunların Frekans Tablosu

Pandemiden dolayı hangi konularda sorun yaşadınız?		Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
		Sayı(n)	Yüzde(%)
İşçi bulmakta zorlandım	Evet	53	26,5
	Hayır	138	69,0
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0

İşçi taşımada zorlandım	Evet	14	7,0
	Hayır	177	88,5
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0
Alıcılara ulaşmakta zorlandım	Evet	33	16,5
	Hayır	158	79,0
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0
Alıcı bulmada zorlandım	Evet	30	15,0
	Hayır	161	80,5
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0
Tarlaya/araziye gitmekte zorlandım	Evet	29	14,5
	Hayır	162	81,0
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0
Nakliyede zorlandım	Evet	20	10,0
	Hayır	171	85,5
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0
Herhangi bir sorun yaşamadım	Evet	84	42,0
	Hayır	107	53,5
	Kayıp veri	9	4,5
	Toplam	200	100,0

Katılımcılara Covid-19 pandemi süresi esnasında hangi konularda sorun yaşayıp yaşamadıkları sorulmuştur. Bu ölçek için tercih edilen analiz yöntemi frekans değerleridir. Katılımcıların cevapları “evet”, “hayır” şeklinde analiz edilerek çoklu seçim hakkı tanınmıştır. Bu soruda 9 katılımcı seçeneklerden herhangi birini tercih etmemiş ve soruya cevap vermemiştir. Katılımcılardan %26,5’i (n=53) “İşçi bulmakta zorlandığını” ifade ederken %69’u (n=138) bu konuda zorluk yaşamadığını ifade

etmiştir. “İşçi taşımada zorlandım” diyen katılımcıların oranı ise %16,5 (n=14) iken bu konuda zorluk yaşamayan katılımcıların oranı %88,5 (n=177)’tir. “Alıcılara ulaşmakta zorlandım” diyen katılımcıların oranı %16,5 (n=33) olur iken zorluk yaşamadığını ifade edenlerin oranı %80,5 (n=158)’tir. Aynı sorunun farklı bir seçeneği olan “Alıcı bulmada zorlandım” seçeneğini tercih edenlerin oranı %15 (n=30)’tir. Alıcı bulmada zorlanmadığını ifade edenlerin oranı ise %80,5 (n=161)’tir. Pandemi esnasında “Tarlaya/araziye gitmekte zorlandım” diyen katılımcıların oranı %14,5 (n=29)’tir. Bu konuda zorluk yaşamayan katılımcıların oranı ise %81 (n=162)’dir. “Nakliyede zorlandım” diyen katılımcı oranı %10 (n=20) olup, nakliye konusunda herhangi bir sorun yaşamadığını ifade eden katılımcı oranı %85,5 (n=171)’tir. “Pandemi dönemi esnasında hangi konularda sorun yaşadınız?” sorusunu yönelttiğimiz katılımcıların %42’si (n=84) ise “Herhangi bir sorun yaşamadım” seçeneğini tercih etmişlerdir. Bu seçeneği tercih etmeyen katılımcı oranı %53,5 (n=107) olup, diğer seçenekler arasından hangi konuda sorun yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu anlamda araştırmaya katılan katılımcıların %53,5’i çeşitli durumlarda sorun yaşadığını ifade etmişlerdir. Özellikle bu seçenekler arasından en çok sorun yaşanan durumun “İşçi bulmakta zorlandım” seçeneği olduğu görülmüştür. Pandemi esnasında yaşanan kısıtlama dönemi içerisinde işçilerin belirli izinler ile tarımsal alanda çalışabilmesi ve salgın seyrinin bu dönemde yüksek olması işçi bulunabilirliğini etkileyen bir sebep olmuştur.

1.3. Covid-19 Pandemisinin Tarım Sektörüne Etkisi Konusundaki Ölçeklerin Frekans Tabloları

Tablo 5.13. Pandeminin Yaratmış Olduğu Etki Düzeyi Açısından Katılımcı Görüşleri

Soru	Cevaplar	Tarım Çalışanları Sayısı(n=200)	
		Sayı(n)	Yüzde(%)
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda tedarikinin zorlaşacağını	Kesinlikle katılmıyorum	25	12,5
	Katılmıyorum	16	8,0
	Kararsızım	32	16,0
	Katılıyorum	62	31,0
	Kesinlikle katılıyorum	65	32,5

düşünüyorum.				
	Toplam	200	100	
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle yurtiçi gıda üretim kapasitesinin daha önemli hale geleceğini düşünüyorum	Kesinlikle katılmıyorum	18	9,0	
	Katılmıyorum	19	9,5	
	Kararsızım	41	20,5	
	Katılıyorum	48	24,0	
	Kesinlikle katılıyorum	74	37,0	
	Toplam	200	100	
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda fiyatlarının gittikçe artacağını düşünüyorum	Kesinlikle katılmıyorum	16	8,0	
	Katılmıyorum	16	8,0	
	Kararsızım	22	11,0	
	Katılıyorum	55	27,5	
	Kesinlikle katılıyorum	91	45,5	
	Toplam	200	100	
Covid-19 salgın süreci devam ederse işçi ücretleri konusunda ne düşünüyorsunuz?	Ücretler artar	172	86,0	
	Ücretler değişmez	12	6,0	
	Ücretler azalır	3	1,5	
	Kayıp veri	13	6,5	
	Toplam	200	100	
"Tarım sektörü Covid-19	Kesinlikle katılıyorum	78	39,0	

pandemisi etkisiyle zarar görmüştür" fikri için ne düşünüyorsunuz?	Katılıyorum	62	31,0
	Kararsızım	28	14,0
	Katılmıyorum	15	7,5
	Kesinlikle katılmıyorum	17	8,5
	Toplam	200	100
"Covid-19 pandemi döneminde yeterli miktarda üretim yapılabilmektedir" fikri için ne düşünüyorsunuz?	Kesinlikle katılıyorum	27	13,5
	Katılıyorum	38	19,0
	Kararsızım	45	22,5
	Katılmıyorum	43	21,5
	Kesinlikle katılmıyorum	47	23,5
	Toplam	200	100
Covid-19 salgını süre gelen yıllarda devam ederse ekonomiyi olumsuz etkileyerek dünyadaki açlığı arttırır?	Kesinlikle katılmıyorum	21	10,5
	Katılmıyorum	11	5,5
	Kararsızım	28	14,0
	Katılıyorum	76	38,0
	Kesinlikle katılıyorum	64	32,0
	Toplam	200	100
Covid-19 salgını nedeniyle girdi fiyatlarında artış yaşandı mı?	Evet	189	94,5
	Hayır	11	5,5
	Toplam	200	100

Tablo 5.13’de Covid-19 Pandemisi etkisinin genel anlamda tarım sektörüne etkisinin katılımcılar tarafından değerlendirildiği frekans analizleri görülmektedir. Ölçeklerin özelliği “Covid-19 salgını nedeniyle girdi fiyatlarında artış yaşandı mı?” sorusu haricinde 5’li Likert ölçek ile hazırlanmış olup katılımcı cevapları da buna göre değerlendirmeye alınmıştır. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda tedarikinin zorlaşacağını düşünüyorum” ölçeğine katılımcıların %63,5’i (n=127) “Katılıyorum/Kesinlikle Katılıyorum” cevabını vermiştir. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle yurtiçi gıda üretim kapasitesinin daha önemli hale geleceğini düşünüyorum” ölçeğine “Katılıyorum/Kesinlikle katılıyorum” cevabını verenlerin oranı %61 (n=122)’dir. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda fiyatlarının gittikçe artacağını düşünüyorum” ölçeğine “Katılıyorum/Kesinlikle katılıyorum” diyen katılımcıların oranı %73 (n=146)’tır. “Tarım sektörü Covid-19 pandemisi etkisiyle zarar görmüştür” fikri için ne düşünüyorsunuz? ölçeğine verilen “Katılıyorum/Kesinlikle katılıyorum” cevabını veren katılımcıların oranı %70 (n=140)’tir. “Covid-19 pandemi döneminde yeterli miktarda üretim yapılabilmektedir” fikri için ne düşünüyorsunuz? ölçeğine “Katılmıyorum/Kesinlikle katılmıyorum” diyen katılımcıların oranı %45 (n=90)’tir. “Covid-19 salgını süre gelen yıllarda devam ederse ekonomiyi olumsuz etkileyerek dünyadaki açlığı arttırır?” sorusuna katılımcıların %70’i (n=140) “Katılıyorum/Kesinlikle katılıyorum” cevabını vermişlerdir. “Covid-19 salgın süreci devam ederse işçi ücretleri konusunda ne düşünüyorsunuz?” diye sordüğümüz katılımcılardan %86’sı(n=172) “Ücretler artar” cevabını verirken, %6’sı (n=12) “Ücretler değişmez” cevabını vermiştir. Aynı ölçekte “Ücretler azalır” cevabını veren katılımcı oranı %1,5 (n=3)’tir. Bu ölçeğe herhangi bir cevap vermeyen katılımcı oranı ise %6,5 (n=13)’tir. “Covid-19 salgını nedeniyle girdi fiyatlarında artış yaşandı mı?” ölçeğine katılımcıların %94,5’i (n=189) “evet” cevabını verirken, “hayır” diyenlerin oranı %5,5 (n=11)’tir.

Özellikle pandemi sürecinde ülkelerin sınır kapatma kararları ve sürecin gidişatı konusunda herhangi bir fikir sahibi olunamaması durumu kendine yeterlilik konusunu yeniden gündeme getirmiştir. Bu dönem içerisinde alınan ihracat kısıtlamaları gıdanın erişilebilirlik düzeyini oldukça etkilemiştir. Ülkeler gıda tedarikini sağlamak ve kendi

vatandaşlarına gıda arzı sağlayabilmek adına diğer ülkelere yaptıkları ihracatları durdurma kararları almıştır. Bu anlamda katılımcılara yöneltilen ölçekler, pandemi süreci gibi küresel gıda arzını etkileyen sorunlu bir süreçte gıdanın erişimi, arzı ve genel anlamda üretimi konusunda katılımcıların fikirleri irdelenmiştir. Özellikle salgın sürecine yönelik haberlerde tarımın durumu ve gidişatı konusunda katılımcıların bir fikrinin oluştuğu gözlemlenmiştir. Katılımcıların cevaplarına göre gıdaya olan ulaşım salgın süreci devam ederse zorlaşacaktır. Yine bu anlamda araştırmaya katılan katılımcıların gıda fiyatlarının artacağı konusunda fikirleri bulunmaktadır. Oranlara bakıldığında katılımcılar, tarımın bu süreçten oldukça fazla etkilendiğini düşünmektedir. Yine araştırmamıza katılan katılımcıların %61'i kendine yeterlilik konusunda yurtiçi gıda üretiminin daha önemli hale geleceğini düşünmektedir. Covid-19 pandemi dönemi ve salgın sürecinin devam ettiği bir senaryoda araştırmamıza katılan katılımcılara göre tarım sektörünün etkilenme düzeyi oldukça fazla gerçekleşecektir. Bu düşüncenin temel sebebi tarımın güncel anlamda yaşadığı problemler dâhilinde böyle bir sürecin de varlığı tarım sektörüne yeni bir sorun alanı yaratmasıdır. Katılımcıların ölçeklerimize verdiği cevapların oransal düzeylerine bakıldığında bu durum net bir biçimde ifade edilmiştir. Salgın gibi küresel bir etki tarım sektörüne etki edecektir.

2. Anketin Güvenilirlik Analizine Ait Cronbach's Alpha Testi

Tablo 5.14. Güvenilirlik Analizi Tablosu

Cronbach's Alpha Değeri	Madde Sayısı
,841	29

Uygulanan anketimizin güvenilir olup olmadığı konusunda istatistik programı çerçevesinde Likert ölçekli sorular ile Cronbach's Alpha testi uygulanmıştır. Cronbach's Alpha ölçümü, araştırmalarda uygulanan ölçek sorularındaki maddelerin homojen olarak dağılıp dağılmadığını sorgulayabilmek adına kullanılan bir yöntemdir. Değerin yüksek bulunması ölçekte oluşturulan maddelerin birbirleri ile olan tutarlılığını göstermektedir. Değer aralığı $0 < R_2 < 0.40$ ise ölçeğin güvenilir olmadığını, $0.40 < R_2 < 0.60$ arasında ise düşük güvenilirlikte olduğu, $0.60 < R_2 < 0.80$ ise güvenilir olduğu, $0.80 < R_2 < 1.00$ olduğunda ölçeğin oldukça yüksek güvenilirlikte olduğu belirtilmektedir.

(Yıldız ve Uzunsakal,2018:19). Uygulanan test sonucunda Cronbach's Alpha değerimiz 0,8'den büyük olarak bulunmuştur. Hesaplanan değer $R_2=0,841$ olarak bulunmuştur. Buna göre uygulanan ölçeğimiz %84,1 oranında güvenilir kabul edilebilmektedir. Katılımcıların maddelere dair vermiş oldukları cevapların ortalamaları ve standart sapmaları Tablo 5.15'te görülmektedir.

Tablo 5.15. Güvenilirlik Analizi (Maddelerin İstatistikleri)

Covid-19 Dönemine Ait Bilgiler Ölçeği	Ortalama	Standart Sapma
Pandemi kısıtlamaları yüzünden ürettiğiniz tarımsal veya hayvansal ürünleri, üretim yaptığınız ilçenin dışındaki yurtiçi lokasyonlara gönderirken zorluk(nakliye sorunu, çıkış yasağı vb. gibi sorunlar)yaşadınız mı?	1,99	1,230
Covid-19 pandemi dönemi üretim verimliliğinizi ne derecede etkiledi?	2,21	1,419
Pandemi döneminde uygulanan gıda ticareti kısıtlamaları tarım sektöründe yaşanabilecek arz-talep dengesizliğini önemli düzeyde etkilemektedir.	2,19	1,127
Salgın dönemi esnasında gelirlerinizde ne tür bir etki hissettiniz?	3,14	1,521
Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre üreticiden direk tüketiciye aracısız oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?	3,32	1,294
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda tedarikinin zorlaşacağını düşünüyorum.	3,73	1,285
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi	3,70	1,329

gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle yurtiçi gıda üretim kapasitesinin daha önemli hale geleceğini düşünüyorum		
İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda fiyatlarının gittikçe artacağını düşünüyorum	4,01	1,216
Covid-19 salgını nedeniyle Tarım ve Orman Bakanlığının almış olduğu önlemler konusunda ne düşünüyorsunuz?	2,07	1,084
"Tarım sektörü Covid-19 pandemisi etkisiyle zarar görmüştür" fikri için ne düşünüyorsunuz?	2,04	1,208
Covid-19 salgını süre gelen yıllarda devam ederse ekonomiyi olumsuz etkileyerek dünyadaki açlığı artırır?	3,75	1,254
Son yıllarda yaşanan döviz dalgalanmaları tarımsal ticaretinizi nasıl etkiledi?	4,36	,958
"Covid-19 pandemi döneminde yeterli miktarda üretim yapılabildiği" fikri için ne düşünüyorsunuz?	3,17	1,283
Tarımsal Olarak, Geleceğe Yönelik Beklentiler Ölçeği	Ortalama	Standart Sapma
Tarımsal gelirlerinizden memnunuz musunuz?	2,11	1,060
Küresel anlamda gıda ticaretinde yaşanabilecek olumsuzluklar, tarım sektörüne olan ilginde ve çalışmaya bakış açısında bir farklılık meydana getirir.	2,40	1,031
Üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi tarımdaki işimi bırakmama sebep olabilir.	2,35	1,222

Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir? -Tarım arazileri parçalanmamalı	3,68	1,358
Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?- Devlet üreticiyi maddi açıdan desteklemeli	4,16	1,140
Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?- Kırsal güçlendirme politikaları uygulanmalı	4,03	1,244
Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?-Modern tarım yöntemleri uygulanmalı	4,07	1,115
Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?-Bilinçli tarım için sektör çalışanlarına eğitim uygulanmalı	4,03	1,187
Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?-Tarım sektörü gençlere özendirilmeli	3,88	1,360

Yukarıdaki tabloda 5’li likert tipi ölçek maddelerinin katılımcı ortalamaları verilmiştir. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda tedarikinin zorlaşacağını düşünüyorum.” diyen katılımcıların ortalamaları 3,73’tür. Ortalama değer 4’e yakın olup katılımcılar bu maddeye çoğunlukla “Katılıyorum” cevabını vermişlerdir. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle yurtiçi gıda üretim kapasitesinin daha önemli hale geleceğini düşünüyorum” maddesinde ise ortalama değer 3,70’tir. Bu anlamda katılımcıların çoğunluğu “Katılıyorum” cevabına yönelik bir tutum sergilemişlerdir. “İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda fiyatlarının gittikçe artacağını düşünüyorum” ölçeğinde ortalama değer 4,01 olarak bulunmuş, çoğunlukla katılımcıların “Katılıyorum” cevabını verdiği

anlaşılmıştır. “Son yıllarda yaşanan döviz dalgalanmaları tarımsal ticaretinizi nasıl etkiledi?” ölçeğimize “Etkiledi/Çok etkiledi” aralığında cevap verilmiştir. “Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?” ölçeğinde katılımcılara altı adet öneri üzerinden “Kesinlikle katılmıyorum, Katılmıyorum, Kararsızım, Katılıyorum ve Kesinlikle katılıyorum” şeklinde 5’li likert ölçek analizi yapılmıştır. “Tarım arazileri parçalanmamalı” önerisinde 3,68 ortalama değer ile katılımcılar daha çok “Kararsızım” ve “Katılıyorum” seçeneğine yönelmişlerdir. “Devlet üreticiyi maddi açıdan desteklemeli” önerisinde ortalama 4,16 bulunarak “Katılıyorum” cevabının verildiği görülmüştür. “Kırsal güçlendirme politikaları uygulanmalı” önermesinde ortalama değer 4,03’tür. Burada katılımcıların “Katılıyorum” cevabını tercih ettikleri görülmüştür. “Bilinçli tarım için sektör çalışanlarına eğitim uygulanmalı” ortalaması ise 4,07 olup “Katılıyorum” seçeneği tercih edilmiştir. “ Tarım sektörü gençlere özendirilmeli” önerisinde oran 3,88’dir. Bu konuda katılımcılar bu öneriye “kararsızım” ve “katılıyorum” aralığında yaklaşmışlardır.

3. Normallik Testi ve Varyansların Homojenliği Testi

Tablo 5.16. Normallik Testi (İş Yapma Durumu-Tarımsal Statü)

Salgın süreci esnasında yaşanan kapanma dönemi içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yaptınız mı?			
		İstatistik	Standart Hata
İş Sahibi	Ortalama	1,16	,035
	Medyan	1,00	
	Varyans	,134	
	Standart Sapma	,366	
	Minimum	1	
	Maksimum	2	
	Aralık	1	
	Çarpıklık	1,908	,233
	Basıklık	1,671	,461
Ücretli Tarım	Ortalama	1,36	,152

İşçisi	Medyan	1,00	
	Varyans	,255	
	Standart Sapma	,505	
	Minimum	1	
	Maksimum	2	
	Aralık	1	
	Çarpıklık	,661	,661
	Basıklık	-1,964	1,279
Ücretsiz Aile İşçisi	Ortalama	1,19	,044
	Medyan	1,00	
	Varyans	,156	
	Standart Sapma	,395	
	Minimum	1	
	Maksimum	2	
	Aralık	1	
	Çarpıklık	1,612	,271
	Basıklık	,614	,535

Yukarıda ki tablo da “salgın süreci esnasında yaşanan kapanma dönemi içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işinin yapılıp yapılamadığı” sorusu farklı tarım çalışanları üzerinden normallik testi ile ölçülmüştür. Tabloda iş sahibi, ücretli tarım işçisi ve ücretsiz aile işçisi kategorilerine göre salgın esnasında çalışma durumları ölçeğinin normal dağılıma uyduğu tespit edilmiştir. Burada elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin George ve Mallery (2010)’nin kabul ettikleri “+1 ve -1 arasındaki basıklık değeri mükemmel olarak kabul edilir. Ancak uygulamaya bağlı olarak çoğu durumda +2 ve -2 değer aralığı kabul edilebilmektedir.” Referansı ile kabul edilmiştir. -2 ve +2 değer aralığı referansına göre ölçeklerin normal dağıldığı tespiti yapılmıştır.

Tablo 5.17. Normallik Testi (Gıda İnternet Alışverişi-Yaşa Göre)

Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre üreticiden direk tüketiciye aracısız oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?		İstatistik	Standart Hata
18-25	Ortalama	3,24	,278
	Medyan	3,00	
	Varyans	1,316	
	Standart Sapma	1,147	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,520	,550
	Basıklık	,201	1,063
26-35	Ortalama	3,14	,249
	Medyan	3,00	
	Varyans	2,237	
	Standart Sapma	1,496	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,196	,393
	Basıklık	-1,337	,768

36-45	Ortalama	3,11	,187
	Medyan	3,00	
	Varyans	1,545	
	Standart Sapma	1,243	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,149	,357
	Basıklık	-,721	,702
46-55	Ortalama	3,31	,222
	Medyan	3,50	
	Varyans	1,577	
	Standart Sapma	1,256	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,327	,414
	Basıklık	-,879	,809
56-65	Ortalama	3,28	,173
	Medyan	4,00	
	Varyans	1,706	
	Standart Sapma	1,306	
	Minimum	1	

	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,496	,316
	Basıklık	-,779	,623
66 yaş ve üstü	Ortalama	,317	,345
	Medyan	3,00	
	Varyans	1,424	
	Standart Sapma	1,193	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	-,763	637
	Basıklık	,418	1,232

Yukarıdaki tabloda gıda ticaretinin internet alışverişi üzerinden başarılı olup/olmayacağı değişkeninin yaş değişkenine göre incelenmesi normallik testi uygulanmıştır. Burada elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin George ve Mallery (2010)'nin kabul ettikleri "+1 ve -1 arasındaki basıklık değeri mükemmel olarak kabul edilir. Ancak uygulamaya bağlı olarak çoğu durumda +2 ve -2 değer aralığı kabul edilebilmektedir." Referansı ile kabul edilmiştir. -2 ve +2 değer aralığı referansına göre ölçeklerin normal dağıldığı tespiti yapılmıştır.

Tablo 5.18. Varyansların Homojenliği Testi (İş Yapma Durumu-Tarımsal Statü)

Salgın süreci		Levene	df1	df2	Sig.
esnasında yaşanan	Ortalamaya Dayalı	İstatistik			
kapanma dönemi		3,510	2	195	,032

içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yaptınız mı?	Medyana Dayalı	1,455	2	195	,236
	Medyana dayalı ve ayarlanmış df ile	1,455	2	188,900	,236
	Düzenlenmiş ortalamaya göre	3,510	2	195	,032

H_0 : İş sahibi, ücretli tarım işçisi ve ücretsiz aile işçisi tarım çalışanları bağımsız değişkenleri arasında kapanma dönemi esnasında, iş yapılıp/iş yapmama konusu arasında fark yoktur.

H_a : İş sahibi, ücretli tarım işçisi ve ücretsiz aile işçisi tarım çalışanları bağımsız değişkenleri arasında kapanma dönemi esnasında, iş yapılıp/iş yapmama konusu arasında fark vardır.

Yapılan testte varyansların homojen dağılıp dağılmadı incelenmiştir. Buna göre p değerimiz 0,050'den küçük bir değer almıştır ($0,032 < 0,050$). Varyanslarımız eşit olarak dağılmamaktadır. Tabloda görüldüğü üzere p değerimiz 0,032 bulunmuştur. Buna göre $p > 0,050$ olduğunda H_0 hipotezi kabul edilirken, $p < 0,050$ olduğunda H_0 değeri kabul edilmemektedir. Bulduğumuz p değeri $0,032 < 0,050$ olduğundan H_0 hipotezimiz reddedilmektedir.

Tablo 5.19. Varyansların Homojenliği Testi (Gıda İnternet Alışverişi-Yaşa Göre)

Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre	Ortalamaya Dayalı	Levene İstatistik	df1	df2	Sig.
		1,149	5	192	,336
	Medyana Dayalı	,931	5	192	,462

üreticiden direk tüketiciye aracısız oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?	Medyana dayalı ve ayarlanmış df ile	,931	5	176,721	,462
	Düzenlenmiş ortalamaya göre	1,137	5	192	,342

H_0 : Tarımda internet alışverişi konusundaki görüşlerin yaşa göre anlamlı bir farkı yoktur.

H_a : Tarımda internet alışverişi konusundaki görüşlerin yaşa göre anlamlı bir farkı vardır.

Tabloda görüldüğü üzere p değerimiz 0,336 bulunmuştur. Buna göre $p > 0,050$ olduğunda H_0 hipotezi kabul edilirken, $p < 0,050$ olduğunda H_0 değeri kabul edilmemektedir. Bulduğumuz p değeri $0,336 > 0,050$ olduğundan H_0 hipotezimiz kabul edilmektedir.

4. Tek Yönlü Varyans Analizi (One-Way ANOVA)

Anova Testi bağımsız gruplar arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı yönünde analiz yapmamızı sağlayan parametrik bir testtir.

H_0 :Gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_a :Gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

4.1. Salgın Süreci Esnasında Yaşanan Kapanma Dönemi İçerisinde İş Yapılabilme Durumu

Tablo 5.20. Betimleyici İstatiksel Analiz (Tarımdaki Statüye Göre İş Yapma Durumu)

Betimleyici								
Salgın süreci esnasında yaşanan kapanma dönemi içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yaptınız mı?								
N	Ortalama		Standart sapma	Standart hata	Ortalama İçin %95 Güven aralığı			
					Alt sınır	Üst sınır	Minimum	Maksimum
İş sahibi	108	1,16	,366	,035	1,09	1,23	1	2
Ücretli tarım işçisi	11	1,36	,505	,152	1,02	1,70	1	2
Ücretsiz aile işçisi	79	1,19	,395	,044	1,10	1,28	1	2
Toplam	198	1,18	,387	,027	1,13	1,24	1	2

Yukarıdaki tabloda İş sahibi, ücretli tarım işçisi ve ücretsiz aile işçisi arasında kapanma dönemi esnasında tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yapılıp yapılmama konusunda farkın olduğu tespit edilmiştir. Bu tespite göre özellikle iş sahibi olan katılımcıların ve ücretsiz aile işçilerinin, salgın döneminde tarım işlerini yapabildiği ortalama değerlerinin “Evet” seçeneğine daha yakın olmasından kaynaklandığı görülmüştür. Bu iki grup birbirine yakındır. Ancak ücretli tarım işçilerinin ortalama değeri “Hayır” değerine daha yakındır. Bu anlamda iş sahibi ve ücretsiz aile işçilerinin iş yapabilme olanakları bu süreçte tarım işi ile uğraşan iş sahibi kişilere yönelik verilen izin durumu olmuştur. Ancak ücretli işçiler bu izinden belirli bir süreçten sonra yararlanabilmişlerdir.

Tablo 5.21. One-Way Anova Testi (Tarımdaki Statüye Göre İş Yapma Durumu)

Anova					
Salgın süreci esnasında yaşanan kapanma dönemi içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yaptınız mı?					
	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arası	,433	2	,217	1,455	,236
Gruplar içi	29,021	195	,149		
Toplam	29,455	197			

Gruplar arası anlamlılık değerine bakıldığında ise $0,23 > 0,050$ sonucunda çıkarak sonucun anlamlı olmadığını ifade etmektedir. Bu anlamda salgın süreci esnasında iş yapabilme durumunun tarımsal alandaki statüye göre ölçüldüğü Anova testimizin sonuçlarına göre gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

4.2. Üreticiden Tüketicieye Aracısız Oluşturulabilecek Bir İnternet Alışveriş Sisteminin Tarımın Geleceği Açısından Başarı Durumu

H_0 :Gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_a :Gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Tablo 5.22. Betimleyici İstatistiksel Analiz (Yaşa Göre Gıda Alışveriş Sistemine Bakış)

Betimleyici								
Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre üreticiden direk tüketiciye aracısız oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?								
N	Ortalama	Standart sapma	Standart hata	Ortalama İçin %95 Güven aralığı	Alt sınır	Üst sınır	Minimum	Maksimum
18-25	17	3,24	1,147	,278	2,65	3,83	1	5
26-35	36	3,14	1,496	,249	2,63	3,64	1	5

36-45	44	3,11	1,243	,187	2,74	3,49	1	5
46-55	32	3,31	1,256	,222	2,86	3,77	1	5
56-65	57	3,28	1,306	,173	2,93	3,63	1	5
66 yaş ve üstü	12	3,17	1,193	,345	2,41	3,92	1	5
Toplam	198	3,21	1,289	,092	3,03	3,39	1	5

Tablo 5.23. One –Way Anova Testi (Yaşa Göre Gıda Alışverişi Sistemine Bakış)

Anova

Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre üreticiden direk tüketiciye aracısız oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?

	Kareler Toplamı	df	Ortalamanın Karesi	F	Sig.
Gruplar arası	1,244	5	,249	,147	,981
Gruplar içi	325,847	192	1,697		
Toplam	327,091	197			

Yukarıdaki tabloda internet alışveriş sisteminin başarılı olup/olmayacağı değişkeni ile yaş değişkeninin arasında anlamlı bir farkın olmadığı ortaya çıkmıştır. $0,981 > 0,050$ Buna göre H_0 hipotezimiz kabul edilmektedir. Burada oluşturulan hipotezimizin temel sebebine etki eden neden, Covid-19 pandemi esnasında yaşanan kapanma dönemi ve insanların virüs riski doğrultusunda dışarıya çıkmadan alışveriş yapabilme isteği, dönem içerisinde internet alışverişlerinin artmasıdır. Bu anlamda özellikle gıda konusunda yaşanan internet alışveriş artışı, insanların yeni bir tercih mekanizmasını oluşturmasına sebep olmuştur. Araştırmamızda ki bölümlerden birini oluşturan tarım sektörünün gelişimi ve değişimi için uygulanan yeni tarımsal modeller, gıdanın ulaşılabilirliğini arttırmak amacıyla geliştirilmiş yeni yaklaşımlardır. Örneğin Topluluk Destekli Tarım modelinde üreticiden direk tüketiciye oluşturulan bir mekanizma bulunmaktadır. Yine günümüz dünyasının yeni yaklaşımı olan Tarım 4.0

gibi bir olgudan bahsedilmektedir. Tarım 4.0 akıllı tarım uygulamalarını bünyesinde barındıran, teknolojinin üretime, dağıtım ve sofraya kadar ulaştırılmasını sağlayabilecek yeni bir dönüşümü içinde bulundurmaktadır. Bu anlamda teknolojik boyutun gelişmesi, üreticiden doğrudan tüketiciye iletilen gıdanın daha verimli olabileceği fikrini barındırmaktadır. Oluşturulan hipotezimizde buna yönelik bir düşünceden kaynaklanmaktadır. Araştırmamıza katılan katılımcıların bu konudaki fikirlerini ölçebilmek amacıyla oluşturduğumuz soruda “üretici ve tüketici arasında doğrudan internet alışveriş sisteminin başarılı olup/olmayacağı” yaş gruplarına göre incelenmiştir. Özellikle analiz sonucunda varılmak istenen hedef gençlerin bu konuyu desteklemeleri yönünde olmuştur. Teknoloji ve bilgi çağının içerisinde bulunan genç tarım çalışanlarının gelecekte böyle bir durumu desteklemeleri beklenmiş, yaşı daha büyük tarım çalışanlarının ise geleneksel tarım aracılık sistemini desteklemeleri beklenmiştir. Ancak varılan sonuca göre yaş grupları arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Bu anlamda araştırmamıza katılan yaş gruplarının, teknoloji ile oluşturulabilecek bir tarım alışveriş sistemini aynı ölçülerde yorumladığı gözlemlenmiştir.

5. Bağımsız Örneklemeler T- Testi

Öncelikle T-Testine başlamadan önce verilerin normal dağılım gösterip göstermedikleri incelenmiştir.

Tablo 5.24. Bağımsız Örneklemelerin Normallik Testi (Girdi Fiyatlarına Göre İş Yapma Durumu)

Covid-19 salgını nedeniyle girdi fiyatlarında artış yaşandı mı?

Üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi tarımdaki işimi bırakmama sebep olabilir.			
		İstatistik	Standart Hata
Evet	Ortalama	2,30	,090
	Medyan	2,00	
	Varyans	1,539	
	Standart Sapma	1,241	

	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	,619	,177
	Basıklık	-,658	,352
Hayır	Ortalama	2,18	,377
	Medyan	2,00	
	Varyans	1,564	
	Standart Sapma	1,250	
	Minimum	1	
	Maksimum	5	
	Aralık	4	
	Çarpıklık	1,463	,661
	Basıklık	1,822	1,279

Yukarıda elde edilen verilere göre üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi ve girdi fiyatları bu yönde ilerlerse tarımı bırakıp/bırakmama durumu arasındaki dağılımın normallliği incelenmiştir. Burada elde edilen çarpıklık ve basıklık değerlerinin George ve Mallery (2010)'nin kabul ettikleri “+1 ve -1 arasındaki basıklık değeri mükemmel olarak kabul edilir. Ancak uygulamaya bağlı olarak çoğu durumda +2 ve -2 değer aralığı kabul edilebilmektedir.” Referansı ile kabul edilmiştir. -2 ve +2 değer aralığı referansına göre ölçeklerin normal dağıldığı tespiti yapılmıştır.

Tablo 5.25. Bağımsız Örneklemelerin T Testi (Girdi Fiyatlarına Göre İş Yapma Durumu)

Üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi tarımdaki		Varyansların Eşitliği İçin Levene Testi					Ortalamaların eşitliği için t-test	
		F	Sig.	t	df	Sig. (2-tailed)	Ortalama Fark	Standart hata farklılıklar

işimi bırakmam						)		1
a sebep olabilir.	Eşit varyanslar varsayılmıştır	1,078	,300	,297	198	,767	,114	,385
	Eşit farklar varsayılmadı			,295	11,177	,773	,114	,388

H₀:Gruplar arasında anlamlı bir fark yoktur.

H_a:Gruplar arasında anlamlı bir fark vardır.

Varyansların homojenliği testinde p değeri 0,30>0,05 olarak bulunarak varyansların homojen dağıldığı söylenebilmektedir. Yapılan bağımsız örneklem t testine göre p değerimiz 0,767 çıkarak H₀ hipotezimiz kabul edilmektedir. Buna göre girdi fiyatlarında artış yaşandı mı sorusuna “evet” diyenler ile “hayır” diyenlerin, tarımı bırakma durumlarının karşılaştırıldığı analizde anlamlı bir fark bulunmamıştır. Bu anlamda araştırmaya katılan katılımcıların girdi fiyatlarında yaşanabilecek yükselmeler dâhilinde üretimi bırakıp bırakmama kararlarında, girdi fiyatlarında artışı hissedenler ve bu soruya “evet” diyenler ile aynı soruya “hayır” diyenler arasında bir fark bulunamamıştır. Katılımcılar eşit oranda “üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi tarımdaki işimi bırakmama sebep olabilir” demişlerdir. Özellikle tarım sektörünün bel kemiği olan girdiler, üreticiler açısından oldukça önemlidir. Bu alanda yaşanabilecek değişimler, üreticinin sektöre olan bakış açısına etki edebilecektir.

SONUÇ

Tarım, tüm dünya için beslenmenin ana kaynağı olmakla birlikte, tüm ekonomik sektörlere etki eden önemli bir sektör olma özelliği taşımaktadır. İlk insanlıktan itibaren doğada hayatta kalmanın ana kuralını oluşturan gıda, günümüzde “beslenebilme ihtiyacı” hedefinin dışında, her sektöre etki edebilen çok yönlü bir yapı halini almıştır. Günümüzdeki anlamıyla tarım sektörü, sanayideki hammadde ihtiyacına cevap veren, gıda turizmi hedefinin ana karakteri olan, sağlıklı yaşam hakkının temel kuralı olan bir sektör olmaktadır.

Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü gibi kuruluşların küresel hedefi de tarım sektörünün bu çok yönlü yapısı ile birlikte dünyada gıdaya erişemeyen tek bir kişinin dahi olmamasıdır. Bu anlamda oluşturulan politikalar, hedefler gıda güvenliğini en başta tutan bir yaklaşım ile gerçekleştirilmektedir. Ancak temel riskleri içinde barındıran tarım sektörü günümüzde ne yazık ki hala tam olarak üzerinde gerekli tedbirler alınmaya çalışılsa da istenilen düzeye gelemeyen bir ekonomik sektör olma özelliği taşımaktadır. İklim değişimi, küreselleşmenin getirdiği hızlı gıda serüveni, ülkelerin ekonomik olarak aynı şartlarda olmayışı, üretim için gerekli olan girdilerdeki maliyet sorunları gibi sorun alanları, günümüzde tarımın ve buna bağlı olarak gıdanın güvenliğini tehdit etmektedir. Ayrıca 2019 itibariyle meydana gelen küresel salgın, olumsuz bir tarım sektörü ortamına dâhil olarak yeni sorun alanlarını beraberinde getirmiştir. Ülkelerin bu dönem içerisinde ihracat kısıtlamaları örneğinde olduğu gibi alınan kararlar, devletlerin kendine yeterliliği yeniden düşünmesi gerekliliğini ortaya koymuştur.

Süreç içerisindeki ekonomik belirsizlik ortamı, ihracattaki düşüşler, ticaret engelleri gibi olumsuzluklar tarım sektörünü büyük ölçüde etkilemiştir. Bu anlamda ülkemizde de bazı sorunlar meydana gelmiştir. Özellikle temel gıda maddelerinde çoğunlukla dışa bağımlı olan ülkemizde tarım sektörü, son yıllarda dövizde yaşanan dalgalanmalar neticesinde artan girdi fiyatları, iklimde yaşanan kuraklık ya da aşırı yağış gibi olumsuzluklar, tarım alanlarının gittikçe azalması gibi problemlerle zaten karşı karşıya kalmaktadır. Covid-19 gibi bir salgının da doğrudan etkisi ile tarım üzerinde inceleme yapılmayı hak eden bir sektör olmuştur.

Araştırmamız tüm bu doğrultular ışığında tarım sektörü çalışanlarının salgın döneminde neler yaptığı ve gelecekte bu tip durumlarla karşı karşıya kalınmaya devam edildiği sürece, tarımın geleceğine yönelik fikirlerinin neler olduğu değerlendirilmek istenmiştir. Bu amaçla Çanakkale İlinde ve ilçelerinde ikametgâh eden ve tarımda aktif görev alan tarım çalışanları ile bir çalışma yapılmıştır. Ayrıca araştırmanın oluşturulmasında Covid-19 salgınının tarım çalışanlarına etkisinin ölçüldüğü referans çalışmalardan biri olan Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı'na bağlı Bahri Dağdaş Uluslararası Tarımsal Araştırma Enstitüsü'nün hazırladığı çalışma, Covid-19 salgının yerele olan etkisinin incelenmesinde etkili olmuştur. (BDUTAEM, 2021)'in Konya İlinde Covid-19 döneminin tarım işletmelerine olan etkisinin araştırıldığı çalışmada yaptığımız çalışmanın sonuçlarına benzer bulgular bulunmuştur. Özellikle bu çalışmada da Covid-19 döneminin öncesinde ve sonrasında üretim düzeninin değişmediği, üretim problemlerinin aynı düzeyde olduğu, var olan problemlerin yaşanan girdi artışlarından kaynaklandığı tespit edilmiştir. (Paganini ve diğerleri, 2020) 'nin Güney Afrika ve Endonezya'da Covid-19 gibi durumların yerel gıda sistemlerine ve çiftçilere olan etkilerini ölçmek için oluşturdukları çalışmalarında çiftçilerin Covid-19 döneminde küçük aile çiftliklerinin iş yapabilme konusunda herhangi bir sorun yaşamadığını ve mallarını satarken sorun yaşamadıkları tespit edilmiştir. Ayrıca çalışmaya katılan katılımcıların özellikle artan gıda fiyatları doğrultusunda gıdaya ulaşmada problem yaşadıkları ve kendi tüketim ihtiyaçlarının bu anlamda arttığı belirtilmiştir. Yine (Sapbamrer ve diğerleri, 2022)'nin Taylandlı çiftçilerin Covid-19 etkisi ile tarımsal çalışma durumlarını, mental sağlıklarını inceledikleri çalışmada katılımcıların en çok girdi maliyetleri ve hane halkı masraflarının arttığı yönünde görüşleri olduğu belirtilmiştir. Benzer bir sonuçta (Menon ve Schmidt-Vogt, 2022)'un Güney Hindistan'ın Kerala bölgesinde gerçekleştirdiği çalışmalarında yer almaktadır. Covid-19'un tarım çalışanlarına etkisin incelendiği bu çalışmada da katılımcıların en çok girdi fiyatlarının artışı konusunda problem yaşadıkları ve ayrıca bölgede işçi ücretlerinin artış gösterdiği belirtilmiştir. Bu anlamda uluslararası literatürde de çalışmamızla benzer sonuçlara varılmıştır. Özellikle salgın esnasında artan girdi fiyatları çalışmamızda da tarım çalışanlarının en önemli sorunlarından birisidir. Ayrıca yukarıda verilen Güney Afrika ve Endonezya'da yapılan çalışmada aile çiftliklerinin salgın esnasında iş yapabildikleri ifade edilmiştir. Oluşturduğumuz çalışmada da salgın esnasında

katılımcılar, iş yapabildiklerini ifade etmişlerdir. Yine yapılan çalışmalarda Covid-19 salgın dönemi esnasında tarım çalışanlarının kendi ihtiyaçları doğrultusunda masraflarının artması, araştırmamızda “kendi gıda ihtiyaçlarınız için fazladan bir gelir kaybı yaşadınız mı?” sorusunda elde ettiğimiz bulgular ile benzerlik göstermektedir.

Araştırmamızın başlangıcında oluşturulan hipotezler doğrultusunda bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu anlamda özellikle kapanma dönemi esnasında tarım çalışanlarının iş yapamadığı düşüncesi ile oluşturulan H₁ hipotezimiz, araştırmaya katılan katılımcıların verdikleri cevaplara göre reddedilmiştir. Katılımcılar özellikle köylerde yaşayan katılımcılar oldukları için bu alanlarda tarlaya/bahçeye ya da hayvanlarına doğrudan ulaşabilmiş olduklarını ifade etmişlerdir. Yine bu anlamda, ülkemizde tarım çalışanlarına getirilen yasaklardan muaf tutulma kararı ve bunun için oluşturulan izin belgeleri ile tarım çalışanları rahatlıkla tarım işlerini yapabilmişlerdir. Bir diğer hipotezimiz olan H₂ hipotezine göre tarım çalışanlarının ekonomik olarak gelir kaybına uğradıkları çalışmanın bulgularından olup bu hipotezimiz geçerlidir. Ekonomik gelir kaybına uğramadaki asıl sebebin tarım çalışanlarının iş yapamama durumundan değil, salgın sürecindeki ekonomik istikrarsızlıkla birlikte artan girdi masrafları gibi sebepler neticesinde olduğu belirlenmiştir. Tarım çalışanlarının Covid-19 salgın süreci devam ederse tarımın bundan etkileneceği yönündeki H₃ hipotezimiz de kabul edilmiştir. Tarım çalışanlarına yöneltilen sorular neticesinde, pandeminin tarıma arz ve fiyat yönünden etki edeceği gibi sonuçlar elde edilmiştir. Sonuçlara bakıldığında tarım sektörü çalışanları genel anlamda iş yapabilmeleri konusunda ve üretimdeki verimlilikleri açısından bir sorun yaşamadıklarını ifade ederken, pandemi esnasında gerek haberlerden, gerekse çevrelerinde öğrendikleri bilgiler ışığında sürecin devam etmesi durumunda tarım sektörünün bu durumdan etkileneceği yönünde görüşlerini bildirmişlerdir.

Tarım çalışanları ayrıca gelecek beklentileri üzerinden de araştırılmıştır. Çalışmaya katılan katılımcılara, küresel anlamda yaşanabilecek olumsuzluklar neticesinde tarıma olan ilgilerinin azalıp azalmayacağı fikrinin ölçüldüğü bir soruda katılımcıların %53’ü (n=106) “kesinlikle katılıyorum/katılıyorum” derken, bu fikre katılımcıların %30’u (n=60) “kararsızım” tercihinde bulunmuştur. Aynı ölçeğe “kesinlikle katılmıyorum/katılmıyorum” diyenlerin oranı %16,5 (n=33)’tir. “Girdi

fiyatlarının artışı tarım işini bırakmanıza sebep olur mu?” ölçeğine ise “kesinlikle katılıyorum/katılıyorum” diyenlerin oranı %61 (n=123)’dir. “Kesinlikle katılmıyorum/katılmıyorum” diyenler ise sadece %18,5 (n=37)’tir. “Kararsızım” diyenler ise %20 (n=40)’dir. Bu anlamda bakıldığında küresel anlamda yaşanabilecek problemler dahilinde tarım çalışanlarının büyük bir çoğunluğu tarımdaki işini bırakma eğiliminde iken, özellikle son yıllarda artan girdi fiyatlarının etkisi tarım çalışanlarının yaptıkları işi bırakmalarına sebep olabilecek en büyük etkindir. Bir başka önemli sonuç ise tarım çalışanlarının, tarım sektörünün geleceği hakkında ne düşündüklerinin ölçüldüğü soruda, araştırmaya katılan katılımcıların %70,5’i (n=141) “kötüye gidiyor” seçeneğini tercih ederken, %4,5’i (n=9) sadece “iyiye gidiyor” seçeneğini tercih etmiş, “aynı seyrinde devam eder” diyen katılımcılar ise araştırmanın %24’nü (n=48) oluşturmaktadır. Tüm bu sonuçlar dahilinde araştırmamıza katılan katılımcıların, tarım sektörünün geleceği hakkında karamsar bir bakış açısına sahip olduğu fikri ortaya çıkmaktadır.

Covid-19 döneminde ekonomik sorunlar tüm küresel dünyayı etkisi altına alırken, tarım sektörü de bu sorunlardan oldukça etkilenmiştir. Salgın döneminin hafiflemesi ve kısıtlamaların salgının seyrinin yavaşlaması itibarıyla kaldırılması gibi kararlar, ekonomik ortamı yeniden canlandırırsa da, bu konu hakkında yapılan literatür çalışmalarında da hiçbir küresel kriz döneminin, salgın kadar etki etmediği yorumları verilmiştir. Ayrıca pandemi süreci devam ettiği esnada 24 Şubat 2022 yılında Rusya’nın Ukrayna’ya savaş ilan etmesi ile birlikte, dünyada önemli tarım üreticileri konumunda olan iki ülkeden tarım sevkiyatının durdurulması, dünya için gıda konusunda yeni bir krizin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Süreç içerisinde Türkiye’nin arabuluculuk girişimiyle BM, Rusya, Ukrayna ve Türkiye arasında imzalanan “Tahıl ve Yiyecek Maddelerinin Ukrayna Limanlarından Emniyetli Sevki Girişimi Belgesi” bu yönde atılan ilk adımdır. Özellikle Covid-19 pandemisi sürecinde gıda konusunda belirsizlik durumuyla karşılaşan küresel dünyada tahılı ihraç eden bu iki ülkenin savaş durumu, pandemi kısıtlamalarında da alınan ihracat kısıtlamaları da dahil olmak üzere, dünyanın pek çok bölgesinde tedirginlik yaratmıştır. Bu anlamda alınan sevkiyat kararı önemli bir yaklaşım oluşturmıştır.

Tüm bu incelenen bilgiler ve araştırılan konu itibariyle tarım sektörü üzerinde çok yönlü araştırılma yapılması gereken bir yapıdır. Salgın sürecinde gıda konusunda önce kendi halkına yeterliliği benimseyen ülkeler tarım sektöründe kısıtlamalar yaparak gıdayı muhafaza altına almak istemişlerdir. Yine tarım sektörünün bel kemiğini oluşturan mevsimlik tarım işçilerinin bir kez daha önemini kavrayarak buna göre adımlar ve uygulamalar oluşturmuşlardır. Sonuç olarak tarım, salgının getirdiği kriz ortamında tüm dünyanın bu konunun ne denli önemli olduğu fikrini kavramasına sebep olmuştur. Bu araştırmada bu yönden önemlilik arz etmektedir. İncelenen ve sonuçlarına varılan bulgular ışığında tarım sektörünün ve sektör çalışanlarının fikirleri alana katkı sağlayabilecektir. Küresel krizlerde mevcut sorunlar daha çok göze batmakta ve bir kartopu misali büyümektedir. Öncelikli alan tarımda mevcut sorunların üzerine yönelmek olmalıdır. Bunun için gerekli politikalar oluşturulurken devletler tarafından tarım sektörü ve sektörün içindeki paydaşlar incelenmeli ve çözüm alanları oluşturulmalıdır. Bu anlamda geleceğe yönelik olarak bazı politikaların da gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Özellikle BM'nin üye ülkeler ile oluşturduğu 2030 yılı Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları doğrultusunda ülkelerin iklim, sürdürülebilir tarım, tarım sektöründeki insana yakışır iş gibi kavramları yeniden değerlendirici politikalar üretmesi gerekmektedir. Bu anlamda ülkemizde de Tarım ve Orman Bakanlığı, Çalışma Bakanlığı, İklim, Çevre ve Şehircilik Bakanlığı gibi kurumların sahada yeniden tarımı irdelemesi gerekmektedir. Bunun için bazı uygulanabilecek politikalar ise şu şekildedir;

-Tarım sektöründeki istihdamı arttırıcı, kırsal destekleyen ve canlandıran politikalar oluşturulmalıdır.

-Kırsal nüfusun üretimi arttırması, doğru tarımı uygulayabilmesi amacıyla eğitici seminerler uygulaması yapılmalıdır.

-Kırsaldaki teknolojik altyapı desteklenmeli ve bunun için bölgesel yatırımlar teşvik edilmelidir.

-Her bir köy yerleşimi için ayrıca birlikler oluşturulmalı, bu birlikler kendi içinde örgütlenebilen, maddi ve manevi bir dayanışma çerçevesinde bağlı oldukları il ve ilçe ağları ile koordineli bir yapı haline getirilmelidir.

-Özellikle tarımdaki işgücünün belirli mevzuat ve kanunlar ile korunması gerekmektedir. Özellikle tarım sektörünün hassas gruplarını oluşturan kadın ve çocuk işçiliği konusunda belirli yasalar yeniden oluşturulmalıdır.

-Tarım sektöründeki genel işgücü nüfusu gün geçtikçe daha yaşlı bir yapıya bürünmektedir. Bu anlamda tarım sektörünün gençlere özendirilmesi için uygulanan destek miktarları arttırılmalı ve bu destekler belirli aralıklarla yapılmalıdır.

-Yerel yönetimler tarım alanlarını koruyacak imar planları oluşturmalı, aktif tarım alanlarını koruyucu düzenlemeler yapılmalıdır.

-İklim değişimi son yıllarda artış gösteren en önemli sorunlardan biri haline gelmiştir. Bu anlamda iklimi etkileyen ve tarım alanlarına yakın bölgelerde kurulacak olan sanayi hizmetleri tarım alanlarından uzak bir biçimde, tedbirli bir yapı ile kurulmalıdır.

-Tarım sektöründe aktif anlamda çalışmalar yapan bilim insanları ile kırsaldaki tarım işgücünü bir araya getirebilecek uygulamalar, eğitimler devlet kurumları tarafından desteklenerek bir standart haline getirilmelidir.

Gelecekte tarım her zamankinden çok daha önem arz edebilir. Bugün mevcut problemlerin üzerine gidilmediği sürece yarın bunların üzerine yenileri eklenerek sorunlar büyüyecektir. Bu anlamda araştırmacılara, politika yapıcılara, sahadaki çalışanlara ve tüm dünyaya önemli bir görev düşmektedir.

KAYNAKÇA

- ACAR, G. (2021) “Covid-19 Önlemlerinin Dış Ticaret İşlemlerine Etkisinin Değerlendirilmesi”, **Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi**, Cilt17, Sayı, ss. 506-539.
- ADAY, M.S. ; S. ADAY (2021) “Gıda Kayıp ve İsrafının Azaltılmasında Gıda Bankacılığı”, **IBAD Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 9, ss. 291-310.
- AĞAZADE, S. ; Ö. EŞTÜRK (2019) “Türkiye Tarım Sektöründe Emek Verimliliği ve İstihdam İlişkisinin İncelenmesi”, **Sosyal Güvenlik Dergisi**, Cilt 9, Sayı 2, ss. 237-254.
- AHMADI, A.A.; H. ŞİRİN, T. ERGÜDER (2020) “Dünyada Salgın Tarihçesi”, **Türkiye Sağlık Okuryazarlığı Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, ss. 87-97.
- AKALIN, M. (2014) “İklim Değişikliğinin Tarım Üzerindeki Etkileri: Bu Etkileri Gidermeye Yönelik Uyum ve Azaltım Stratejileri”, **Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 7, Sayı 2, ss. 351-377.
- AKDOĞAN GEDİK, M. (2021) “Küresel Kamusal Mallar: COVID-19 ve Gıda Güvencesi Sorunu” **Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 662-678.
- AKIN, Y. ; ve diğerleri (2020) “Tarım ve Pandemi: Covid-19 Sonrası Türk Tarımını Nasıl Değiştirmeli?”, **EJONS International Journal on Mathematic, Engineering and Natural Sciences**, Volume 16, ss. 904-914.
- AKTAŞ, E. ; M. ALTIOK, M. SONGUR (2013) “Farklı Ülkelerdeki Tarımsal Destekleme Politikalarının Tarımsal Üretim Üzerine Etkisinin Karşılaştırmalı Analizi”, **Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 15, Sayı 4, ss. 55-74.
- ANLAR, M.H.N (2008) “Türkiye’de Kırsal Nüfusun Sosyo-Ekonomik Önemi” Yayınlanmamış Doktora Tezi, **İstanbul Üniversitesi, S.B.E.**, İstanbul.
- AY, İ.C (2021) “Covid-19 Pandemisinin Türkiye’nin İhracatı Üzerindeki Etkileri İçin Bir Analiz”, **Journal of Emerging Economies and Policy**, Cilt 6, Sayı 1, ss. 124-137.
- AYDIN, A.; A. GÜNER (2020) “ Covid-19 Salgınının Tarım Sektörü ve Gıda Güvenliğine Etkisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme, **Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi**, Cilt 3, Sayı 2, ss. 155-171.
- BAŞOĞLU, A. (t.y.) “Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri”, **Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı 7, ss. 175-196.

- BAYRAÇ, N.;E.DOĞAN (2016) “Türkiye’de İklim Değişikliğinin Tarım Sektörü Üzerine Etkileri” Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi, Cilt 11, Sayı 1, ss. 23-48.
- BBC Türkçe (21 Eylül 2022) “**AB ithal ettiğinden daha fazla gıdayı israf ediyor**” “Çevrimiçi”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/c3gw74dn5k9o>, Erişim Tarihi 4/10/2022.
- BBC Türkçe (6 Ocak 2023) “Dünyada gıda fiyatları 2022’de rekor seviyeye yükseldi” “Çevrimiçi”, <https://www.bbc.com/turkce/articles/clwnnggj0y3o> , Erişim Tarihi 8/01/2023.
- BDUTAEM (2021), “Covid-19 Salgınının Konya İlinde Tarım İşletmelerine Etkisinin İncelenmesi”, BDUTAEM, Konya.
- BEKTAŞ, M. (23 Nisan 2021), “Gıda Bankacılığı Nedir?” “Çevrimiçi” <https://www.gidabilgi.com/Makale/Detay/gida-bankaciligi-nedir-119a61>, Erişim Tarihi 22/08/2022.
- BİBER, A.E. (2011) “Dünya Tarım Ticareti Serbestleşme Sürecinde Neo-Merkantilist Politikalar” **Business and Economics Research Journal**, Volume 2, Issue 1, ss. 31-52.
- BOZDEMİR AKÇİL, M.; Z. BAYRAMOĞLU (2022) “İnsana Yakışır İş Kavramının Tarımsal İstihdam Açısından Değerlendirilmesi” **8. International Zeugma Conference on Scientific Research**, Gaziantep, 15-17 Temmuz, ss. 513-523.
- CAVLAK, N.;M.S. SELVİ (2022) “Gıda Fiyatlarındaki Aşırı Artışların Olası Nedenleri ve Covid-19’un Etkisi”, **GIDA**, Cilt 47, Sayı 1, ss.42-54.
- CAO, L. ; ve diğerleri (2021) “Impact of Covid-19 on China’s Agricultural Trade”, **China Agricultural Economic Review**, Vol.13, No. 1, ss.1-21.
- Çanakkale İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2021) **2021 Yılı Brifing Raporu**, Çanakkale.
- ÇANKAYA, F. (2006) “Yoksulluğun Giderilmesinde Yeni Arayışlar: Gıda Bankacılığı ve Muhasebe İşlemleri”, **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi**, Cilt 11, Sayı 1,ss. 155-172.
- ÇELİK, Z. (2016) “Gıda Toplulukları ve Aracısız Ürün Ağı Analizi”, **Meyve Bilimi**, Cilt 1, ss. 26-32.
- ÇETİN, M.; , A. YÜCESOY (2020) “Covid-19 Sürecinde AB ve Türkiye’nin Tarım Politikalarına Yeniden Bakış” **Yeni Türkiye Dergisi**, ss. 175-182.
- ÇERÇİ, A. (30 Temmuz 2014) “Dünya’da ve Türkiye’de topluluk destekli tarım modeli uygulamaları-2” **Yeşil Gazete**, “Çevrimiçi” <https://yesilgazete.org/dunyada-ve->

turkiyede-topluluk-destekli-tarim-uygulamalari-2-aysegul-cerci/ , Erişim Tarihi 8/09/2022.

- DEMİR, Y. (2021) “Yeni Tip Koronavirüs(Covid-19) Salgınının Dünya Gıda Sistemi Üzerindeki Etkileri” **Aydın Gastronomy**, Cilt 5, Sayı 2, ss. 131-141.
- DEMİRBAŞ, N. (2018) “Dünyada ve Türkiye’de Gıda İsrafını Önleme Çalışmalarının Değerlendirilmesi” **VIII. IBANESS Kongreler Serisi**, Plovdiv, Bulgaristan, 21-22 Nisan, ss. 521-526.
- DEMİRYÜREK, K.; M. BOZOĞLU (2007) “Türkiye’nin Avrupa Birliği Organik Tarım Politikasına Uyumu”, **OMÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 3, ss. 316-321.
- DEMİRYÜREK, K. (2011) “Organik Tarım Kavramı ve Organik Tarımın Dünya ve Türkiye’deki Durumu”, **GOÜ Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 28, Sayı 1, ss. 27-36.
- DERNEK, Z. (2006) “Cumhuriyet’in Kuruluşundan Günümüze Tarımsal Gelişmeler”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, ss. 1-12.
- DOĞAN, Z.; S. ARSLAN, A.N. BERKMAN (2015) “Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış”, **Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı 1, ss. 29-41.
- DURAN, M.S.; M. ACAR (2020) “Bir Virüsün Dünya’ya Etkileri: Covid-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri”, **International Journal of Social and Economic Sciences**, Cilt 10, Sayı 1, ss. 54-67.
- DÜNDAR, N. ,(2020) “Küresel Salgınların Makroekonomik Etkileri Üzerine Bir Araştırma”, **Journal of Social and Humanities Sciences Research**, Cilt 7, Sayı 52, ss.837-852.
- ERDEM, Z. (2010) “Sanayi İşçisinden Bilgi İşçisine: Yeni Ekonominin Değişen İşçi Tipi”, **Journal of Social Policy Conferences**, Cilt 0, Sayı 49, ss. 541-566.
- ESPİTİA, A.; N. ROCHA, M. RUTA (2020) “Covid-19 and Food Protectionism: Impact of the Pandemic and Export Restrictions on World Food Markets” **Policy Research Working Paper**, No.9253, World Bank, Washington.
- EŞTÜRK, Ö.; M.N. ÖREN (2014) “Türkiye’de Tarım Politikaları ve Gıda Güvencesi”, **Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi**, Cilt 24, Sayı 2, ss. 193-200.
- FAO (2018a) “The 10 Elements of Agroecology Guiding The Transition to Sustainable Food and Agricultural Systems” “Çevrimiçi”, <https://www.fao.org/3/I9037EN/i9037en.pdf> , Erişim Tarihi 6/08/2022.

- FAO (2018b) **“FAO’s Work on Agroecology A pathway to achieving the SDGs”**, “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/publications/card/en/c/I9021EN> Erişim Tarihi 6/08/2021.
- FAO (2020) **“Covid-19 Global economic recession: Avoiding hunger must be at the centre of the economic stimulus”** “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/policy-support/tools-and-publications/resources-details/en/c/1273314/> Erişim Tarihi 10/06/2022.
- FAO (2022) **“Kimseyi Geride Bırakma: Daha iyi üretim, daha iyi beslenme, daha iyi bir çevre ve daha iyi bir yaşam”**, “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/3/cc0689tr/cc0689tr.pdf>, Erişim Tarihi 25/10/2022.
- FAO, IFAD, UNICEF, WFP and WHO (2022) **“The State of Food Security and Nutrition in the World”**, Repurposing food and agricultural policies to make healthy diets more affordable, Rome, FAO.
- FAO (t.y.) **“What is Agroecology?”** “Çevrimiçi” <https://www.fao.org/agroecology/overwiev/en/> Erişim Tarihi: 6/08/2022.
- FERNANDES, N. (2020) “Economic Effects of Coronavirus Outbreak (Covid-19) on the World Economy” **IESE Business School Working Paper** No.WP-1240-E.
- FOTOUREHCHİ, Z.; A. ŞAHİNÖZ (2016) “DTÖ Doha Müzakereleri ve Tarım Politikalarında Yeni Yönelimler” **İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı 7, ss. 2017-2040.
- Greenpeace Akdeniz (2020) **“Türkiye’nin Covid-19 Kapsamında Gıda Güvenliği”** İstanbul, Greenpeace Akdeniz.
- GÜLÇUBUK, B. (2020) “Covid-19 Sonrası Tarım Politikalarının Geleceği”, **İstanPol Politika Raporu**, İstanbul.
- GÜNAYDIN, G. (2009) “Türkiye Tarım Politikalarında Yapısal Uyum: 2000’li Yıllar”, **Mülkiye**, Cilt 33, Sayı 262, ss.175-221.
- GÜRLÜK, S.; Ö. TURAN (2008) “Dünya Gıda Krizi: Nedenleri ve Etkileri”, **Uludağ Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, ss. 63-74.
- HATUNOĞLU, E.; F. ELDENİZ (2012) “2000 Yılı Sonrası Türk Tarım Sektöründe Yapısal Dönüşüm Politikaları”, **Sayıştay Dergisi**, Sayı 86, ss. 27-56.
- HEBE BRAND C.; D. LEBORDE (25 Nisan 2022) **“High fertilizer prices contribute to rising global food security concerns”**, “Çevrimiçi” https://www-ifpri-org.translate.goog/blog/high-fertilizer-prices-contribute-rising-global-food-security-concerns?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=sc Erişim Tarihi: 14/08/2022.

KAHVECİ, Ş.;Y. ATASEVEN (2020) “Türkiye’de Organik Tarımsal Üretimde Örgütlenme Modellerinin İncelenmesi”, **Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi**, Cilt 55, Sayı 4, ss. 2341-2360.

Kalkınma Atölyesi (2020) **Virüs Mü, Yoksulluk Mu? Korana Virüs Salgının Mevsimlik Gezici Tarım İşçileri ve Onların Çocukları ile Bitkisel Üretime Olası Etkileri**, Ankara

Kalkınma Bakanlığı (2018) **“On birinci Kalkınma Planı (2019-2023) Tarım ve Gıdada Rekabetçi Üretim- Özel İhtisas Komisyonu Raporu**, Ankara.

KARAOĞLU, Ö. (2020) “Salgınların İktisat Tarihi” Ed.: Dilek Demirbaş, Veysel Bozkurt, Sayım Yorğun, **Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri**, 1.bs., İstanbul, İstanbul Üniversitesi Yayınları, ss. 1-24.

KERR, W.A. (2020) “ The Covid-19 Pandemic and Agriculture: Short and Long-run Implications for International Trade Relations” **Canadian Journal of Agricultural Economics**, Vol.68, ss. 225-229.

KEYDER, Ç, D. NİZAM BİLGİÇ, Z. YENAL (2020) “Covid-19, Tarım ve Gıda: Dünyada ve Türkiye’de Neler Yaşandı, Neler Yaşanacak?”, “Çevrimiçi”, <https://sarkac.org/2020/07/covid-19-tarim-ve-gida-dunyada-ve-turkiyede-neler-yasandi-neler-yasanacak/> Erişim Tarihi: 15/09/2022.

KILIÇ, C. (26/09/2020) “İnsana Yakışır İş”, **Milliyet**.

KILIÇ, İ.;Ö. BOR (2009) “Sözleşmeli Tarım, Devlet ve Hukuk” **TBB Dergisi**, Sayı 86, ss. 102-120.

KIYMAZ, T.; Y. SAÇLI (2008) **“Tarım ve Gıda Ürünleri Fiyatlarında Yaşanan Sorunlar ve Öneriler”**, Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları, Ankara.

LIN, B.X.; Y.Y. ZHANG (2020) “Impact of the Covid-19 pandemic on agricultural exports”, **Journal of Integrative Agriculture**, Vol. 19, No. 12, ss. 2937-2945.

MENON, A.; D. SCHMİDT-VOGT (2022) “Effects of the COVID-19 Pandemic on Farmers and Their Responses: A Study of Three Farming Systems in Kerala, South India”, **Land** 2022, 11(1).

METİN, B. (2016) “Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Güncel Yaklaşım ve Politikalar” **Sosyal Politika** 1, Ed.: Abdurrahman İlhan Oral, Yener Şişman, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları, ss. 146-178.

ÖZDEN, K.; M. ÖZMAT (2014) “Salgın ve Kent: 1347 Veba Salgınının Avrupa’da Sosyal, Politik ve Ekonomik Sonuçları”, **İDEALKENT**, Cilt 5, Sayı 12, ss. 60-87.

ÖZDEN, F. (2020) “Gıda Etiği Bağlamında Topluluk Destekli Tarım Modeli Üzerine Bir İnceleme”, **Türkiye Biyoetik Dergisi**, Cilt 7, Sayı 3, ss. 84-98.

- ÖZTÜRK, K. (2002), “Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye’ye Olası Etkileri”, **G.Ü Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi**, Cilt 22, Sayı 1, ss. 47-65.
- PAGANİNİ N.; ve diğerleri (2020) “Growing and Eating Food during the COVID-19 Pandemic: Farmers Perspectives on Local Food System Resilience to Shocks in Southern Africa and Indonesia”, **Sustainability** **2020**, 12(20).
- Resmi Gazete (18/08/2010) “Organik Tarımın Esasları ve Uygulamasına İlişkin Yönetmelik”, “Çevrimiçi”
<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2010/08/20100818-4.htm> Erişim Tarihi 22/09/2022.
- SAPBAMRER R.; ve diğerleri (2022) “Impact of COVID-19 Pandemic on Daily Lives, Agricultural Working Lives and Mental Health of Farmers in Northern Thailand” **Sustainability** **2022**, 14(3).
- SOYLU, Ö.B. (2020) “Türkiye Ekonomisinde Covid-19’un Sektörel Etkileri” , **Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi(ASEAD)**, Cilt 7, Sayı 5, ss. 169-185.
- ŞENEL, D. (2022) “Tarım Sektöründe İstihdamın Yapısal Analizi” **Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 6, Sayı 26, ss. 233-253.
- TAN, S. (2011) “Türkiye’de Uygulanan Tarım Politikaları Kapsamında Çanakkale’nin Mevcut Durumu” , **Çanakkale Tarımı Sempozyumu(Dünü, Bugünü ve Geleceği)**, Ed: Uğur Gözel, 1.bs., Ankara, ss. 37-44.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2019) “**2019 Yılı İhracat Verileri**” “Çevrimiçi”
<https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> Erişim Tarihi 21/09/2022.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2021a) “**2021 Yılı Organik Tarım İstatistikleri**” “Çevrimiçi” <https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Organik-Tarim/Istatistikler> Erişim Tarihi 21/09/2022.
- Tarım ve Orman Bakanlığı (2021b), **İklim Değişikliği ve Tarım Değerlendirme Raporu**, Ankara.
- TAŞKIN, E.; Ö.S. AKINCI (2021) “ Covid-19 Küresel Salgınının Uluslararası Ticarete Etkileri”, **Alanya Akademik Bakış Dergisi**, Cilt 5, Sayı 2, ss.749-771.
- TAŞKIN, E.; Ö.S. AKINCI (2021) “Covid-19 Salgınının Sosyal Devlet Bağlamında Uluslararası Ticarete Etkileri, **Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 23, ss.532-553.
- TEOMAN, Ö.; N.B. TARTINCI (2012) “Türkiye Tarımında Sözleşmeli Üreticilik-Kapitalist Dönüşümde Bir Halka Olabilir Mi?”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 30, Sayı 2, ss.163-184.

TGDF Akademi (2020) “ Covid-19 Sonrası Gıda ve İçecek Sektörü” , “Çevrimiçi”
https://www.tgdf.org.tr/wp-content/uploads/2020/07/covid-rapor_27july.pdf
Erişim Tarihi: 12/10/2022.

The World Bank (2021) “Employment in Agriculture” , “Çevrimiçi”
<https://data.worldbank.org/indicator/SL.AGR.EMPL.ZS?end=2019&start=1991&view=map> , Erişim Tarihi 17/08/2022.

TİGEM (2020) “2020 Yılı Hayvancılık Sektör Raporu”, Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü.

TİLMAÇ, B (2021) “Organik tarımsal üretimde on sekizinci sıradayız” Üsküdar Üniversitesi, İletişim Fakültesi, “Çevrimiçi”,
<https://haberkusku.com/organik-tarimsal-uretimde-on-sekizinci-siradayiz#:~:text=Tabloya%20g%C3%B6re%2C%20organik%20tar%C4%B1msal%20%C3%BCretim,ancak%20bu%20y%C3%BCkseli%C5%9Fini%20s%C3%BCrd%C3%BCremedi%C4%9Fi%20g%C3%B6r%C3%BCl%C3%BCyor.&text=Tar%C4%B1m%20ve%20Orman%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%20verilerine,52%20bin%20590'a%20ula%C5%9F%C4%B1.> ,
Erişim Tarihi: 12/08/2022.

TOBB (2013) “Türkiye Tarım Sektörü Raporu”, TOBB Yayınları, Ankara.

TORUN KAYABAŞI, E. (2020) “Covid-19’un Tarımsal Üretime Etkisi”, *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, Cilt 7, Sayı 5, ss.38-45.

TÜİK (2017) **İşgücü İstatistikleri** “Çevrimiçi”
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2017-27699#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC%202017%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,%33%2C6%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.> , Erişim Tarihi 22/08/2022.

TÜİK (2018) **İşgücü İstatistikleri** “Çevrimiçi”
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-2018-30677#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC%202018%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,%34%2C2%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.> ,Erişim Tarihi 22/08/2022.

TÜİK (2019a) **Bitkisel Üretim İstatistikleri** “Çevrimiçi”
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2019-30685#:~:text=%C3%9Cretim%20miktarlar%C4%B1%202019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20yakla%C5%9F%C4%B1k,3%20> Erişim Tarihi 2/10/2022.

TÜİK (2019b) **İşgücü İstatistikleri** “Çevrimiçi”
<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2019-33784#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BC%C3%BC%202019%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,%53%2C0%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti.&text=15%2D64%20ya%C5%9F%20grubunda%20i%20>

C5%9Fsizlik%20oran%C4%B1%20bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la%20g%C3%B6re,art%C4%B1%C5%9Fla%20%16%2C1%20oldu. , Erişim Tarihi 22/08/2022.

TÜİK (2020a) Bitkisel Üretim İstatistikleri “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2020-33737#:~:text=%C3%9Cretim%20miktarlar%C4%B1%202020%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20yakla%C5%9F%C4%B1k,6%20milyon%20ton%20olarak%20ger%C3%A7ekle%C5%9Fti>. Erişim Tarihi 2/10/2022.

TÜİK (2020b) İşgücü İstatistikleri “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Labour-Force-Statistics-2020-37484>, Erişim Tarihi 22/08/2022.

TÜİK (2021a) Bitkisel Üretim İstatistikleri “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Bitkisel-Uretim-Istatistikleri-2021-37249> Erişim Tarihi 2/10/2022

TÜİK (2021b) Hayvansal Üretim İstatistikleri, Aralık 2021 , “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Hayvansal-%C3%9Cretim-%C4%B0statistikleri-Aral%C4%B1k-2021-45593&dil=1#:~:text=Bir%20%C3%B6nceki%20y%C4%B1la%20g%C3%B6re%20yapa%C4%9F%C4%B1,0%2C5%20artarak%20665%20oldu.> , Erişim Tarihi 23/08/2022.

TÜİK (2021c) İşgücü İstatistikleri “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC-%C4%B0statistikleri-2021-45645&dil=1#:~:text=%C4%B0%C5%9Fg%C3%BCc%C3%BC%202021%20y%C4%B1l%C4%B1nda%20bir%20%C3%B6nceki,ise%20%32%2C8%20oldu.> ,Erişim Tarihi 22/08/2022.

TÜİK (2023a) İşgücü İstatistikleri, IV. Çeyrek: Ekim-Aralık,2022, “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Isgucu-Istatistikleri-IV.-Ceyrek:-Ekim--Aralik,-2022-49385> , Erişim Tarihi 22/02/2023.

TÜİK (2023b) Tarımsal İşletme İşgücü Ücret Yapısı, 2022, “Çevrimiçi”

<https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Tarimsal-Isletme-Isgucu-Ucret-Yapisi-2022-49687>, Erişim Tarihi 25/02/2023.

TÜRK , A.; B. AK BİNGÜL., R. AK (2020), “Tarihsel Süreçte Yaşanan Pandemilerin Ekonomik ve Sosyal Etkileri”, **Gaziantep University Journal of Social Sciences**, Cilt 19, ss. 612-632.

Türkiye Tarım Kredi Kooperatifleri (2022) “Sözleşmeli Üretim” , Çevrimiçi”

<https://www.tarimkredi.org.tr/faal%C4%B1yetler/sozlesmeli-uretim/>, Erişim Tarihi 12/10/2022.

UNICEF (2021) “Un Report: Pandemic year marked by spike in world hunger” ,
“Çevrimiçi” <https://www.unicef.org/press-releases/un-report-pandemic-year-marked-spike-world-hunger> Erişim Tarihi 10/09/2022.

ÜNÜVAR, İ.; H. AKTAŞ (2022) “Dünya’da ve Türkiye’de Covid-19 Pandemisinin Ekonomik Etkileri”, **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi**, Cilt 25, Sayı 1, ss. 124-140.

YALÇINKAYA, N. , M.H. YALÇINKAYA, C.ÇILBANT (2006) “Avrupa Birliğine Yönelik Düzenlemeler Çerçevesinde Türk Tarım Politikaları ve Sektörün Geleceği Üzerine Etkisi”, **Yönetim ve Ekonomi**, Cilt 13, Sayı 2, ss. 97-118.

YAVUZ, F.;Ş. DİLEK (2019) **Türkiye Tarımına Yeniden Bakış**, SETA Yayınları, İstanbul.

YILDIRIM, A.E. (25 Kasım 2020) “Tarımda Sözleşmeli Üretim Modeli” “Çevrimiçi”, <https://www.ekonomim.com/kose-yazisi/tarimda-sozlesmeli-uretim-modeli/601325> Erişim Tarihi 12/10/2022.

YILDIRIM, U. (2021) “Covid-19 Pandemisinin Dış Ticaret Üzerine Etkisi: İstatistiksel Bir Yaklaşım”, **Fiscaoeconomia**, Cilt 5, Sayı 1, ss. 280-295.

YOLUN, M. (2020) “Tarihin En Ölümcül Virüsünün Yeniden Hatırlanması: İspanyol Gribinin Kısa Bir Öyküsü” **Toplumsal Tarih**, ss. 74-80.

WEZEL, A.; ve diğerleri (2009) “Agroecology as a science, a movement and a practice. A review”, **Agronomy for Sustainable Development**, 29, ss. 503-515.

EKLER

EK 1: ANKET FORMU

“COVID-19 PANDEMİSİNİN YARATTIĞI KRİZİN ETKİSİNE BAĞLI OLARAK TARIM SEKTÖRÜNÜN VE SEKTÖR ÇALIŞANLARININ BUGÜNÜ VE GELECEĞİ: ÇANAKKALE İLİ ÖRNEĞİ”

Bu anket formu, Bandırma Onyedi Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Çalışma İlişkileri ve İnsan Kaynakları Bölümü’nde Simge Özkan tarafından yürütülen “Covid-19 Pandemisinin Yarattığı Krizin Etkisine Bağlı Olarak Tarım Sektörünün ve Sektör Çalışanlarının Bugünü ve Geleceği: Çanakkale İli Örneği” başlıklı yüksek lisans tezi için gerekli bir anket çalışmasıdır. Bu çalışma, Covid-19 pandemi döneminde yaşanan kriz ortamına bağlı olarak tarımsal üretim etkinliğini ölçmek amacını taşımaktadır. Bilimsel nitelik taşıyan bu araştırmanın, idari veya siyasi herhangi bir yönü yoktur. Verilen tüm cevaplar sadece bilimsel amaçlı kullanılacak olup, doğrudan kimse ile paylaşılmayacaktır. Lütfen anket formuna adınızı, soyadınızı veya kimliğinizi belirten hiçbir şey yazmayınız.

Sorulara eksiksiz, gerçekçi ve içtenlikle cevap vermeniz, bu araştırmanın amacına ulaşmasına katkıda bulunacaktır.

Sorulara vereceğiniz cevaplarla yapacağınız değerli yardım ve katkılarınız için teşekkür ederim.

BÖLÜM A-Kişisel Bilgiler

1)Anketin görüldüğü yer;

1 İlçe.....

2 Köy.....

2)Cinsiyetiniz nedir?

1 Erkek ☐

2 Kadın ☐

3)Yaş aralığınız nedir?

1.18-25 yaş ☐

2.26-35 yaş ☐

3.36-45 yaş ☐

4.46-55 yaş ☐

5.56-65 yaş ☐

6.66 yaş ve üstü ☐

4)Medeni durumunuz nedir?

1.Evli ☐

2.Bekâr ☐

3.Boşanmış/Dul ☐

5)Eğitim durumunuz nedir?

1.Okur-yazar değil ☐	2.İlkokul ☐	3.Ortaokul ☐
4.Lise ☐	5.Üniversite ☐	6.Lisansüstü ☐

6)Hane halkı nüfusunuz nedir?

1.1 kişi ☐	2.2 kişi ☐	3.3 kişi ☐
4.4 kişi ☐	5.5 kişi ☐	6.6 kişi ve üstü ☐

7)Sosyal güvence olarak aşağıdakilerden hangisine bağlısınız?

1.Sosyal güvencem yok ☐	4.Normal Sigorta ☐
2.Tarım Sigortası ☐	5.Emekliyim ☐
3.İş sahibi(Bağkur) Sigortası ☐	

BÖLÜM B- Görüşülen Kişinin Tarım Sektörü Çalışma Bilgileri

8)Tarımsal alandaki statünüz nedir?

1.İş sahibi ☐	2.Ücretli tarım işçisi ☐	3.Ücretsiz aile işçisi ☐

9)Hangi tarımsal üretim kolu ile uğraşmaktasınız?

1.Bitkisel Üretim ☐	2.Hayvansal Üretim ☐	3.Her ikisi de ☐

10)Bitkisel üretim ile uğraşıyorsanız hangi ürünlerin üretimini yapmaktasınız? (Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız.)

.....

11)Hayvansal üretim ile uğraşıyorsanız hangi hayvancılık türü ile ilgilenmektesiniz? (Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız.)

.....

12)Üretim yaparken, ürünlerinizi neye göre tercih ediyorsunuz?(En fazla 3 seçenek seçiniz.)

1.Daha önceden bildiğim/alıştığım ürünleri ekiorum	☐
2.Alıcısı çok, satımı kolay olan ürünleri ekiorum	☐
3.Hayvanlarımın yem ihtiyacı olan ürünleri ekiorum	☐
4.Az su isteyen, kuraklığa dayalı ürünleri ekiorum	☐
5.Üretim masrafı az olan ürünleri ekiorum	☐
6.İşçiliği az olanı üretiyorum	☐
7.Fiyatı iyi olan ürünleri ekiorum	☐
8.Çevredekilerin önerdiği ürünleri üretiyorum	☐

13)Ailenizde sizden hariç tarım sektöründe çalışan var mı?

1.Evet ☐	2.Hayır ☐

13.a)Evet ise;

Kim?	Çalışma biçimi nedir?
1.Eşim ☐	1.Ücretli ☐ 2.Ücretsiz ☐ 1.Başkasına ☐ 2.Kendimize ☐
2.Çocuklarım ☐	1.Ücretli ☐ 2.Ücretsiz ☐ 1.Başkasına ☐ 2.Kendimize ☐
3.Annem-Babam ☐	1.Ücretli ☐ 2.Ücretsiz ☐ 1.Başkasına ☐ 2.Kendimize ☐
4.Kardeşlerim ☐	1.Ücretli ☐ 2.Ücretsiz ☐ 1.Başkasına ☐ 2.Kendimize ☐

14)Tarım sektörü dışında herhangi bir işle uğraşıyor musunuz?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

14.a)Evet ise;

İşin türü	Çalışılan yıl sayısı
1.Ticaret ☐	1.1-10 yıl arası ☐ 2.11-20 yıl arası ☐ 3.21 yıl ve üstü ☐
2.Hizmet ☐	1.1-10 yıl arası ☐ 2.11-20 yıl arası ☐ 3.21 yıl ve üstü ☐
3.Kamu ☐	1.1-10 yıl arası ☐ 2.11-20 yıl arası ☐ 3.21 yıl ve üstü ☐
4.Sanayi ☐	1.1-10 yıl arası ☐ 2.11-20 yıl arası ☐ 3.21 yıl ve üstü ☐
5.Diğer ☐	1.1-10 yıl arası ☐ 2.11-20 yıl arası ☐ 3.21 yıl ve üstü ☐

15)Tarımdan elde ettiğiniz gelir dışında başka bir gelir kaynağınız var mı?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

15.a)Evet ise; hangi gelir kaynağına sahipsiniz?

- 1.Emekli maaşı ☐
2. Maaş (Düzenli elde edilen gelir-Hasta ve Engelli maaşı dahil) ☐
- 3.Ticari gelir (Dükkan, Sürekli ticaret gelirleri) ☐
- 4.Kira geliri (Ev, arazi) ☐
- 5.Bankada veya Toplu para ☐

16)Tarımsal olarak iş yaptığınız (kullandığınız) arazi şekli nedir?

Arazinin tasarruf şekli	Toplam dekar
1.Kendi mülküm ☐	
2.Kendi mülküm ve kiralama ☐	
3.Kiralama ☐	
4.Ortak(Yarıya) ☐	

17)İşletmenizde yabancı işgücü bulunduruyor musunuz ya da bulunduruluyor mu?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

17.a)Evet ise; hangi işlerde, kaç kişi, ne kadar ücret ile çalışıyor?

Çalışma Süresi	Hangi işte çalışıyor (alttaki seçeneklerden yazınız)*	Kaç kişi	Ödenen ücret
1.Geçici işçi(6 aydan az) ☐			
2.Daimi işçi(6 aydan fazla) ☐			

*1.Sulama , 2.Çapalama , 3.Budama, 4.Toplama, 5.Taşıma, 6.Hayvancılık Faaliyetleri 7.Hepsi

18)İşletmenizde mevsimlik işgücü bulunduruyor musunuz ya da bulunduruluyor mu?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

18.a)Evet ise; bu işçilerin çalışma biçimleri nedir?

1.Götürü usulü ☐

2.Yevmiye usulü ☐

BÖLÜM C- Covid-19 Pandemi Dönemi İle İlgili Bilgiler

19) Covid-19 Pandemi dönemine dair ilk bilgilere nereden ulaştınız?

1. Haberler ☐

2.Gazeteler ☐

3.İnternet(Sosyal Medya) ☐

4.Çevreden ☐

5.Aile üyelerinden ☐

20)Mevcut korona/virüs(Covid-19) salgını ile ilgili doğrudan bilgilendirildiniz mi?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

20.a)Evet ise; hangi kurum ya da kurumlar sizi bilgilendirdi?

1.Belediye ☐

2.Kaymakamlık ☐

3.Valilik ☐

4.Ziraat odaları ☐

5.Dernekler ☐

6.Sağlık ocakları ☐

7.Kolluk kuvvetleri(Jandarma,

8.Köy muhtarlığı ☐

Polis) ☐

21)Edindiğiniz bilgileri/konuyla ilgili gelişmeleri birlikte çalıştığınız işçilerle ya da diğer tarım işverenleriyle paylaşıyor musunuz?

1.Evet, bilgilendiriyorum ☐

2.Hayır, herhangi bir bilgilendirme yapmıyorum ☐

22)Salgın başladıktan sonraki süreçte mevcut durumla ilgili kurumlar tarafından size sunulan bir hizmet oldu mu?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

22.a) Evet ise; ne tür bir hizmet aldınız?

1.Gıda desteği ☐

4.Hijyen, temizlik ürünleri desteği ☐

2.Nakit desteği ☐

5.Bilgilendirici materyaller ☐

3.İlaç, tıbbi malzeme desteği ☐

6.Eğitim ve danışmanlık desteği ☐

23)Covid-19 virüsünden herhangi bir etkilenmişliğiniz var mı?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

23.a)Evet ise; kimler Covid-19 virüsünden etkilendi?

1.Kendim ☐

2.Ailem ☐

3.İşçilerim ☐

24)Salgın süreci içerisinde korona virüs dolayısıyla işe çıkmak istemeyen/işe gelmek istemeyen işçiler oldu mu?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

25)Salgın süreci esnasında yaşanan kapanma dönemi içerisinde tarla/bahçe ya da hayvancılık işi yaptınız mı?

1.Evet ☐

2.Hayır ☐

25.a)Evet ise; hangi işleri yaptınız?

1.Çapalama ☐
2. Ekim/Dikim ☐
3.Ot alma ☐
4.Budama ☐
5.Sulama ☐
6.Aşılama ☐

7.Gübreleme ☐
8.Toplama ☐
9.Hayvan otlatma ☐
10.Sağım işleri ☐
11.Hepsi ☐

26)Covid-19 salgını döneminde hangi ürünü ekip ekmeyeceğinize karar vermede aşağıda belirtilen kişi/ kurum/kuruluşların etkileme düzeyini belirtiniz.

Kişi/Kurum/Kuruluş	Etki düzeyi				
	1.Hiç etkilemedi	2.Az etkiledi	3.Kararsızım	4.Etkiledi	5.Çok etkiledi
a. Tarım ve Orman il/ilçe müdürlükleri	☐	☐	☐	☐	☐
b. İlaç/Gübre bayileri	☐	☐	☐	☐	☐
c. Ziraat Odası	☐	☐	☐	☐	☐
d. Kooperatifler	☐	☐	☐	☐	☐
e. Tohum bayileri	☐	☐	☐	☐	☐
f. Komşular/Tanıdıklar	☐	☐	☐	☐	☐

27) Covid-19 salgını hayvancılık faaliyetlerinizi nasıl etkiledi?

0.Hayvancılık faaliyeti yok ☐	1.Hiç etkilemedi ☐	2.Az etkiledi ☐	3. Kararsızım ☐	4.Etkiledi ☐	5.Çok etkiledi ☐
--	---	--	--	-------------------------------------	---

28) Covid-19 salgını dönemi tarımsal üretiminizi nasıl etkiledi? (Birden fazla seçenek işaretleyebilirsiniz.)

1.Üretim düzenim değişmedi	☐
2.Bazı ürünleri üretmekten vazgeçtim	☐
3.Yalnızca yıllık gıda ihtiyacımı karşılayacak ürünler ektim	☐
4. Arazilerimi boş bıraktım	☐

5. Daha önce ekilmeyen boş arazilerde ekim yapmaya başladım	☐
6. Arazilerimi kiraya verdim	☐
7. Kiraya tutmuş olduğum arazi miktarını arttırdım	☐
8. Başkasına kiraya vermiş olduğum arazilerde kendim üretim yapmaya başladım	☐

29) Üretim yaparken geçmiş yıllara göre, salgın dönemi esnasında farklı bir uygulama gerçekleştirdiniz mi?

1.Evet ☐	2.Hayır ☐

29.a)Evet ise; uygulamalarınızda ne gibi değişiklikler yaptınız?

1.Çeşit değiştirdim ☐	6. Ekim sıklığını değiştirdim ☐
2.Daha az ilaçlama yaptım ☐	7.İşgücünü azalttım ☐
3. Daha fazla ilaçlama yaptım ☐	8.İşgücünü arttırdım ☐
4.Toplama faaliyetini erken döneme aldım ☐	9.Diğer ☐
5Toplama faaliyetini geç bir döneme aldım ☐	

30) Ürününüzü dış ülkelere yollayan bir üretici misiniz?

1.Evet ☐	2.Hayır ☐

30.a)Evet ise; Covid-19 pandemi dönemi kısıtlamaları yüzünden ürettiğiniz tarımsal veya hayvansal ürünleri yurtdışına gönderirken zorluk yaşadınız mı?

1.Hiç zorluk yaşamadım ☐	2.Az zorluk yaşadım ☐	3.Kararsızım ☐	4.Zorluk yaşadım ☐	5.Çok zorluk yaşadım ☐

31)Pandemi kısıtlamaları yüzünden ürettiğiniz tarımsal veya hayvansal ürünleri, üretim yaptığınız ilçenin dışındaki yurtiçi lokasyonlara gönderirken zorluk (nakliye sorunu, çıkış yasağı vs. gibi sorunlar) yaşadınız mı?

1.Hiç zorluk yaşamadım ☐	2.Az zorluk yaşadım ☐	3.Kararsızım ☐	4.Zorluk yaşadım ☐	5.Çok zorluk yaşadım ☐

32) Covid-19 pandemi dönemi üretim verimliliğinizi ne derecede etkiledi?

1.Hiç etkilemedi ☐	2.Az etkiledi ☐	3.Kararsızım ☐	4.Etkiledi ☐	5.Çok etkiledi ☐

33) Pandemi döneminde üretilen tüm ürünlerin pazarlamasını gerçekleştirebildiniz mi?

1.Evet, ürünlerimi satabildim ☐	2.Hayır, ürünlerimi satamadım ☐	3.Kısmen satabildim ☐

34) Pandemi döneminde uygulanan gıda ticareti kısıtlamaları tarım sektöründe yaşanabilecek arz-talep dengesizliğini önemli düzeyde etkilemektedir.

1.Kesinlikle Katılıyorum ☐	2.Katılıyorum ☐	3.Kararsızım ☐	4.Katılmıyorum ☐	5.Kesinlikle Katılmıyorum ☐

35) Pandemiden dolayı hangi konularda sorun yaşadınız?

1.İşçi bulmakta zorlandım ☐	5.Tarlaya/araziye gitmekte zorlandım ☐
2.İşçi taşımada zorlandım ☐	6.Nakliyede zorlandım ☐

3. Alıcılara ulaşmakta zorlandım ☐
4. Alıcı bulmada zorlandım ☐

7. Herhangi bir sorun yaşamadım ☐

36) Salgın dönemi esnasında gelirlerinizde ne tür bir etki hissettiniz?

1. Hiç etkilemedi ☐ 2. Az etkiledi ☐ 3. Kararsızım ☐ 4. Etkiledi ☐ 5. Çok etkiledi ☐

37) Bu dönemde ekonomik olarak gelir kaybına uğradıysanız nasıl bir önlem aldınız?

1. Kredi çektim ☐
2. Daha önceden birikimim vardı ☐
3. Çevremden borç istedim ☐
4. Ek gelirim var ☐

5. Bağlı bulunduğum kooperatif destek verdi ☐
6. Kurumlardan sosyal yardım aldım ☐
7. Başka işlerde çalıştım ☐
8. Herhangi bir önlem almadım ☐

38) Salgın süresince kendi haneniz özelinde gıda tüketim ihtiyaçlarınız doğrultusunda fazladan bir gelir kaybına uğradınız mı?

1. Evet ☐ 2. Hayır ☐

39) Covid-19 pandemisi döneminde özellikle gıda konusunda internet alışverişleri artmıştır. Size göre üreticiden direk tüketiciye aracılar oluşturulabilecek bir internet alışveriş sistemi tarımın geleceği açısından başarılı olur mu?

1. Kesinlikle Katılmıyorum ☐ 2. Katılmıyorum ☐ 3. Kararsızım ☐ 4. Katılıyorum ☐ 5. Kesinlikle Katılıyorum ☐

40) Covid-19 salgını nedeniyle girdi fiyatlarında artış yaşandı mı?

1. Evet ☐ 2. Hayır ☐

40.a) Evet ise; hangi girdi fiyatlarında artış yaşandı?

1. Tohum ☐
2. Gübre ☐
3. Tarımsal ilaç ☐
4. Mazot ☐
5. Elektrik ☐

6. Su ☐
7. İşçi yevmiyesi ☐
8. Alet/ekipman ☐
9. Hepsisi ☐

41) İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda tedarikinin zorlaşacağını düşünüyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum ☐ 2. Katılmıyorum ☐ 3. Kararsızım ☐ 4. Katılıyorum ☐ 5. Kesinlikle Katılıyorum ☐

42) İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle yurtiçi gıda üretim kapasitesinin daha önemli hale geleceğini düşünüyorum.

1. Kesinlikle Katılmıyorum ☐ 2. Katılmıyorum ☐ 3. Kararsızım ☐ 4. Katılıyorum ☐ 5. Kesinlikle Katılıyorum ☐

43) İlerleyen zamanlarda Covid-19 pandemisi gibi küresel olumsuzluklar nedeniyle gıda fiyatlarının gittikçe artacağını düşünüyorum.

1.Kesinlikle Katılmıyorum ☐ 2.Katılmıyorum ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Katılıyorum ☐ 5.Kesinlikle Katılıyorum ☐

44) Salgından dolayı işçi ücretleriyle ilgili mevcut durumda herhangi bir değişim söz konusu oldu mu?

1.Ücretler arttı ☐ 2.Ücretler değişmedi ☐ 3. Ücretler azaldı ☐ 4.Fikrim yok ☐

45) Çalıştığınız işte ücretli işçiler arasında virüsten etkilenenler var mı?

0.İşçi çalıştırmıyorum ☐ 1.Evet ☐ 2.Hayır ☐ 3. Fikrim yok ☐

45.a) Evet ise; virüsten etkilenen işçilerin çalışma güçlerinde herhangi bir değişim yaşandı mı?

1.Evet, hastalık çalışma verimini düşürdü ☐ 2.Hayır, hastalık çalışma verimini düşürmedi ☐ 3.Fikrim yok ☐

46) Salgın döneminde işçilerin, mevcut salgının getirdiği ihtiyaçlar doğrultusunda ek bir talebi oldu mu?

1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

46.a) Evet ise; ne tür ihtiyaçlar?

1.Maske, eldiven, siperlik ☐ 5.Ek ulaşım araçları ☐ 9.Diğer.... ☐
2.Paketli gıda ☐ 6.Tuvalet ☐
3.Temiz su ☐ 7.Çöp konteynırları ☐
4.Hijyen ürünleri(Sabun, dezenfektan vs.) ☐ 8.Molalar için uygun ortam ☐

47) Salgın sürecinde geçici olarak çalışmanızın durduğu durumlarda mevcut işçileriniz neler yaptı?

0.Çalışmamız durmadı ☐
1.Başka tarım işverenleri ile çalıştılar ☐
2.Başka sektörlerde çalışmaya başladılar ☐
3.Onlarda çalışmadı ☐
4.Fikrim yok ☐

48) Ücretli tarım işçisi iseniz; salgın sürecinde geçici olarak çalışmanızın durduğu durumda ne yaptınız?

0. Çalışmamız durmadı ☐
1.Başka tarım işverenleri ile çalıştım ☐
2.Başka sektörlerde çalışmaya başladım ☐
3. Ücretli tarım işçisi değilim ☐

49) Covid-19 salgın süreci devam ederse işçi ücretleri ve işçi bulabilme konusunda ne düşünüyorsunuz?

a. İşçi Ücretleri		b. İşçi Bulunabilirliği	
1.Ücretler artar	☐	1.İşçi sayısı artar	☐
2.Ücretler değişmez	☐	2.İşçi sayısı değişmez	☐
3.Ücretler azalır	☐	3.İşçi sayısı azalır	☐

50) Covid-19 salgını döneminde hangi ürünlerin ihracatında azalma yaşadınız?(Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız.)

.....

51) Tekrar kapanmalar söz konusu olursa ne iş yapmayı planlıyorsunuz?

1. Herhangi bir şey yapmayı düşünmüyorum	☐	5. Yeni yatırım yapacağım	☐
2. Üretimi azaltacağım	☐	6. Tarımı bırakacağım	☐
3. Kooperatifi daha etkin kullanacağım	☐	7. Ürün değiştireceğim	☐
4. Üretimi arttıracam	☐	8. Diğer	☐

52) Covid-19 salgını nedeniyle Tarım ve Orman Bakanlığının almış olduğu önlemler konusunda ne düşünüyorsunuz?

1. Hiç başarılı değil	☐	2. Az başarılı	☐	3. Kararsızım	☐	4. Başarılı	☐	Çok başarılı	☐

53) “Tarım sektörü Covid-19 pandemisi etkisiyle zarar görmüştür” fikri için ne düşünüyorsunuz?

1. Kesinlikle Katılıyorum	☐	2. Katılıyorum	☐	3. Kararsızım	☐	4. Katılmıyorum	☐	5. Kesinlikle Katılmıyorum	☐

54) “Covid-19 pandemi döneminde yeterli miktarda üretim yapılabilmiştir” fikri için ne düşünüyorsunuz?

1. Kesinlikle Katılıyorum	☐	2. Katılıyorum	☐	3. Kararsızım	☐	4. Katılmıyorum	☐	5. Kesinlikle Katılmıyorum	☐

55) Covid-19 salgını süre gelen yıllarda devam ederse ekonomiyi olumsuz etkileyerek dünyadaki açlığı arttırır?

1. Kesinlikle Katılmıyorum	☐	2. Katılmıyorum	☐	3. Kararsızım	☐	4. Katılıyorum	☐	5. Kesinlikle Katılıyorum	☐

BÖLÜM D- Tarım Çalışanlarının Güncel Sektörel Sorunları

56) Son bir yıl içerisinde üretimde karşılaştığınız problemler nelerdir? (En fazla 5 adet işaretleyiniz.)

1. Girdi pahalılığı	☐	5. İşçi bulamamazlık	☐	9. Ekipman yetersizliği	☐
2. İklim dengesizliği	☐	6. İşçi kalitesizliği	☐	10. Girdilerin kalitesizliği	☐
3. Sulama suyu yetersizliği	☐	7. Arazi kiralari	☐	11. Diğer	☐
4. Hastalık ve zararlılarla mücadele	☐	8. Pandemi sebebiyle üretim aksaklığı	☐	12. Herhangi bir problem yaşamadım	☐

57) Son bir yıl içerisinde üretim sonrasında karşılaştığınız problemler nelerdir?

1. Beklediğim fiyata satamıyorum	☐
2. Pandemide yaşanan kapanma/taşıma ve ulaşım problemleri	☐
3. Alıcı bulmak zor	☐
4. Güvenilir alıcı olmaması	☐
5. Üretilen ürünlerin parasını alamama	☐

- 6.Nakliye sorunu
7.Depolama sorunu
8.Diğer
9.Herhangi bir sorun yaşamıyorum

☐
☐
☐
☐

58) Son birkaç yıl içerisinde üretmiş olduğunuz ürünlerin ücretinin tahsil edilmesi konusunda sorun yaşadınız mı?

- 1.Sorun yaşamadım ☐ 2.Param geç ödendi ☐ 3.Param eksik ödendi ☐ 4. Param ödenmedi ☐

59) Son yıllarda yaşanan döviz dalgalanmaları tarımsal ticaretinizi nasıl etkiledi?

- 1.Hiç etkilemedi ☐ 2.Az etkiledi ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Etkiledi ☐ 5.Çok etkiledi ☐

60) Tarımsal desteklemelerden yararlanıyor musunuz?

- 1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

60.a) Evet ise; hangi tarımsal destekleme türünden alıyorsunuz?

1.Fark ödemesi desteği ☐	5.Doğrudan gelir desteği ☐
2.Mazot desteği ☐	6.Diğer ödemeler ☐
3.Gübre desteği ☐	7.Hepsi ☐
4.Toprak analizi desteği ☐	

61) Size göre desteklemeler konusundaki en önemli sorun nedir?(Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız.)

.....

62) Tarımsal faaliyetlerinizi finanse etmek için hangi dış finansman(borçlanma) türünü kullanıyorsunuz?

1.Bankadan kredi kullanıyorum ☐	3.Tarım Kredi Kooperatifinden kredi kullanıyorum ☐	5.Ürünümü satıl alan aracından borç alıyorum ☐
2.Hiç borçlanmadım ☐	4.Girdileri vadeli alıyorum ☐	6.Aile/akraba/tamamlardan borç alıyorum ☐

63) Kredi kullandıysanız bu krediyi hangi alanda kullandınız?

1.Ev/aile ihtiyaçları için ☐	2.Mevcut bir borcu ödemek için ☐	3.Tarım ekipmanı almak için ☐	4.Diğer ☐	5.Herhangi bir kredi kullanmadım ☐

64) Sözleşmeli üretim yapıyor musunuz?

- 1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

64.a) Evet ise; hangi ürünlerde sözleşmeli modeli kullanıyorsunuz?(Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız).

.....

65) Sözleşmeli üretim modeli konusunda ne düşünüyorsunuz?

- 1.Üreticiyi maddi olarak kısıtlayan bir model ☐
- 2.Her tarımsal ürüne uygulanmalı ☐
- 3.Piyasa fiyatlarında dengesizlik yarattığı için olumlu bakmıyorum ☐
- 4.Ürünlerin belirli bir alıcısı olduğu için olumlu görüyorum ☐
- 5.Fikrim yok ☐

66) Son yıllarda yaşanan iklim düzensizliği hakkında ne düşünüyorsunuz?

- 1.Olumsuz görüyorum ☐ 2.Fikrim yok ☐

67) Sizce iklim değişikliği tarım için ne kadar önemli?

- 1.Önemsiz ☐ 2.Önemli ☐ 3.Çok önemli ☐ 4.Fikrim yok ☐

68) Son yıllarda yaşanan iklim değişikliği sebebiyle üretim verimliliğinizde bir değişme yaşandı mı?

- 1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

69) Son zamanlarda yaşanan aşırı yağış ya da kuraklık gibi olaylar ürün sigortası yaptırmada etkili olur mu?

- 1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

70) İklim değişikliği sonucunda oluşabilecekler hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

	Düşüncesi				
	1.Kesinlikle Katılmıyorum	2.Katılmıyorum	3.Kararsızım	4.Katılıyorum	5.Kesinlikle Katılıyorum
a. Ürün verimliliği azalacaktır	☐	☐	☐	☐	☐
b. Üretici geliri düşecektir	☐	☐	☐	☐	☐
c. Gıda güvenliği tehlikeli olacaktır	☐	☐	☐	☐	☐
d. Dünya açlıkla karşılaşacaktır	☐	☐	☐	☐	☐
e. Ürün fiyatları artacaktır	☐	☐	☐	☐	☐
f. Hayvan hastalıkları artacaktır	☐	☐	☐	☐	☐

71) İklimsel sorunlara bağlı olarak gerçekleşen üretim düzensizliği gelecek yıllarda tarım sektörünü önemli ölçüde etkiler?

- 1.Kesinlikle Katılıyorum ☐ 2.Katılıyorum ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Katılmıyorum ☐ 5.Kesinlikle Katılmıyorum ☐

Bölüm E-Geleceğe Yönelik Beklentiler

72) Tarımsal gelirlerinizden memnun musunuz?

- 1.Hiç memnun değilim ☐ 2.Memnun değilim ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Memnunum ☐ 5.Çok memnunum ☐

73) Kendinizi gelecekteki geliriniz açısından, toplum içerisinde hangi konumda görüyorsunuz?

1.Kötü ☐ 2.Orta ☐ 3.İyi ☐

74) Size göre bundan sonraki süreçte hangi üretim dalı ile uğraşmak karlıdır?

1.Bitkisel üretim ☐ 2.Hayvansal üretim ☐ 3.Her ikisi de cazip ☐ 4.Hiçbiri cazip değil ☐

75) Küresel anlamda gıda ticaretinde yaşanabilecek olumsuzluklar, tarım sektörüne olan ilimde ve çalışmaya bakış açımda bir farklılık meydana getirir.

1.Kesinlikle Katılıyorum ☐ 2.Katılıyorum ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Katılmıyorum ☐ 5.Kesinlikle Katılmıyorum ☐

76) Üretimde girdi fiyatlarının yükselmesi tarımdaki işimi bırakmama sebep olabilir.

1.Kesinlikle Katılıyorum ☐ 2.Katılıyorum ☐ 3.Kararsızım ☐ 4.Katılmıyorum ☐ 5.Kesinlikle Katılmıyorum ☐

77) Siz tarımı bıraktığınızda mevcut işletmenizi ya da işinizi devam ettirecek birisi var mı? Var ise kim?(Lütfen aşağıdaki boş alana yazınız.)

.....

78) Çocuklarınızın tarım sektöründe çalışmasını ister misiniz?

1.Evet ☐ 2.Hayır ☐

79) Tarım sektörü size neyi ifade ediyor?

1. Geçim kaynağı ☐ 2. Yaşam için gereklilik ☐ 3. Ülkelerin en temel güç kaynağı ☐ 4. Diğer ☐ 5. Hiç bir şey ifade etmiyor ☐

80) Sektörün geleceği hakkında en net ifadeyle ne düşünüyorsunuz?

1.İyiye gidiyor ☐ 2.Aynı seyrinde devam eder ☐ 3.Kötüye gidiyor ☐

81) Tarım sektörünün gelişmesi ve yükselmesi için ne yapılması gereklidir?

	Düşüncesi				
	1.Kesinlikle Katılmıyorum	2.Katılmıyorum	3.Kararsızım	4.Katılıyorum	5.Kesinlikle Katılıyorum
a. Tarım arazileri parçalanmamalı	☐	☐	☐	☐	☐
b Devlet üreticiyi maddi açıdan desteklemeli.	☐	☐	☐	☐	☐
c. Kırsalı güçlendirme politikaları uygulanmalı	☐	☐	☐	☐	☐
d. Modern tarım yöntemleri uygulanmalı	☐	☐	☐	☐	☐
e. Bilinçli tarım için sektör çalışanlarına	☐	☐	☐	☐	☐

eğitim uygulanmalı					
f. Tarım sektörü gençlere özendirilmeli	☐	☐	☐	☐	☐

